

Макаренко Г.М.
Наземнова Т.О.
Міщенко Н.І.
Дорогань Л.О.
Очаковська Ю.О.

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

8 клас

ББК 85.31я721

М 11

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України № 179 від 17.03.2008 р.)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідальні за підготовку до видання:

Корнілова О. В., головний спеціаліст МОН України

Гайдамака О.В., методист вищої категорії Інституту інноваційних технологій і змісту освіти

Авторський колектив:

Макаренко Г. М., учитель музики ЗОШ № 122 I-III ступенів Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Наземнова Т. О., учитель музики ЗОШ I-III ступенів смт Введенка Чугуївського району Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Відмінник освіти України.

Міщенко Н. І., учитель музики ЗОШ № 122 I-III ступенів Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Відмінник народної освіти УРСР.

Дорогань Л. О., учитель музики гімназії № 13 Харківської міської ради Харківської області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Відмінник народної освіти УРСР.

Очаковська Ю. О., спеціаліст вищої категорії, учитель-методист, Відмінник народної освіти УРСР.

Умовні позначення

— слухаємо музику

— розучуємо пісню

— відповідаємо на запитання

**Макаренко Г. М., Наземнова Т. О., Міщенко Н. І.,
Дорогань Л. О., Очаковська Ю. О.**

М 11 **Музичне мистецтво: Підручн. для 8 кл. загальноосвіт.
навч. закл. — Харків: Оберіг, 2008. — 192 с.**

ISBN 978-9668689-02-4.

ББК 85.31я721

ISBN 978-966-8689-02-4

© Макаренко Г. М., Наземнова Т. О.,
Міщенко Н. І., Дорогань Л. О.,
Очаковська Ю. О., 2008

© ТОВ Оберіг, 2008

Державний Гімн України

Музика М. Вербицького

Вірші П. Чубинського

Урочисто *f*

Ще не вмер - ла У - кра - ї - ни і сла - ва, і во - ля,

ще нам, брат - тя мо - ло - ді - ї, у - сміх - неть - ся до - ля.

mf

Зги - нуть на - ші во - рі - жень - ки, як ро - са на сон - ці.

tr

За - па - ну - єм і ми, брат - тя, у сво - їй сто - рон - ці,

f

Ду - шу й ті - ло ми по - ло - жим за на - шу сво - бо - ду

і по - ка - жем, що ми, брат - тя, ко - заць - ко - го ро - ду. // ро - ду.

Ще не вмерла України і слава, і воля.
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду!

Музичне мистецтво і сучасність

Сучасне мистецтво, як і в усі часи, прагне розкрити суть духовності людини як найдорожче, чим обдарувало її життя. Картина світу ХХ — поч. ХХІ ст. — часу торжества науки і людського інтелекту, парадоксів і потрясінь — суттєво відрізняється від попередніх епох. Художня культура, і музичне мистецтво зокрема, знаходяться у пошуках нових форм, щоб виразити духовні процеси сучасного суспільства. В усіх художніх формах сьогодення відчувається енергія і напруга нової епохи, її інтелектуальна насиченість. Разом з цим сучасне мистецтво прагне звеличити Людину і зрозуміти її багатий внутрішній світ.

Сучасною музикою зазвичай вважають лише музику сучасної доби, але і сьогодні хвилюють наші серця музичні шедеври минулого з їх вічними темами Добра і Зла, Любові і Ненависті, Життя і Смерті...

Життєздатність і актуальність музичної композиції визначається не лише датою її створення, а тим, наскільки вона співзвучна з нашими думками, почуттями, прагненнями, ідеалами. І глибина мистецтва Й.-С. Баха, і непереможна сила творів Л. Бетховена, і ліричні сповіді композиторів-романтиків завжди будуть потрібні людям. Геніальні твори класичної музики, що були створені у минулих віках, витримали найскладніший іспит — випробування часом, а їх автори — Й.-С. Бах і Л. Бетховен, В.-А. Моцарт і Ф.-П. Шуберт, П. Чайковський і М. Лисенко, М. Березовський і А. Ведель, С. Прокоф'єв і Д. Шостакович та багато інших композиторів — стали нашими великими сучасниками.

Поняття «Сучасна музика» може вживатися у двох значеннях:

- у вузькому — як музика, що створена безпосередньо в наш час;
- у широкому — як музика, що відповідає сучасним ідеалам і прагненням незалежно від часу її створення.

Видатний французький письменник Віктор Гюго писав: «Мистецький шедевр народжується навіки». У цьому відмінність вічно живої класичної музики від музики швидкоплинної, що ніби яскраво спалахує на небосхилі та миттєво зникає у безодні...

Існування «легкого» і «серйозного» жанрів у мистецтві є таким же природним, як і різноманітне емоційне життя людини: в одному випадку вона відчуває потребу відвідати храм, а в іншому — відпочити в колі друзів. Таким же природним є бажання послухати симфонічний концерт або проспівати модний шлягер.

Академічна (серйозна) музика — це мистецтво глибоке і змістовне, до якого зазвичай відносять твори академічних стилів, жанрів і форм, а також кращі зразки народної творчості. Вплив, який справляє академічна музика на слухача, можна порівняти з враженням від шедеврів світової літератури і живопису.

«Під «легкою музикою» я розумію масову музику, яка за своїм змістом і формою доступна для сприйняття», — писав І. О. Дунаєвський.

До жанру розважальної (легкої) музики належить розважально-танцювальна, поп-музика, оперета. Безумовно, свої мистецькі шедеври є і в цій галузі. Серед них прекрасні твори Й. Штрауса, Дж. Гершвіна, Дж. Леннона, П. Маккартні та інші. Видатні майстри розважального жанру своєю яскравою музикою дарують світові відчуття краси, пробуджують в людях високі ідеали, а це підвладно тільки справжньому великому мистецтву.

«Легке» й «серйозне» в мистецтві, як і в житті, не завжди існують окремо, вони взаємодіють, взаємопроникають, взаємовпливають одне на одного. Іноді важко визначити, до якого жанру — легкого чи серйозного, академічного чи розважального — належить той чи інший твір. Тому поняття «легка музика» теж можна розглянути у двох значеннях:

- музика, легка за змістом;
- музика, легка за сприйняттям.

Саме завдяки музиці, «легкій за сприйняттям», багато слухачів наближаються і до розуміння глибин «серйозної музики».

«Серйозна музика й легка музика — це поєднані між собою великою кількістю каналів два потоки однієї могутньої ріки. Починаючи з чистих витоків народної творчості, вона несе цілющу вологу людським душам. І ми п'ємо і з того, і з другого потоку, тому що тільки обидва вони разом можуть угамувати нашу жагу прекрасного, дати високе вдоволення нашому уму, серцю й почуттю краси», — писав російський музикознавець Арнольд Сохор.

Відлуння епох у музичному мистецтві

Музика — звучання часу, його дух.

Сергій Коненков
(російський скульптор)

Мистецтво дає можливість уявити духовний образ кожної епохи. Воно, як чутливий камертон, уловлює її дух і характер, залишаючись у майбутньому виразником свого часу.

Традиційно вирізняють декілька великих культурних епох, серед яких:

Відродження (XIV—XVII ст.)

Новий час (XVII—XIX ст.)

Новітній час — з XX ст.

Кожна епоха відзначена в мистецтві певними художньо-стильовими напрямками.

Бароко (з італ. вибагливий, химерний, примхливий) — стилістичний напрям у європейському мистецтві кінця XVI — середини XVIII ст. Його характерними ознаками були пишність і декоративність форм.

З цим періодом пов'язані розквіт поліфонії і зародження нових музичних жанрів — опери, ораторії, кантати, сонати, концерту. Набуває розвитку сольне виконавство, зокрема, бельканто (з італ. чудовий спів). Вдосконалюється віртуозна майстерність музикантів-інструменталістів, для яких видатними скрипковими майстрами Італії — А. Амати, Дж. Гварнері, А. Страдіварі — створено інструменти, неперевершені за красою звучання. Музика бароко досягла вершин у творчості К. Монтеверді, А. Кореллі, А. Вівальді, Г.-Ф. Генделя, Й.-С. Баха.

Класицизм (від лат. взірцевий) — один з провідних напрямів європейського мистецтва XVII — початку XIX ст., для якого зразком були традиції античності та Відродження.

Для художніх творів епохи класицизму характерні суворість форм, лаконізм і гармонійність. Найвищі досягнення музичного класицизму пов'язані зі становленням віденської класичної школи. У творчості найвидатніших її представників — Й. Гайдна, В.-А. Моцарта, Л. Бетховена (в Україні — М. Березовського,

Д. Бортнянського) по-новому зазвучали музичні жанри і форми. Великим був їхній внесок у розвиток опери; саме в цей період сформувався жанр симфонії.

Романтизм — напрям у європейському мистецтві, який склався наприкінці XVIII — початку XIX ст. Основою романтичного світосприйняття став розлад ідеалу і соціальної дійсності. Затверджується самоцінність духовно-творчого життя особистості. Музика романтизму — це голос серця. Серед видатних представників романтизму — Ф. Шуберт, Р. Шуман, Ф. Шопен, Ф. Ліст, Р. Вагнер, Ф. Мендельсон-Бартольдї та інші.

Реалізм (від лат. речовий, дійсний) — один з основних принципів у мистецтві: правдиве, об'єктивне відображення дійсності різноманітними художніми засобами. Він ніби закликав митців повернутися зі світу надхмарних мрій на землю, до людей. Героями художників-реалістів ставали звичайні люди, а основною темою творчості — повсякденне життя.

Видатні досягнення реалізму в світовій музиці пов'язані з іменами П. Чайковського, Дж. Верді, Ж. Бізе, М. Мусоргського, М. Лисенка та багатьох інших.

Імпресіонізм (від франц. враження) — творчий напрям у мистецтві, який виник у другій половині XIX ст. Представники імпресіонізму прагнули якнайбільш природно відобразити реальний світ в його мінливості, передати швидкоплинність вражень.

Барвистість і мальовничість імпресіонізму розкриває нове бачення світу, закоханість у його красу. У музиці імпресіонізм найяскравіше представили два французьких композитори — К. Дебюссї та М. Равель.

Для сучасних композиторів і аранжувальників музика минулих часів є своєрідною художньою моделлю для написання оригінальних творів. Завдяки новим принципам «мислення у звуках» цікаво поєднуються минуле й сучасне, традиційне й новаторське.

«Відлуння епох» — це духовний зв'язок усіх часів. Нетлінні шедеври, народжені художнім генієм людства, завжди сучасні, адже метою мистецтва є збереження найважливішого його надбання — Духовності, споконвічного прагнення до Ідеалу, Гармонії та Краси.

Одвічний сучасник

...Титани музики — вічні сучасники — пов'язують нас не тільки з минулим, але й з майбутнім, і ми глибше відчуваємо безперервність руху людської культури й усвідомлюємо своє місце на її шляху.

Н. Герасимова-Персидська
(мистецтвознавець)

Крізь століття, долаючи руйнівну стихію часу, дійшла до нас могутня музика видатного німецького композитора Й.-С. Баха. Зустріч із нею завжди вражає слухачів, незалежно від того, наскільки глибоко вони можуть усвідомити сутність почутого. «Йоганн Себастьян Бах — велика таємниця! Таємниця людського генія, таємниця розуму й почуттів», — писав А. А. Котляревський.

Феномен Й.-С. Баха в історії світової музичної культури не має рівних: жоден із композиторів так не впливав на творчість музикантів наступних поколінь, як цей митець. Відкриваємо ми для себе нові обрії музичного мистецтва чи повертаємося в глибину століть через пізнання минулого — Й.-С. Бах завжди залишається нашим видатним сучасником.

Після смерті Й.-С. Баха його думки про красу і гармонію, про творчу силу і волю людини, про радість і скорботу, життя і смерть, виражені у звуках геніальних творінь, почали своє самостійне існування. Зашифровані в нотних рукописах, вони не одразу стали надбанням наступних поколінь.

Протягом ХІХ століття тривав процес осягнення бахівської творчості. Ніби «підсумковим» став вислів М. А. Римського-Корсакова: «...Я не усвідомлював, що вся наша сучасна музика зобов'язана Баху».

Вплив творчості Й.-С. Баха на майбутнє музичного мистецтва, причетність до кожної наступної епохи — це головна грань його всеосяжного генія. Сповнене трагічними подіями ХХ століття теж не могло обійтися без спілкування з музикою видатного композитора. І в наш час непереборним стає бажання відчутти реальний зв'язок Й.-С. Баха із сучасністю.

Шлях до безсмертя

*Там, над уламками епох,
з усмішкою на вустах
Ведуть розмову Бах і Бог,
сивії Бог і Бах.*

*Гліб Семенов
(російський поет)*

Поміркуємо разом...

1. Чому кожне наступне покоління відкриває в музиці Й.-С. Баха нові простори та глибини?
2. Як впливає на тебе музика Й.-С. Баха?

Й.-С. Бах
(1685—1750)

«Гордість нації» — так назвав Йогана Себастьяна Баха німецький історик Й. Форкель, який першим написав біографію композитора, що своїм багатим і цікавим матеріалом привернула увагу музикантів до видатної особистості. Але шлях до безсмертя музики Й.-С. Баха проклав юний композитор-романтик Фелікс Мендельсон-Бартольд. 1829 року під його керуванням уперше після 100-літнього забуття пролунали «Пристрасті за Матфеєм» — великий

вокально-оркестровий твір, у якому слухачів вразило поєднання глибокого людського переживання з відчуттям таємничої нескінченності світу. Могутня постать істинного Й.-С. Баха з'явилася у всій своїй величчі.

? Які органні твори композитора ти пам'ятаєш?

Гармонію Всесвіту (за висловом видатного вченого Альберта Ейнштейна) ми відчуваємо в численних органних творах Й.-С. Баха, що нагадують спрямовані до небес готичні споруди.

Кельнський собор (Німеччина)

Орган — улюблений інструмент Й.-С. Баха, супутник усього його творчого життя. У створенні музики для нього композитор найяскравіше виявив свою творчу індивідуальність. Орган перетворюється у Й.-С. Баха в могутній іструмент-оркестр, який розкриває потаємні глибини його творчих задумів. Піднесеність думок і почуттів, майстерний розвиток початкової теми, довершеність гри — усе вражало слухачів, яким пощастило чути музичні імпровізації Й.-С. Баха за органом. Вони зазвичай завершувалися великою фу-

гою, побудованою за всіма правилами композиції. Це свідчить про те, наскільки природними були для Й.-С. Баха поліфонічні форми, навіть такі складні, як fuga. Взагалі поліфонічне мислення композитора є ідеальним інструментом для розкриття внутрішнього світу людини в ті хвилини, коли її сповнюють різноманітні думки й почуття, напливаючи одні на одних, перегукуючись багатьма голосами.

Славнозвісна **Токата і fuga ре мінор** була створена Й.-С. Бахом у молоді роки. Юнацьке натхнення переповнює цю музику, яка народилася, мабуть, з блискучої імпровізації, а потім була записана і відшліфована.

Токата (від італ. *tossare* — торкатися) — твір для клавірних інструментів — клавесина, органа. Пізніше токатою стали називатися інструментальні п'єси швидкого, рівномірно-чіткого руху, з ударною технікою виконання.

Токата ре мінор вирізняється особливою розкішшю віртуозного стилю. Це грандіозний вступ до fugи. Призначення токати — створити відповідну атмосферу для сприйняття більш складної поліфонічної форми. Тема *fуги*, яка інтонаційно пов'язана

з музичним матеріалом токати, безпосередньо ви-ростає з неї. Це тільки один образ, але скільки багатозначності у цій єдності! Тема постійно змінюється, розкривається перед нами різними гранями. Уже перша поява фуги насичена активним рухом; потім, виникаючи в різних тембрах і регістрах по голосах, вона розростається, охоплюючи широкий

Орган у Храмі Миколи Чудотворця

діапазон, акордове звучання стає щільнішим і динамічнішим. Заключний розділ фуги (кода) своєю масивністю, імпровізаційністю різноманітних епізодів нагадує токату, яка й визначила характер ре-мінорної фуги, а тим самим — і єдність усієї композиції.

Бах у Домському соборі

Звучання Баха
Знову первозданно,
Його дихання
Рветься в височінь.
І знову ми в полоні у органа —
У музиці,
У музиці у цій.
То грім грози,
То поклик океану,
Дощу то подих,
Трелі солов'їв.
То звук сльози,
Яка зірвалась долу,

То ручая
Веселий передзвін.
Бій кришталя,
І звук крапелі,
Як зліт осяйний,
Храму небозвід.
Сама земля
В передчутті натхненнім
Крізь сні і стіни
Музику творить.

Борис Дубровін
(переклад М. Шевчук)

Й.-С. Бах

Токата і фуга ре мінор

? Імпровізації Й.-С. Баха поєднували в собі натхненну фантазію й художню виваженість. Що більш властиве токати, а що — фузі?

Майже триста років живе в мистецтві ім'я Йогана Себастьяна Баха. І воно буде жити вічно, бо кожне нове покоління відкриває в музиці Великого Майстра співзвучність своїм почуттям і думкам, знаходить у ній нові життєдайні сили.

«Якщо життя забере в тебе надію й віру, один бахівський твір здатен все повернути».

Ф. Мендельсон-Бартольд

Л. Квінт
«Здрастуй, світ!»

Життєстверджуючі образи панують і в пісні «Здрастуй, світ!» сучасного композитора Лори Квінт. У її творчості ця пісня посідає особливе місце: саме вона принесла авторові перший справжній успіх. Воістину унікальним було й перше виконання пісні, в якому брали участь найяскравіші зірки російської естради.

Перше виконання пісні «Здрастуй, світ!» найяскравішими зірками російської естради

Здрастуй, світ!

Вірші В. Кострова

Музика Л. Квінт

Помірно
mf

Cm G7 Cm

Мир про - снул - ся, как ре - бё - нок, - солн - це

Fm G Cm

пле - щет в бе - ре - га, мчит - ся рез - вый же - ре -

E♭ Gm D7 G7

бё - нок на зе - лё - ны - е лу - га. Гри - ва

Cm G7 Cm Fm

сте - лет - ся раз - ли - вом, а во лбу го - рит звез -

B7 E♭ A♭

да. Мир, ты хо - чешь быть счаст - ли - вым? Зна - чит,

Fm6 G F G

ми - ром будь все - гда. Здрав - ствуй,

C Dm7 C

мир! Здрав - ствуй, друг! Здрав - ствуй, пе - сен щед - рый круг!

F C F
 Здрав-ствуй, миг! Здрав-ствуй, век! Здрав-ствуй, доб -
 Am Dm7 G7 C
 рый че - ло - век! Здрав-ствуй, дом! Здрав-ствуй,
 Dm C F
 даль! Здрав-ствуй, ра - дость и пе - чаль! Здрав-ствуй,
 C Am Dm7 ¹C G7
 был! Здрав-ствуй, новь! Здрав-ствуй, свет - ла - я лю -
 C ²C G
 бовь! Здрав-ствуй, // свет - ла - я свет - ла - я
 Φ Cm § G7 C
 лю - бовь! // лю - бовь!
 (Final staff with a long melisma)

Мир проснулся, как ребенок,
Солнце плещет в берега,
Мчится резвый жеребенок
На зеленые луга.
Грива стелется разливом,
А во лбу горит звезда.
Мир, ты хочешь быть счастливым?
Значит, миром будь всегда.

Припев: Здравствуй, мир! Здравствуй, друг!
Здравствуй, песен щедрый круг!
Здравствуй, миг! Здравствуй, век!
Здравствуй, добрый человек!
Здравствуй, дом! Здравствуй, даль!
Здравствуй, радость и печаль!
Здравствуй, быль! Здравствуй, новь!
Здравствуй, светлая любовь!

Если мир певуч и звонок
И во сне и наяву,
Научи нас, жеребенок,
Верить в солнце и траву,
И ловить стихи и сказки
В золотые невода.
Мир, ты хочешь быть прекрасным?
Значит, миром будь всегда.
Припев.

Переклад В.Федоренка

Світ прокинувся, мов дитятко,
Сонце сяє в небесах,
І веселе мчить лошатко
У заквітчаних полях.
Грива стелеться, мов хвиля,
Зірка сяє на чолі.
Світе, хочеш бути щасливим?
Тож будь мирним назавжди!

Приспів: Здрастуй, світ! Здрастуй, друг!
Пісні щедрий виднокруг!
Здрастуй, день! Здрастуй, мить!
Неба осяйна блакить!
Здрастуй, дім! Здрастуй, даль!
Здрастуй, радість і печаль!
Давнина й майбуття!
Здрастуй, молоде життя!

Якщо світ такий крилатий
І насправді, і вві сні,
Хай навчить нас всіх лошатко
Сонцю вірити й траві
І ловити пісню й казку
У коштовні неводи.
Світе, хочеш бути гарним?
Тож будь мирним назавжди!
Приспів.

Контрольні запитання та завдання

1. Що сприяло відродженню музики видатного німецького композитора?
2. Розкажи про жанрові особливості органної Токати і фуги ре мінор Й.-С. Баха.
3. Чим, на твою думку, музика Й.-С. Баха близька людині XXI століття?

Оркестрова музика Й.-С. Баха

Краса цієї музики прихована глибоко всередині. Саме тому вона не так легко стирається, і вплив її безмежний у часі.

*Леонард Бернстайн
(американський композитор і диригент)*

Поміркуємо разом...

- Яким є твоє ставлення до старовинної музики?
- Чому музика Й.-С. Баха є камертоном для майбутніх поколінь?

Пам'ятник Й.-С. Баху
біля церкви св. Томаса
у м. Лейпцигу (Німеччина)

У величезному спадку Йогана Себастьяна Баха творів для оркестру порівняно небагато. Шість «Бранденбурзьких концертів» — найяскравіший приклад оркестрового стилю Й.-С. Баха. Ці зразки ранньої симфонічної музики й дотепер не втрачають своєї привабливості й чарівності.

«Бранденбурзькі концерти» були написані композитором у 1717—1723 роках у німецькому містечку Кьотені та присвячені Християну Людвігу, марк-графу Бранденбурзькому. Він був одним з небагатьох, хто дійсно любив музику й розумівся на ній. Пізніше, вже без участі Й.-С. Баха, ці твори стали називатися Бранденбурзькими концертами.

Більшість «Бранденбурзьких концертів» належать до жанру *кончерто грассо*, що затвердився у європейській музиці на початку XVIII століття. **Concerto grosso** — «Великий концерт» — багато-частинний твір, у якому звучання *групи солюючих інструментів* (а не одного інструмента, як у класичному концерті) протиставляється звучанню всього оркестру.

«Бранденбурзькі концерти» передують жанру *класичної симфонії*. При великому розмаїтті інструментальних складів і прийомів викладу композиція цих творів майже однакова, а саме: *тричастинний цикл (швидко — повільно — швидко)*.

П'ятий Бранденбурзький концерт — найвідоміший з усього циклу Концертів Й.-С. Баха. У ньому, передусім, привертає увагу незвичний склад групи солюючих інструментів: уперше разом із *флейтою й скрипкою* використовується *клавесин*. При цьому партія клавесину є домінуючою, а іноді набуває віртуозного характеру. Найбільш виразно клавесин звучить у *I частині* Концерту № 5.

Музика *II частини* Концерту (**Affettuoso** — з італ. — пристрасно) переносить слухачів у зовсім іншу за настроєм сферу. Виконується вона тільки солюючими інструментами, а *поліфонічне проведення* виразної теми залишає відчуття неквапливої «бесіди — розмови» між ними.

? Пригадай, що таке поліфонія.

Для творчості Й.-С. Баха характерний **поліфонічний склад**, тобто **багатоголосся**, при якому немає розподілу на головний голос і супровід: **всі голоси рівноправні**. За словами одного з учнів Й.-С. Баха, великий майстер поліфонії, навчаючи своїх вихованців цьому мистецтву, удавався до образного порівняння: кожний голос у творі, кожна тема — це наче особистість, а багатоголосний твір — наче бесіда між ними.

Піднесено-радісний настрій знову повертається у *фіналі* завдяки лаконічній темі закличного характеру. Спочатку вона звучить у виконанні солюючих інструментів, потім — у всього оркестру.

Й.-С. Бах

Бранденбурзький концерт № 5, фрагменти

Й.-С. Бах дуже любив музику Бранденбурзьких концертів і згодом використовував її в інших творах, переважно в кантатах.

Чудовим доповненням до «Бранденбурзьких концертів» є оркестрові сюїти Й.-С. Баха.

Сюїта (фр. — ряд, послідовність) — твір у циклічній музичній формі, який складається з кількох контрастних завершених частин, різних за змістом і побудовою.

У часи Й.-С. Баха сюїтою називали музичний твір, який складався з кількох самостійних *п'єс* — *танців*, розташованих за принципом контрасту. Композитором створено 6 «Французьких», 6 «Англійських» сюїт, а також сюїти для віолончелі соло, скрипки тощо.

Найбільш відомі *чотири оркестрові сюїти* Й.-С. Баха, які сам композитор називав «Увертюрами-сюїтами». Музика сюїт Й.-С. Баха — це чергування народних танців, жанрових сцен чи концертних *п'єс*, різних за настроєм, темпом та образами.

Могила Й.-С. Баха в церкві св. Томаса у м. Лейпцигу (Німеччина)

Оркестрові увертюри-сюїти Й.-С. Баха різноманітні за змістом, формою і засобами виразності. Популярні в ті часи танці, які за традицією посідають головне місце в сюїтах, майстерно втілені Й.-С. Бахом у невеличкі витончені жанрові картини народного характеру.

Поряд із опоетизованими танцями в увертюрах-сюїтах існують натхненні співучі *арії*. Спочатку слово «*арія*» означало «*пісня*». Пізніше так стали називати більш складну композицію для голосу з оркестром. У сюїтах Й.-С. Баха «*арія*» — це п'єса м'якого співучого характеру.

Й.-С. Бах
Арія з Сюїти № 3

Оркестрова музика Й.-С. Баха вирізняється переважно святковим звучанням. Над багатьма різноманітними настроями, вираженими в ній (драматичними, ліричними, жартівливими тощо), панує саме радість життя. А використання в сюїтах побутової музики того часу, тобто своєрідне поєднання *академічного й розважального*, дає можливість віднести більшість творів Й.-С. Баха як до «*серйозного*», так і до «*легкого*» жанрів.

Оркестрові сюїти композитора — «*зразки колискових часів симфонічної музики*» — не втрачають своєї життєвості і в наш час, бо «істинна, глибока краса завжди блищить і сяє», — писав російський музикознавець О. Серов. Скромна, світла й гармонійна, «перуківська музика у старовинній манері» й дотепер дарує своїм слухачам радість, а композиторам — натхнення.

Контрольні запитання та завдання

1. Чим жанр *концерто грассо* відрізняється від класичного інструментального концерту?
2. Поясни особливості оркестрових увертюр-сюїт Й.-С. Баха.
3. Де в наш час можна почути старовинну музику?
Яке враження вона справляє на тебе?

У сузір'ї Баха

Віла-Лобос залишиться однією з найвизначніших фігур сучасної музики, найвеличнішою гордістю країни, яка його породила.

Пабло Казальс
(іспанський віолончеліст)

Поміркуємо разом...

Чим можна пояснити інтерес сучасних митців до творчості майстрів минулого?

Е. Віла-Лобос
(1887—1959)

«Бразильські бахіани»

В особі Ейтора Віла-Лобоса Бразилія подарувала світові одного з найвизначніших та самотніх композиторів ХХ століття. Музика Е. Віла-Лобоса стала уособленням народної душі його країни. Рапсод, у якому «тремтить бразильська душа» і який з таким запалом доводив світові, як музика й рідна земля можуть злитися в одній нероздільній любові, створював музику, яку його сучасники називали «брамою в новий світ».

Як композитор Е. Віла-Лобос був самоуком, тобто не мав системної музичної освіти. Але яскрава обдарованість і бурхлива енергія допомогли молодому музикантові швидко оволодіти професійною майстерністю та виробити свій оригінальний стиль, який і дотепер виділяє цього майстра-новатора серед сучасних композиторів.

Як композитор поєднує у своїй музиці «бахівський дух» і національний колорит?

Е. Віла-Лобос. «Бразильська бахіана». Виконує лауреат Міжнародних конкурсів Наталія Даренських

Серед багатьох визначних творів Е. Віла-Лобоса особливе місце посідають дев'ять «Бразильських бахіан», які представляють серію творів сюїтної форми в народному дусі. На їх створення композитора надихнула творчість Й.-С. Баха, в якій Е. Віла-Лобос убачав «універсальне фольклорне джерело й музичну основу, яка об'єднує всі народи». Не слід шукати в музиці «бахіан» навмисної стилізації: усі вони написані в тра-

диціях бразильської музики, а назва — «бахіани» — символ глибокої шани і любові композитора до музики видатного Й.-С. Баха, якою він захоплювався з дитинства. Проте слід відзначити, що музика «бахіан» нерідко згадується і як зразок творів у стилі **неокласицизму** — *течії в мистецтві ХХ століття, яка проголошувала відхід від сучасності в минуле і прагнула відродити стилістичні прийоми, форми і жанри класичної музики ХVІІ—ХVІІІ століть*. Вплив музики Й.-С. Баха на музику «бахіан» Е. Віла-Лобоса відчувається насамперед у щедрій поліфонічній фактурі та у формах, притаманних сюїтам Й.-С. Баха (прелюдія, хорал, фуга, жига, арія). Але до них Е. Віла-Лобос додає жанрові визначення, ґрунтовані на національному характері музики.

«Бразильська бахіана» № 5 для сопрано й ансамблю віолончелей складається з двох частин: Арії («Кантилени») й Танцю («Молот»). Перша частина — *Арія* — один із шедеврів Е. Віла-Лобоса. Вона написана в 1938 році на вірші Рут Валладарес Корреа. Цей твір виконували всі видатні сопрано. Він — істинне диво оркестровки: яке розмаїття звучань вдалося створити композитору з ансамблю віолончелей!

...Два такти вступу (віолончелі *pizzicato*, що імітують гітарний супровід) створюють атмосферу серенади. Лунає натхненний вокалізм мрійливого ліричного характеру, що згодом переростає в нову мелодію у стилі старовинних пісень.

Г. Вишневська

Слушай, певче
Утиски твої, як виступи мистець,
Серця кохачу, вмирати не хотіти
І що налету не косячи
Все стаєтись сразу щастя.
Заливає алмазами сміху,
Іде то що то на мій срібний
І загадочний оделіс
Небівалих мислей шелеху.
І така могола сила
Загарований голос вилет,
Будто ^{там} ~~де~~ ^{вперед} ~~вперед~~ не могла,
А таинственною лівниці взлет.

19 дек. 1941 (Никола зинний)

Болотна м. Деміна

[Вишневська пела, бразильська баховська]

Рукопис вірша Анни Ахматової

Цей вірш російської поетеси Анни Ахматової створено під враженням неперевершеного виконання Арії з «Бразильської бахіани № 5» всесвітньо відомою співачкою Галиною Вишневською. Вслухаємось у звучання цього прекрасного твору, відчимо його образність, наповненість емоціями, щемливий дисонанс між красою нічної природи й душевним станом людини.

Е. Віла-Лобос

Арія з «Бразильської бахіани № 5»

Стилістичні пошуки Альфреда Шнітке

Відчуття загальної дисгармонії сучасного світу, складність існування в ньому окремої особистості стало характерним для XX століття.

Як ти розумієш поняття «гармонія» й «дисгармонія» в музичному й життєвому смислах?

У чому, на твою думку, виражається «дисгармонія сучасного світу»?

А. Шнітке
(1934—1998)

Альфред Гаррйович Шнітке — видатний російський композитор. Людей, які вперше зустрічаються з його музикою, насамперед вражає її емоційна напруженість. Це музика полярних протилежностей, загострених контрастів, гармонії та дисгармонії, які співіснують у творах композитора. Альфред Шнітке — не тільки музикант, а й видатний мислитель, філософ, який неодноразово звертався до проблеми морального змісту мистецтва і творчості: чи має художник моральне право говорити про гармонію в сучасному світі? «Всесвітня чуйність» композитора яскраво проявляла-

ся в його новаторських пошуках: і в руйнуванні традицій і стереотипів, тобто у використанні авангардистських прийомів, і у зверненні до академічних стилів і форм.

Авангард (з франц. *avant-garde* — передовий загін) — назва різноманітних течій сучасного музичного мистецтва, які характеризуються руйнуванням традицій класичної музики й пошуками нових форм і засобів вираження.

Композитор звертається до методу, який отримав назву «**полістилістика**» (коли в одному творі поєднані елементи різних стилів і епох, розмаїття музичних цитат тощо). Використання техніки «колажу» — не стільки дань сучасній мистецькій моді, скільки вираження погляду художника на теперішнє суперечливе життя. До речі, елементи *полістилістики* існували в європейській музиці здавна.

? Одним з основних принципів сучасного мистецтва є **колажність**. Наведи приклади використання цієї техніки в різноманітних видах мистецтва.

Велич задумів багатьох творів композитора, його звернення до тем і сюжетів, що висвітлюють глобальні проблеми буття,

пов'язані з філософськими поглядами майстра на світ. Серед популярних творів А. Шнітке — кантата «Історія доктора Фауста» (за трагедією Й. Гете), балети «Пер Гюнт», «Лабіринт», ораторія «Нагасакі» та інші. Композитор завжди був вірним своїм ідеалам і в житті, і в мистецтві. Він мав перед собою яскравий приклад митця з таким же загостреним відчуттям сучасності, як Д. Д. Шостакович. Безумовним авторитетом для А. Шнітке в музичному світі був Й.-С. Бах, творчість якого композитор вважав геніальною.

Професійно займатися музикою Альфред почав у 14 років, вступивши до диригентсько-хорового відділення музичного училища. Пізніше цьому навчальному закладу ще за життя композитора було присвоєно його ім'я, а згодом він почав називатися Московським Державним інститутом музики імені Альфреда Шнітке.

Навчаючись в Московській консерваторії, Альфред дивувався своїх педагогів не тільки музичною обдарованістю, а й загальнокультурним кругозором, у ньому вбачали задатки генія.

Альфред Шнітке є автором музики майже до 70 кінофільмів, мультфільмів, вистав. У 1972 році на замовлення скрипаля Марка Лубовського композитор написав твір під назвою «Сюїта в старовинному стилі», до якого увійшли три п'єси у стилі бароко — «Пастораль», «Балет» і «Пантоміма», а також фрагменти з мультфільму «Спорт, спорт, спорт» — «Менует» і «Фуга». Створюючи музику, стилізовану під XVIII століття, композитор, за його висловом, нібито «одягнув маску Баха», хоча сюїта яскраво відтворювала стилістичні особливості музики й інших майстрів бароко (можливо, Луїджі Боккеріні чи Антоніо Вівальді). Атмосферу галантного XVIII століття підкреслюють камерне звучання інструментів, витончені мелодії, сповнені піднесеного благородства, стрункість гармонії і форми, елементи поліфонії.

А. Шнітке

«Сюїта в старовинному стилі», фрагменти

Стилiзація — iмiтація художнього стилю, характерного для будь-якого автора, жанру, народності, епохи тощо.

Вiдтворення художніх манер i форм минулого в умовах iншої епохи завжди пов'язане з новим вiдчуттям стародавнього мистецтва сучасним митцем. Смысл творчої стилiзації полягає саме в сучасному оновленні, збагаченні й розвитку стильового матеріалу, тобто цінностей стародавніх часів.

Музей А. Шнітке у Шнітке-центрі — науковому підрозділі Московського державного інституту музики ім. А. Г. Шнітке — єдиний у світі

Контрольні запитання та завдання

1. За якими ознаками можна стверджувати, що і «Бахіани», і «Сюїта в старовинному стилі» — твори сучасних композиторів?
2. Запропонуй своє «бачення» фрагментів «Сюїти в старовинному стилі» засобами інших видів мистецтва (вірші, малюнок, хореографія тощо).
3. Знайди ілюстративний матеріал до тем: «Авангард у мистецтві і живописі», «Абстракціонізм у мистецтві і живописі».

Симфонія як картина світу

*Для мене написати симфонію
значить усіма засобами існуючої
музичної техніки збудувати світ.*

*Густав Малер
(німецький композитор)*

Поміркуємо разом...

1. У чому ти бачиш призначення академічної музики?
2. Чим академічна музика відрізняється від розважальної?

? Які жанри академічної музики тобі відомі?

Існують різні форми академічної музики, призначені для виконання симфонічним оркестром. Це симфонія, увертюра, інструментальний концерт, симфонічна поема тощо.

Мистецтво як засіб людського спілкування прагне навчити нас відчувати прекрасне, піднесене; налаштовує на високі думки, мрії, почуття. Особливо це виявляється через вплив на свідомість людей засобами *симфонічної музики*, насамперед через жанр симфонії.

? Які з жанрів симфонічної музики ти пам'ятаєш?

Симфонічна творчість композиторів надзвичайно різноманітно втілює філософські прагнення суспільства. Кожна історична епоха збагачує жанр симфонії новими почуттями, новими ідеями, що хвилювали сучасників цієї доби. І в кожній симфонії ми чуємо голос композитора, який звертається до людства, щоб розкрити слухачам своє світосприйняття, переконати їх у справедливості тієї думки, що пронизує весь його твір.

Непідвладні впливу часу геніальні симфонії Л. Бетховена, що лунають як героїчний заклик до свободи та солідарності. Глибина проникнення у світ людських переживань — то сповнених

бурхливого сум'яття, то світлих, піднесених — і донині захоплює слухачів у симфоніях П. І. Чайковського. Найвизначніші події ХХ століття відобразилися у симфоніях Д. Д. Шостаковича, які вражають нас глибиною, масштабністю і достовірністю.

Засновником жанру «симфонія» є видатний австрійський композитор **Йозеф Гайдн**, автор близько 100 симфоній, якого називають «батьком симфонії». У його творчості цей жанр уперше досяг високої художньої досконалості.

Саме в симфоніях Й. Гайдна, яскравого представника віденської класичної школи, сформувалася структура сучасного симфонічного оркестру, а також утвердився класичний тип сонатно-симфонічного циклу.

? Згадай, за яким принципом будується сонатно-симфонічний цикл? Наведи приклади.

Симфонія — це багаточастинний музичний твір, що складається найчастіше з чотирьох частин. Жанр симфонії передбачає яскраву контрастність частин та епізодів, гострий драматичний розвиток мотивів із певною єдністю всього циклу. Чотири частини симфонії — це різні життєві стани: картини драматичної боротьби, піднесене споглядання (повільна частина), гумористичні або танцювальні епізоди (менует, скерцо) та яскравий бурхливий фінал.

Й. Гайдн
(1732—1809)

? Пригадай відому лірико-драматичну симфонію № 40 В.-А. Моцарта. Які ще типи симфонічної музики ти знаєш?

У творчості українських композиторів симфонічний жанр посідає вагоме місце. До нього зверталися Л. М. Ревуцький, Б. М. Лятошинський, А. Я. Штогаренко, М. І. Вериківський, Є. Ф. Станко-

Заслужений академічний симфонічний оркестр Національної радіокомпанії України

вич, Г. І. Майборода, М. М. Скорик та багато інших митців. Обрії української симфонічної музики постійно розширюються, з'являються нові цікаві твори. А одними з перших видатних майстрів цього жанру були Л. М. Ревуцький та Б. М. Лятошинський.

? Які симфонічні твори українських композиторів ти пам'ятаєш?

В українській музиці жанр *лірико-епічної симфонії* започаткував **Левко Миколайович Ревуцький**. У його відомій **Другій симфонії** виявилися такі риси композиторського обдарування як оптимізм, схильність до лірики, гармонійність світосприйняття, емоційна та інтелектуальна витонченість. Дух оновлення, який панував у добу великих змін у житті країни, знайшов у Другій симфонії своєрідне й узагальнене втілення. Симфонія була створена у 1927 році й здобула першу премію на конкурсі, присвяченому 10-річчю Жовтневої революції, який проходив під девізом «Будуймо!».

Світ образів Другої симфонії — це картини природи, що пробуджується, побутові замальовки та пейзажі, радісне свято,

Л. М. Ревуцький
(1889—1977)

жартівлива сценка, мінливий спогад, масова хода. Кожний такт симфонії овіяний ароматом української народної творчості; самі ж теми, що побудовані на справжніх народних піснях, дають свіжі пагони в широкому симфонічному розвитку.

? Пригадай, на яких народних мелодіях побудована I частина Другої симфонії Л. М. Ревуцького?

Головна тема I частини — старовинна мелодія «Ой, весна, весниця» — це щаслива знахідка для симфонії, що несе в собі відчуття свободи і спрямованості вперед. Інтонації цієї теми пронизують увесь симфонічний цикл.

III частина симфонії — святковий фінал. Головна тема — відома обрядова пісня «А ми просо сіяли». Її розвиток має варіаційний характер. Видозмінюється оркестрове звучання теми; винахідливість автора спрямована на підсилення урочистого настрою фіналу.

Побічна тема — це пісня «Ой на горі мак». Світла, ніжна за звучанням, вона природно долучається до розвитку музичної дії, ніби плавний жіночий танок, що прийшов на зміну масовій ході.

У фінальному розділі III частини на фоні перетвореної головної теми фіналу виникає основна тема всієї симфонії. Вона затверджує образно-емоційний зміст фіналу — прославлення життєдайних сил природи і творчої праці.

Слава сонцю молодому
В світоносній вишині.
Слава першим хвилям грому,
Слава птиці й звірині.

Слава розуму і волі,
Що підносять на землі,
Де були пустині голі,
Осяйних будов шпилі.

М. Рильський

Л. Ревуцький

Друга симфонія. III частина

Єдине, що непідвладне часові, — людська любов і пам'ять... Давно вже заросли земні стежини **Платона Майбороди**, але вони подарували йому вічність. Поки співає українська душа, будуть лу- нати задушевні пісні цього майстра. Однією з них є пісня, створе- на композитором у співавторстві з поетом Андрієм Малишком, — «Моя стежина».

П. Майборода

«Моя стежина»

Моя стежина

Вірші А. Малишка

Музика П. Майбороди

Помірно, з почуттям

mf G7 Cm Fm Cm

Чо-му, ска - за - ти, й сам не зна - ю,

Fm G7 Cm

жи-ве у сер - ці стіль-ки літ

8

о - та сте - жи - на в на - шім кра - ї,

C7 Fm B7 E^b

11

од-ним од - на бі-ля во - ріт.

15 C7 Fm B7 E^b
О - та сте - жи - на в на-шім кра - ї

19 A^b G7
од - ним од - на, од - ним од - на бі - ля во -

22 Cm Cm Fm
Де ти, мо - я сте - жи - но,

28 Fm G7 Cm Fm
де ти, мо - я сте - жи - но? О - та сте -

32 Cm
жи - на в на - шім кра - ї, од - ним - од -

35 G7 Cm 1. 2.
на, од - ним - од - на бі - ля во - ріт.

39 Cm 3.
До-ща-ми // ріт.

45 Cm G7
Од - ним - од - на, од - ним - од - на бі - ля во -

48 Cm
ріт.

Чому, сказати,
сам не знаю,
Живе у серці стільки літ
Ота стежина в нашім краї,
Одним одна біля воріт.
Ота стежина в нашім краї
Одним одна біля воріт.

Приспів:

Де ти, моя стежино,
Де ти, моя стежино?
Ота стежина в нашім краї
Одним одна, одним одна
Біля воріт.

Дощами мита, перемита,
Снігами знесена у даль,
Між круглих соняхів
із літа

Мій ревний біль і ревний
жаль.
Між круглих соняхів
із літа
Мій ревний біль,
мій ревний біль
І ревний жаль.

Приспів:

Де ти, моя стежино,
Де ти, моя стежино?
Між круглих соняхів
із літа
Мій ревний біль,
мій ревний біль
І ревний жаль.

Моя надієчко, я знаю,
Мій крик життя на цілий
світ,
Ота стежина в ріднім краї
Одним одна біля воріт.
Ота стежина в ріднім краї
Одним одна, одним одна
Біля воріт.

Приспів:

Де ти, моя стежино,
Де ти, моя стежино?
Ота стежина в ріднім краї
Одним одна, одним одна
Біля воріт.

Контрольні запитання та завдання

1. Чому ми називаємо симфонію «картиною світу»?
2. Охарактеризуй образний зміст фіналу Другої симфонії Л. М. Ревуцького.
3. Чому, на твою думку, пісні П. Майбороди належать до української пісенної класики?

Вічне джерело натхнення

Чим далі ми відходимо за часом від епохи, в якій жив і творив Бетховен, тим яскравіше вимальовується перед нами безсмертна краса його творіннь, міць його творчого духу.

Дмитро Шостакович

Поміркуємо разом...

1. Які з тем мистецтва належать до вічних?
2. Чи можна погодитись з думкою, що все найкраще в світі створено з любов'ю і заради любові, незалежно від того, хто є автором — митець чи пересічна людина?

Л. Бетховен
(1770—1827)

Безмежний світ музики видатного німецького композитора **Людвіга ван Бетховена** вражає своїм розмаїттям: бурхливі пристрасті й відсторонена замріяність, картини природи та сцени побуту, театральна драматична напруженість і лірична сповідь.

Перлиною любовної лірики композитора є відома фортепіанна мініатюра «Елізі». Чиста переливчаста «мелодія кохання», що нагадує легкий повів вітерця, торкається найпотаємніших струн людської душі.

Л. Бетховен
«Елізі»

Творчість Л. Бетховена завершує, з одного боку, епоху класицизму в музиці, з іншого — відкриває дорогу «романтичному століттю», основою світосприйняття якого стало відмежування мрії від реальності. Пригадай особливості цих напрямків у мистецтві.

Одна з найдраматичніших сторінок життя видатного німецького композитора відображена у фортепіанній **сонаті № 14**, яка була створена 1801 року. У цей час як піаніста та композитора Л. Бетховена супроводжував успіх, його твори набували популярності. Здавалося, він міг би бути цілком щасливим — композитор сповнений ніжних почуттів до чудової дівчини Джульєтти Гвіччарді. Життєрадісність і доброзичливість талановитої учениці дуже приваблювали Л. Бетховена. Але композитор повинен

Джульєтта Гвіччарді

був зізнатися насамперед самому собі, що всі його надії на щастя марні: його прогресуюча глухота, матеріальна невлаштованість та аристократичне походження Джульєтти були непереборними перешкодами. До того ж дівчина зупинила свій вибір на іншому — графові Роберту Галленбергу. Порятунок, як завжди, Л. Бетховен знайшов у творчості. Глибоке палке кохання і настільки ж глибоке розчарування стало життєвим підґрунтям для написання одного з найвідоміших творів усієї класичної музики — Сонати № 14.

Бетховен

Де брав він ці сумні тривожні звуки
Крізь щільну ту завісу глухоти?
Поєднання і ніжності, і муки,
Що склалися у нотні аркуші...
Над містом місяць сходить вище й вище,
Глухий не він, а світ той навкруги,
Який не чує музики провісної,
Народжений і в щасті, і в біді!

Вс. Рождественський
(переклад Г. Макаренко)

Л. Бетховен
Соната № 14

Соната № 14 вирізняється емоційною насиченістю і ліричною безпосередністю. Авторська назва «Sonata Quasi una Fantasia» (соната ніби фантазія) підкреслює певну свободу композиції. Протягом усього циклу здійснюється перехід від одного душевного стану до іншого — від глибокої скорботи до палкого протесту, від лірико-філософських роздумів до боротьби, до дії. Тому першою виконується повільна частина сонати. Найбільш дієве сонатне *allegro* композитор використовує у фіналі.

У стан глибокої задумливості занурює музика **I частини** сонати. Печальна сповідь страждаючого серця... У зосередженому, елегійному звучанні можна почути три мелодійні лінії: скорботно-глибокий бас, одноманітно-беззупинний рух середнього голосу та пронизливо-печальну, ніби застиглу, мелодію «душі, яка плаче». Нескінченна печаль, спокій безнадійного відчаю, прощання і... прийняття своєї долі.

«Квіткою між двома безоднями» назвав музику **II частини** сонати № 14 Ференц Ліст, її неперевершений виконавець. Кожен музикант і кожен слухач відчуває образ цієї загадкової частини по-своєму. Дехто вважає її музичним портретом Джульєтти, чарівним і легковажним водночас, дехто — музичним пейзажем.

Драматична музика **фіналу** нагадує картину «дикої нічної бурі» (за висловом Р. Роллана). Вона пройнята бунтівним і пристрасним духом боротьби. Велетенська сила відчувається в цій сутичці людини з самою собою... Усе, як у житті: жити — значить боротися, перемагати страждання, незважаючи на всі випробовування долі, і в цьому людина набуває сили.

? Чому твір, написаний понад 200 років тому, і сьогодні бентежить мільйони сердець та є найпопулярнішим творінням музичного мистецтва?

Популярна назва — «Місячна» — закріпилася за сонатою завдяки поетичній уяві Людвіга Рельштаба, який порівнював музику першої частини сонати з картиною місячної ночі на Фільваштедському озері у Швейцарії. Він, сам того не підозрюючи, дав визначення, що виявилось спорідненим сприйняттю сонати багатьма слухачами. Але ця назва не розкриває глибокого змісту геніального бетховенського творіння.

«Поверніться зараз думками до цієї музики. Сприймайте її не тільки своїм слухом, але й усім серцем! І, мабуть, ви почуєте в її першій частині таку скорботу, яку ніколи раніше не чули; у другій частині — таку світлу й у той же час таку сумну посмішку, яку раніше й не помічали; і, наприкінці, у фіналі — таке непереможне прагнення вирватися із кайданів страждань та печалі, про які можна сказати лише словами: «Я схоплю долю за глотку, зовсім зігнути мене їй не вдасться...».

Д. Кабалевський

Соната № 14 й понині продовжує свій шлях «від серця до серця».

Контрольні запитання та завдання

1. Які життєві обставини зумовили створення Сонати № 14 Л. Бетховена?
2. Охарактеризуй особливості сонатного циклу в цьому творі та образний зміст кожної частини.
3. З чиєї легкої руки Соната № 14 стала називатися «Місячною»? Чи відповідає ця назва твоєму сприйняттю музики?

«Квітка дивовижної краси»

Я з щирою захопленістю працював над партитурою балету. Схиляючись перед генієм Бізе, я намагався, щоб схиляння це було не рабським, а творчим...

Родіон Щедрін

Поміркуємо разом...

1. У чому сенс сучасних обробок класичної музики?
2. У чому полягає сучасність сюжету «Кармен-сюїти»?

Ж. Бізе
(1838—1875)

Опера «Кармен»

Опера «Кармен»... Цей геніальний твір увічнив ім'я його творця — французького композитора **Жоржа Бізе**. За своє коротке життя він написав чимало творів (8 закінчених опер, 15 незавершених замислів, блискучі зразки симфонічної музики), але весь його творчий шлях ніби готував Ж. Бізе до народження цього шедевра.

В опері «Кармен», написаної на сюжет новели французького письменника Проспера Меріме, композитор звертається до образу простих людей із народу. Прем'єра опери відбулася в березні 1875 року. Незважаючи на успіх окремих номерів, критика сприйняла її вороже, а публіка була шокована реалізмом змісту. Незвичний для опери сюжет називали навіть «аморальним». Ж. Бізе, зазнавши потрясіння від провалу своєї улюбленої опери, не втратив мужності і вже почав замислюватися про майбутні твори, але раптова хвороба зломила його. Через 3 місяці після прем'єри «Кармен» композитор помер у передмісті Парижа на 38-му році життя.

«Років через десять «Кармен» буде найпопулярнішою оперою в світі», — ці слова Петра Ілліча Чайковського виявилися пророчими. Серед творів оперного жанру ця музична вистава посідає одне з провідних місць. З 1876 року починається її тріумфальне проходження сценами оперних театрів. Мільйони людей у всьому світі відвідують театри, щоб насолодитися безсмертними мелодіями опери «Кармен».

Жорж Бізе пішов із життя, не доживши всього кілька місяців до всесвітньої слави свого шедевра. До речі, цей твір був одразу прийнятий різними композиторами — сучасниками Ж. Бізе, серед яких Петро Чайковський, Каміль Сен-Санс, Жюль Массне, Рихард Вагнер, Йоганнес Брамс та інші. «Духмяною музичною квіткою дивовижної краси» назвав П. І. Чайковський це царство мелодій. Незабутні фрагменти опери — Хабанера, Сегідилья, арія Кармен у сцені ворожіння, арія Хозе з квіткою, куплети тореадора — дають уявлення про Ж. Бізе як одного з чарівників мелодії.

? Чи знайомий тобі сюжет опери «Кармен»?

Сюжет опери: сержант Хозе, на якого в селі чекає наречена Мікаела, закохався в циганку Кармен; заради цієї любові він кидає службу, наречену, стає контрабандистом, і, врешті-решт, убиває Кармен, закохану в тореадора Ескамілью.

Але ніякий переказ не в змозі передати головного: руху почуттів, нюансів емоційних станів, розвитку драми... Задум «Кармен» — зображення всепоглинаючої, доведеної до трагедії любові, уславлення людської свободи та незалежності — втілений Бізе оригінальними художніми засобами.

Опера відкривається яскравою **увертюрою**, в якій представлені два протилежні образи: насичена життєвою силою народна тема, що виражає образ сонячно осяяного життя, і щемлива тема трагічної долі Кармен, головного музичного образу опери. Так увертюра дає вражаючий художній контраст оптимістичного сприйняття життя та особистої трагедії.

Ж. Бізе

Увертюра до опери «Кармен»

П. Скотар.
*«І. К. Архіпова
в ролі Кармен»*

Музична характеристика Кармен пов'язана з самою природою цього образу. Циганка Кармен — дитя народу, тому її образ розкривається через пісні й танці іспанського та циганського народів (хабанера, сегідилья, циганський танець), що вирізняються вогняним темпераментом. Неповторно своєрідна мелодія «вихідної арії» Кармен — знаменитої **Хабанери**.

Хабанера — (в пер. танок Гавани) — народний танець-пісня, який виник на Кубі, пізніше отримав широку популярність в Іспанії.

Надзвичайно яскрава музика Хабанери передає спокусливу красу циганки, її горду вдачу, розкриває здатність до сильних і пристрасних почуттів. Кармен співає про любов, вільну, як пташка, про любов, котра підкоряє світ. У її примхливій мелодії та заворожуючому ритмі відчувається дика грація і владна сила прекрасної циганки. Хабанера звучить як виклик Хозе, а квітка, кинута до його ніг, обіцяє любов...

Ж. Бізе

Хабанера з опери «Кармен»

В опері Ж. Бізе з'явилися нові персонажі, яких не було в новелі П. Меріме, — тореадор Ескамільйо і Мікаела, наречена Хозе. Вони допомогли композитору ще виразніше розкрити

характери Кармен і Хозе. Тореадор Ескамільйо, улюбленець народу, завжди веселий, упевнений у собі й сміливий. **Куплети тореадора**, один із найвідоміших номерів усієї оперної музики, приваблюють своєю ефектністю та бравурністю.

Ескамільйо запалено розповідає про своє життя, наповнене ризиком, небезпекою і тривогами. А нагорода за перемогу — слава та любов красунь! Енергійний марш тореадора, який уже звучав в увертурі, — це лейтмотив відважного героя кориди.

Ж. Бізе

Куплети тореадора з II дії опери «Кармен»

Опера «Кармен» приваблює захоплюючим яскравим сюжетом і прекрасною музикою. Ознайомившись із цим шедевром, ми ніби глибше починаємо розуміти життя, в якому радісне й трагічне нерозривно переплітаються, цінити кожен його мить і таке природне в усі часи прагнення людини до свободи та щастя.

«Кармен-сюїта»

Історію Кармен, вічну й сучасну, намагалися передати також і мовою балету. «Хореографії під силу виразити всю повноту гами людських почуттів. Потрібно розхвилювати людину — в цьому одне з найважливіших завдань будь-якого мистецтва, у тому числі й балету», — писав композитор Родіон Щедрін.

У 1967 році в Москві на сцені Великого театру відбулася прем'єра одноактного балету «Кармен». Головну партію в ньому танцювала відома балерина Майя Плисецька, а постановку здійснив видатний кубинський хореограф Альберто Алонсо. Музикою

П. Скотар.
«Л. Г. Лісиціан
у ролі Ескамільйо»

Р. Щедрін
(народ. у 1932 р.)

балету стала блискуча оркестрова *транскрипція* на теми однойменної опери Жоржа Бізе — «Кармен-сюїта», яку створив композитор Родіон Костянтинівич Щедрін.

Чому в «Кармен-сюїті» він використав саме музику опери, композитор пояснив так: «Образ Кармен став узагальненим завдяки музиці Жоржа Бізе. «Кармен» без Бізе буде завжди нести якесь розчарування... Публіка завжди буде чекати знамениту арію тореадора, без неї вважатиме себе обманутою у кращих сподіваннях... Надто міцно пов'язана наша пам'ять із музичними образами безсмертної опери. Так виникла думка про створення транскрипції».

Транскрипція — вільна обробка музичного твору для інших інструментів, яка має самостійне художнє значення.

Майже забутий сьогодні жанр транскрипції був дуже поширеним у минулому. До нього часто звертався Й.-С. Бах, який створив, наприклад, транскрипції скрипкових концертів А. Вівальді. Широко відомі транскрипції творів Н. Паганіні, створені Ф. Лістом і Р. Шуманом, безсмертні мелодії В.-А. Моцарта звучать у транскрипції П. І. Чайковського «Моцартіана» тощо. Багато композиторів, створивши транскрипції відомих творів, ставали повноправними їх співавторами.

? Наведи приклади обробок музичних творів — майстерних перекладів для інших музичних інструментів.

Створюючи балет на основі музики Ж. Бізе, у трактуванні сюжету Р. Щедрін виходить не із новели П. Меріме, а саме з оперного варіанту. Драматургія балету підкорена його ідеї: взаємовідносини волелюбної особистості з «суспільством масок», людей-маріонеток, котрі жахаються проявів незалежності духу й будь-якої несхожості з ними самими.

Оркестрове рішення тісно пов'язане з драматургією балету. До того ж «балетний оркестр має звучати на декілька градусів

«гарячіше» оперного», — пояснив композитор вибір незвичного, на перший погляд, складу оркестру — *струнні й ударні інструменти*. Але саме ці інструменти змогли досить переконливо компенсувати відсутність співу, а розмаїття ударних інструментів (кастаньєти, бубон, маракаси, вібрафон, дзвони, там-там, барабани) — надати танцювальному ритму необхідної чіткості та рельєфності.

Два протилежні світи відображені в балеті: світ холодної розсудливої відчуженості «суспільства масок» і світ Кармен — яскравої індивідуальності, палкої та пристрасної натури, яка живе почуттями, що суперечить загальноприйнятим нормам. Драматургічна лінія твору — Кармен і суспільство — чітко вибудована в 13 частинах «**Кармен-сюїти**», які розподіляються за принципом контрасту музичного матеріалу.

№ 1. — Лаконічний «Вступ», заснований на драматичних темах Хабанери Кармен.

№ 5. — «Вихід Кармен і Хабанера» — яскрава сцена, що додає свіжості й гостроти почуттів.

№ 9. — «Тореро» — блискучий вихід-портрет тореадора.

Наприкінці твору звучить музика «Вступу», наче закриваючи сторінки недовгого, але бурхливого й захоплюючого, наповненого пристрастями життя.

Ж. Бізе — Р. Щедрін
«Кармен-сюїта» (фрагменти)

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про історію створення опери «Кармен» Ж. Бізе та «Кармен-сюїти» Ж. Бізе — Р. Щедріна.
2. Якою є основна ідея цих творів та у чому полягають особливості її драматургічного втілення?
3. Спробуй довести, що «Кармен-сюїта» створена композитором ХХ століття.

Видатні майстри розважального жанру

Легкий жанр вимагає від композитора відточеної, віртуозної майстерності... Витонченість, благородна простота, лаконічність, гумор, вишуканість зовнішнього вбрання — усе це творчі ознаки гарної легкої музики...

Ісаак Дунаєвський

Поміркуємо разом...

1. Яку роль у нашому житті відіграють розважальні жанри?
2. Чи можуть танці та пісні вважатися жанрами серйозної музики?

Й. Штраус
(1825—1899)

В історії музичного мистецтва є небагато видатних композиторів, які цілком присвятили свою творчу діяльність жанру розважальної музики. Серед них — **Йоган Штраус** та **Ісаак Осипович Дунаєвський**. Останній ніби перехопив естафету в кумира усієї Європи, народившись наступного року після смерті Й. Штрауса. Славнозвісні музиканти жили в різних країнах і різних століттях. По-різному склалися їх творчі долі. Об'єднує цих композиторів те, що обидва мали неперевершений дар — створювати життєрадісну музику, заряджати людей енергією, бадьорістю, оптимізмом. Їх чудові незабутні мелодії міцно увійшли в наше життя й стали улюбленими.

Сучасники Йогана Штрауса називали композитора «королем вальсів». Він і сьогодні залишається неперевершеним майстром цього танцювального жанру. «Вальси Штрауса — це улюблена музика мільйонів, що живе серед нас, музика, яка примушує сяяти наші душі», — говорив І. О. Дунаєвський.

Музика Йогана Штрауса — це народна музика Відня. Вона поєднує в собі фольклор багатьох національностей: австрійської, німецької, італійської, угорської, слов'янської, циганської. Композитор майже не використовував оригінальних народних мелодій. Підживлюючись народнопісенними інтонаціями, він написав понад 500 творів танцювально-побутового характеру, 16 оперет («Летюча миша», «Циганський барон» тощо).

Стихією Й. Штрауса був, звісно, вальс (477 творів), також він створював різноманітні марші, кадрили, галопи й польки.

Відому «Польку-піцкато» Йоган Штраус написав разом зі своїм братом Йозефом. У цій яскравій мініатюрі широко використані різноманітні засоби оркестрової виразності, один з яких відображено в її назві. Цей прийом гри на струнно-смичкових інструментах — щипання струн пальцем — додає звучанню танцювальної п'єси легкості та прозорості.

*Піцкато —
прийом гри на
струнно-смичкових
інструментах —
щипання струн
пальцем*

Й. Штраус
«Полька-піцкато»

Коли слухаєш чудову музику російського композитора І. О. Дунаєвського, мимоволі згадуєш життєрадісний світ творінь Й. Штрауса — така ж легкість, сонячність, невичерпна мелодійна винахідливість. Якщо в музиці віденського генія панувала стихія танцювальності, то у творчості І. О. Дунаєвського головною стала пісня. «Я пісні віддав все сповна», — такі рядки є в одному з останніх творів композитора.

? Пригадай знайомі тобі пісні І. О. Дунаєвського.

І. О. Дунаєвський
(1900—1955)

Творчість І. О. Дунаєвського започаткувала розвиток вітчизняного «пісенного» джазу. Радянська пісня з самого початку прагнула стати музикою мільйонів окрилених сердець. Вона не визнавала ані танцювальних залів, ані нічних клубів, її сцена — широка світла вулиця й великий святковий майдан.

І вона вийшла на вулиці просто з екранів кінотеатрів, де здійснювала тріумфальну ходу перша радянська музична комедія «Веселі хлоп'ята» (1934 р.).

Своїм успіхом ця кінострічка значною мірою завдячує музиці І. О. Дунаєвського, яку виконував джаз-оркестр під керівництвом Леоніда Осиповича Утьосова. Саме тоді до композитора прийшло справжнє всенародне визнання.

Дивовижно світла, радісна за своїм звучанням мелодія «Маршу веселих хлоп'ят», яка поєдналася з пружним, вольовим ритмом, не відразу знайшла гідне поетичне втілення.

Кінорежисер Г. О. Александров згадував: «Редакція газети «Комсомольська правда», яка активно допомагала нам у створенні першої музичної комедії, оголосила конкурс на тексти пісень. Безліч поетів (серед яких були й відомі) запропонували слова для «Маршу веселих хлоп'ят», але Дунаєвський усе бракував. Йому, як і нам усім, хотілося,

щоб слова нової пісні яскраво виражали думки й почуття сучасних людей і головного глядача кіно — молоді...».

Кадр з фільму «Веселі хлоп'ята»

Задача була вирішена лише тоді, коли до роботи долучився поет Василь Іванович Лебедев-Кумач. У майбутньому цей творчий союз подарує світові чимало прекрасних пісень — і сповнених патріотичних почуттів,

і пройнятих сердечним ліризмом. Перша пісня — «Марш веселих хлоп'ят» — відкрила новий тип радянської пісні: пісня-плакат, пісня-лозунг.

І. О. Дунаєвський
«Марш веселих хлоп'ят»

Пісням із кінофільму «Веселі хлоп'ята», як і багатьом іншим творам І. О. Дунаєвського, скоро виповнюється 80 років. Найбільш відомі з них: «Ой, цвіте калина», «Пісня про Батьківщину», «Веселий вітер», «Пісенька про капітана», «Марш ентузіастів» та багато інших. Вони завжди залишаються «молодими», бо достовірно передають життєрадісний настрій і сподівання тогочасної епохи будівництва нового життя в новому суспільстві. Пісні І. О. Дунаєвського — це справжній звуковий літопис життя країни, тому й сьогодні уявити без них наше існування просто неможливо.

І. Шамо
«Києве мій»

Ігор Шамо — один із класиків пісенного жанру в Україні. Пісня посідає найпочесніше місце в його творчості. Серед кращих творів композитора — «Києве мій». Ця чудова лірична пісня (написана на вірші Д. Луценка) є свідченням в любові рідному місту.

«Києве мій» — чудова лірична пісня — свідчення в любові рідному місту

Києве мій

Вірші Д. Луценка

Музика І. Шамо

Лірично

Em Am/F# H7 Em C7

Гра - є мо-ре зе - ле - не, ти - хий день до - го -

H7 Em H7 D7

ра. До-ро-ги-ми для ме - не ста-ли хви-лі Дніп -

G H7 Em G7 C Dm6 E7

ра. Де ко - ли - шуть - ся ві - ти за - ко - ха - них

Am Em Am6 Em H7

мрій... Як те - бе не лю - би - ти, Ки - є - ве

Em G C7 Dm6 E6 E

мій! Де ко - ли - шуть - ся ві - ти за - ко - ха - них

Am Em Am

мрій... Як те - бе не лю - би - ти,

1. 2. Em H7 Em 3. Em H7 Em

Ки - є - ве мій! Ки - є - ве мій!

Грає море зелене,
Тихий день догора,
Дорогими для мене
Стали схили Дніпра.
Де колишуться віти
Закоханих мрій,
Як тебе не любити,
Києве мій.

В очі дивляться канни,
Серце в них переллю,
Хай розкажуть коханій,
Як я вірно люблю.
Буду мріяти, жити
На крилах надій,
Як тебе не любити,
Києве мій.

Спить натомлене місто
Тихим лагідним сном,
Ген, вогні як намисто,
Розлились над Дніпром.
Вечорів оксамити,
Мов щастя прибій,
Як тебе не любити,
Києве мій.

Контрольні запитання та завдання

1. Які спільні риси у творчості Й. Штрауса та І. О. Дунаєвського?
2. Розкажи про різні жанри танцювальної музики Й. Штрауса.
3. Охарактеризуй пісенну творчість І. О. Дунаєвського на прикладі «Маршу веселих хлоп'ят». Пригадай назви кінострічок, музику до яких написав композитор.
4. Які пісні на музику І. О. Дунаєвського знають і співають у твоїй родині?

Музичний зорепад французької естради

*Не згасає наша слава,
Ми чаруємо весь світ.
Звідусіль кричать нам: «Браво!»
Наш Париж — кумир для всіх...*

*П'єр-Жан Беранже
(французький поет)
(Переклад Г. Макаренко)*

Поміркуємо разом...

1. Чому пісня вважається найдемократичнішим музичним жанром?
2. Як ти розумієш вислів Гі Ерісмана, знавця французької пісні: «Це не мистецтво доступного, а мистецтво, доступне всім»?

З усього музичного розмаїття наш слух завжди і безпомилково виділяє французьку пісню. Вона не піддається точному визначенню, вона просто «французька». Мабуть, магія її полягає у таємничій зустрічі мови, витонченій у своїй поетичності, та музики, яка зливається з цією поезією... Французька пісня зачаровує, хвилює, притягує. Вона загадкова, вона особлива. Саме Франція подарувала світові поняття «шансон».

Шансон (фр.) — французька пісня — народна та естрадна пісня ліричного змісту з репертуару шансоньє; виникла у XV—XVI століттях.

Шансоньє — французький естрадний співак, виконавець жанрових пісень, часто автор слів і музики до них.

Шансоньє співали у кафе чи бістро, їхні голоси звучали на барикадах і в колонах вуличних демонстрантів. Пісні були присвячені не тільки любові, але й боротьбі з несправедливістю, пригніченням, війною.

Починаючи з кінця XIX століття, термін «шансоньє» застосовувався переважно до професійних естрадних співаків. Найбільш відоме всьому світові мистецтво Моріса Шевальє, Жака Бреля, Едіт Піаф, Шарля Азнавура, Мірей Матьє і багатьох інших.

Мистецтво шансоньє — це маленький театр, де співак не просто виконує пісню, а ніби «проживає» її історію. Для кожного виконавця історик французької пісні Г. Ерісман знаходить свій епітет: прекрасний, лукавий, відважний, мудрий, простодушний, трагічний, самотній, дивний.

? З якими видатними майстрами французької пісні ти знайомий?

Один із майданів Парижа названий її ім'ям. Вона — найвидатніша французька естрадна співачка XX століття. Її пісні — перлини мистецтва французької пісні. Це єдина й неповторна **Едіт Піаф**.

Шалено-пристрасним голосом співачки захоплювався весь світ. Для неї створювали пісні кращі композитори й поети Франції. Високоповажні особи Англії чекали на її згоду зустрітися з ними. І все ж, як писав французький журналіст Марсель Блістен, «усе життя в ній залишалося щось від дівчинки, яка раптово зробилася всесвітньо відомою співачкою».

Народилася Едіт Піаф (справжнє прізвище — Гассіон) у родині вуличного акробата і шансонетки. Коли дівчинці виповнилося вісім років, вона разом з батьком виступала у дворах, на вулицях, майданах, у казармах: батько демонстрував сальто-мортале, а маленька Едіт збирала монети та співала «Марсельезу».

У 16 років Едіт розпочинає самотійне життя. На її долю випадає багато випробувань, але завжди поруч була пісня. Вона рятувала юну співачку від голоду, холоду, зради, байдужості.

Едіт Піаф

? Яку роль у житті Едіт Піаф відігравала пісня?

Усе змінилося, коли голос Едіт Піаф почув Луї Лепле, директор кабаре «Жерніс», який запросив її до свого театру. Він назвав Едіт Піаф «мом піаф», що означає «маленький горобчик». І насправді, зовні непримітна, під час співу вона перетворювалася на прекрасного лебедя, її руки ставали крилами могутнього птаха, що злітали у височінь разом із піснею. Почувши співачку вперше на справжній сцені, відомий шансоньє Моріс Шевальє вигукнув: «Яка в неї сила, у цієї маленької дівчинки». Саме вулканічний вогонь у її голосі зробив Едіт Піаф символом французьких шансонів.

Пісні Парижа дали Едіт Піаф безсмертя. Але не ті пустотливі пісні кабаре «Мулен Руж», за якими поспішають до французької столиці, а пісні, що пронизують душу. «Вона була живим віддзеркаленням людського горя, відчайдушним криком страждання, символом нашої самотності й нашої печалі», — так писали її сучасники.

Едіт Піаф стала музою багатьох шансоньє: Шарля Азнавура, Шарля Дюмона тощо. Зазвичай справжній шансоньє сам пише й виконує свої пісні. Для Едіт Піаф зроблене виключення — вона виконувала одну з кращих пісень шансоньє Шарля Дюмона «Ні, я ні за чим не жалкую».

Ш. Дюмон

«Ні, я ні за чим не жалкую»

Ім'я співака Джо Дассена відоме не тільки у Франції, але й у багатьох країнах світу. Наприкінці ХХ століття (70—80 роки) за своєю популярністю в світі він перевершив інших французьких співаків. Такі пісні, як «Моя музика», «Якби не було тебе», «Бабине літо», «Єлісейські поля» і в наш час лунають в ефірі, створюючи атмосферу затишку й довірливості в кожній оселі. Може саме тому Джо Дассен припав усім до душі, бо співав щиро,

якось по-домашньому. Його манері виконання притаманна особливо задушевна, ніби розмовна інтонація, яка робить пісню близькою і зрозумілою навіть тим, хто не володіє французькою. А супровід пісень, на відміну від модного тоді громоподібного звучання електрогітар та ударної групи, був мелодійним і спокійним.

Джо Дассен народився у Нью-Йорку в мистецькій родині. Любов до музики прийшла до майбутньої зірки ще в дитинстві. Під час навчання в університеті юнак не розлучався з гітарою, його пісні постійно збирали багато слухачів. У той період Джо Дассена захоплював стиль «кантрі», у якому грали та співали його друзі — американці. Свою першу платівку співак назвав «Музичний фольклор Америки». Успіху вона не мала.

Джо Дассен

? Що стало вирішальним у досягненні справжнього успіху в творчій діяльності Джо Дассена?

Майстерність і популярність прийшли до нього не відразу. Досягти справжнього успіху співакові вдалося тоді, коли він вирішив звернутися до рідних витоків, до шансону. Всесвітньо відомим його зробила саме *французька пісня*.

Джо Дассен
«Бабинé літо»

Патрісія Каас — одна з найпопулярніших французьких співачок. Вона захоплює слухачів не тільки магічним звучанням свого голосу, але й дивовижною пластикою, акторською майстерністю. Кожна нова пісня — це новий яскравий неповторний образ.

Юні роки Патрісії Каас важко назвати щасливими й безтурботними. Шоста дитина в багатодітній родині, вона вже з дев'яти

Патрісія Каас

років працювала співачкою, а її гонорар витрачався на прогодування сім'ї. Важкої психологічної травми зазнала майбутня співачка після передчасної смерті матері. Може, тому вона не співала веселих пісень: в музиці відчувався трагізм, надломленість, беззахисність — і водночас велика сила. Коли знаменитий французький композитор Даніель Барбелев'єн вперше почув спів Патрісії, то впевнено сказав: «Їй треба співати блюз». І він відразу ж створив пісню «Мадемуазель співає блюз», яка стала подією в музичному

житті Франції і принесла всесвітню славу співачці.

В альбомі Патрісії Каас «Сцени з життя» чимало пісень присвячено реальним людям. Одна з них — «**Besie**» — це розповідь про видатну афроамериканську виконавицю блюзу Бессі Сміт, яка передчасно пішла з життя тільки тому, що не отримала термінової медичної допомоги, бо була чорношкірою.

П. Каас

«Besie»

Контрольні запитання та завдання

1. Охарактеризуй особливості виконавського стилю видатної французької співачки Едіт Піаф.
2. Розкажи про творчий шлях зірки французької естради Джо Дассена.
3. У чому полягає самобутність манери виконання сучасної французької співачки Патрісії Каас?
4. Яких ще виконавців французької естрадної пісні ти можеш назвати? Спробуй охарактеризувати їхню творчість.

Поети, які співають свої вірші

*Пройде час — і по бардівських голосах
майбутні покоління будуть судити про
наш час, про наші біди й радощі, про наші
жагучі проблеми і ставлення до них.*

Євген Бачурін
(російський бард)

Поміркуємо разом...

Чому авторська пісня відразу знаходить шлях до людських сердець?

Фестиваль самодіяльної пісні
ім. Грушина в м. Самарі (Росія)

У другій половині 50-х — початку 60-х років ХХ століття на теренах Радянського Союзу вголос заявляє про себе нове культурне явище — **авторська пісня**. Його творці — «поети, які співають», автори віршів і музики пісень, що ними самими й виконувалися, як правило, у супроводі гітари. Це були й професійні поети (Б. Окуджава, Н. Матвєєва), й автори пісень, що саме в цьому жанрі реалізу-

вали свій поетичний дар (О. Городницький, Ю. Візбор, В. Ви-соцький, Ю. Кукін та багато інших). Спочатку ці пісні звучали у дружніх компаніях, туристичних походах та в геологічних експедиціях, створюючи неповторну й довірливу атмосферу. З часом деякі з авторів пісень почали виступати з концертами. Та найбільше сприяли їхній популярності магнітофонні записи, що були зроблені під час публічних та домашніх виступів. Уся країна заспівала ці пісні; виникали клуби самодіяльної пісні, проводилися численні злети і фестивалі.

Із часом пісні поетів, які співають, з'явилися в ефірі радіостанції «Юність» у передачі «Барди й менестрелі», а на сторінках однойменного журналу вперше було використано словосполучення «авторська пісня», яке належить журналістці Аллі Герберт.

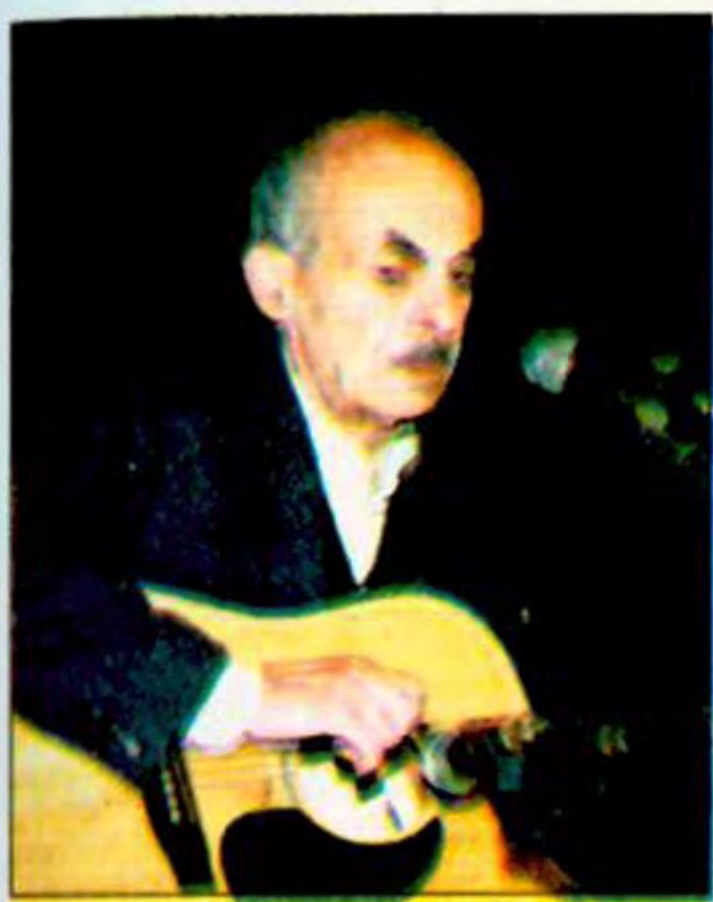
? Чому й донині тих, хто створює пісні й сам їх виконує, акомпануючи собі на гітарі, називають бардами?

Бард (від англ. bard — співець-поет) — народний поет-співак у стародавніх кельтів у Ірландії, Уельсі та Шотландії, який оспівував героїв та їхні подвиги. У середні віки музикантів, потішників, декламаторів і поетів при дворах знатних феодалів у Франції й Англії називали менестрелями.

? У чому полягає феномен «авторської пісні»?

«Поетів, які співають» об'єднує повага до людської особистості, мрія про таке суспільство, де свобода думок вважається нормою. *Авторська пісня* складається з серйозних роздумів про життя людини, найчастіше з трагічних і з гострих сюжетів, з «клекотання душі». Головним у ній є віршований текст, йому підпорядковані і музика, і манера виконання. *Естрадну ж пісню* найчастіше люблять лише за музику, за виконання, а тексти беруться до уваги не завжди. Авторська пісня співвідноситься з різними літературними жанрами: це пісні-балади (О. Галич, В. Висоцький), пісні-монологи і діалоги. Барди — люди різного віку і професій — діляться зі слухачами своїми думками, пропонують свої відповіді на вічні запитання, висловлюють свою життєву позицію. Численні прихильники цього жанру сприймають авторську пісню як необхідну частину свого духовного світу. Вони добре розуміють, що в кращих зразках — це високе мистецтво.

Бардами-засновниками справедливо вважають Булата Окуджаву і Володимира Висоцького. До цієї славної плеяди належать Юрій Візбор, Олександр Галич, Новелла Матвеева, Юлій Кім і багато інших поетів, які співають.

Б. Окуджава
(1924—1997)

Навіть у дружньому колі пісні Булата Шалвовича Окуджави звучать якось по-особливому. Тут не хочеться радісно перекикувати сусіда, бо кожен співає з усіма й ніби наодинці, про себе. Б. Окуджава підняв авторську пісню на високий рівень; це стосується й текстів його пісень — досконалої поезії, і їх мелодій, і дивовижно щирого й проникливого виконання. Поета називали «невиправним романтиком», але якщо уважно вслухатися в його пісні, то можна почути і тривогу, і біль...

Поет відкриває у своїх піснях прості істини: кохання, віру, дружбу, братерство, вірність, милосердя. Якоюсь особливою магією володіють деякі словосполучення його віршів і пісень. Виявляється, що буденне може миттєво перетворитися на казкове, а до жінки потрібно звертатися «Ваша Величносте...».

«Тема багатьох моїх пісень-віршів — кохання. Я вирішив оспівати жінку як святиню, стати перед нею на коліна», — писав Булат Окуджава про пісню «Ваша Величносте, Жінко...»

Пам'ятник Б. Окуджаві
у Москві

Б. Окуджава
«Ваша Величносте, Жінко»
(*«Ваше Величество, Женищина»*)

В. Висоцький
(1938—1980)

Справжній поет народжується з духовних потреб суспільства. Чим вони гостріші, тим різкішим і виразнішим стає голос митця. Саме таким поетом і став для нашої епохи **Володимир Семенович Висоцький**.

До його пісень можна ставитися по-різному: можна сприймати їх чи заперечувати, але залишатися байдужими неможливо. Пісні В. Висоцького ліричні, драматичні, сатиричні, про дружбу й війну, про любов і ненависть, про обов'язок, мужність, совість тощо. «Шансонье всея Руси», — назвав В. Висоцького у своєму відомому вірші російський поет Андрій Вознесенський. «Пісні були не тільки продовженням його дихання, у них ніби продовжувалося його серцебиття, гуркотів пульс, проявлявся характер, розгорталася душа...», — писав російський поет Роберт Рождественський.

Пісні В. Висоцького — наші близькі друзі. У них відчувається дивовижна добра сила. Сила, яка допомагає вистояти слабким та знайти впевненість розгубленим.

Він «співав правду крутих характерів, правду життєвих ситуацій, правду вічних людських проблем, правду болю й ніжності, правду свого часу. Люди називали його своїм другом, беззастережно вважали його своїм співаком. Утім, ні, не співаком. Це інші були співаками. А він був — Висоцьким».

Р. Рождественський

В. Висоцький
«Я не люблю»

В. Висоцький
«Пісня про друга»

Пісня про друга

Вірші і музика В. Висоцького

Умеренно

Am E7 E7 Am

Ес-ли друг о-ка-зал-ся вдруг и не друг, и не враг, а так,

A7 Dm G7 C

ес-ли сра-зу не раз-бе-решь: плох он и-ли хо-рош.

Am Dm Dm Am

Пар-ня в го-ры тя-ни— риск-ни, не бро-сай од-но-го е-го!

Am E7 E7 Am

пусть он в связ-ке од-ной-с то-бой, там пой-мешь, кто та-кой.

Коли друг раптом став не друг,
Та й не ворог однак, а — так...
Коли мучать думки сумні,
Вірний друг твій, чи ні, —
Хлопця в гори тягни — ризикни!
Не покинь одного його!
На мотузці одній — твоїй —
Там його зрозумій!

Если друг оказался вдруг
И не друг и не враг, а так...
Если сразу не разберешь,
Плох он или хорош, —
Парня в горы тяни — рискни,
Не бросай одного его,
Пусть он в связке одной
с тобой,
Там поймешь, кто такой.

Коли став друг твій сам не свій,
Коли в горах розкис і — вниз,
Вийшов на льодовик й поник,
Похитнувся — і в крик, —
Отже, поруч не свій — чужий.
Ти його не свари — жени:
В гори не витягай і знай —
Про таких не співай.

Коли ж він не хандрив, не нив,
Вперто йшов, хоч лихий і злий,
А коли ти зі скель упав,
Він стогнав, та тримав;
Коли йшов, наче в бій, був твій,
На вершині стояв п'янкій, —
Отже, наче самому собі,
Тому другу ти вір.

Пер. укр. М. Борецького

Если парень в горах — не ах,
Если сразу раскис — и вниз,
Шаг ступил на ледник —
и сник,

Оступился — и в крик,
Значит, рядом с тобой
чужой,

Ты его не брани — гони:
Вверх таких не берут и тут
Про таких не поют.

Если ж он не скулил, не ныл,
Пусть он хмур был и зол,
но шел,

А когда ты упал со скал,
Он стонал, но держал,
Если шел за тобой, как в бой,
На вершине стоял,

хмельной,

Значит, как на себя самого,
Положись на него.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке авторська пісня? Чи можна її вважати складовою культури людства?
2. Чим авторська пісня відрізняється від розважальної естрадної пісні?
3. Що ти знаєш про фестивалі бардівської пісні? Чи існує в твоєму місті клуб самодіяльної пісні?
4. Розкажи про твоє особисте ставлення до жанру авторської пісні.
5. Яких сучасних бардів ти можеш назвати? Які їхні пісні тобі подобаються?

Витоки джазу

*Цієї музики потужний звук
Із ритму джазу виріс, ніби вихор,
І гучно нагадав він білим людям,
Що їм належить ще не вся планета.
Ти, музико, дозволила і нам
Піднять обличчя, глянути у вічі
Прийдешньому вже визволенню раси.*

*Патріс Лумумба,
національний герой
конголезького народу
(Переклад Г. Макаренко)*

Поміркуємо разом...

1. Чи можна назвати джаз розважальною музикою?
2. Як ти розумієш вислів про те, що «джаз не виконують, а створюють»? Чому джазову музику неможливо точно відтворити в нотному запису?

Мистецтво джазу — одне з найяскравіших культурних явищ ХХ століття. Навіть існував вислів: «Століття джазу». На початку становлення цього музичного стилю історик Б. Уланов дав таке визначення: «Це нова музика, яка має особливий ритмічний та мелодійний характер і постійно включає імпровізацію».

Імпровізація (від лат. *improvis* — неочікуваний, раптовий) — створення музики на момент її виконання.

На початку ХХІ століття джаз важко назвати «новою» музикою. Але він довів свою життєздатність: джаз дотепер існує і розвивається як самостійний музичний напрям. Він глибоко проник в інші музичні сфери — симфонічну, камерно-інструментальну, рок-музику, поп-музику тощо. Концертні виступи й студійні записи джаз-музикантів користуються величезною популярністю.

Спіричуели є невід'ємною частиною релігійних церемоній афроамериканців

? Назви твори академічної й розважальної музики, в яких відчувається вплив джазу.

Процес формування джазу тісно пов'язаний із розвитком фольклору афроамериканців. Джаз став результатом взаємодії двох музичних культур — культури нащадків африканських рабів, з одного боку, і білого населення США — з іншого. Отже,

джаз — це унікальний сплав принципів та елементів європейської та африканської музики.

Одними з головних витоків джазу стали *спіричуели* і блюзи.

Спіричуел (від англ. spiritual — духовний) — хоровий жанр, духовні пісні-гімни афроамериканців.

Як не дивно, але велику роль у народженні джазу відіграла церква. Засвоївши нескладну мелодію і гармонію релігійних гімнів білих американців, чорношкірі співаки стали вводити до хорового співу імпровізаційні елементи у формі запитань та відповідей:

Mo-ses went to E-gypt Land Let my pe-ople go...

Соліст, імпровізуючи на біблійні теми, звертався до Бога: «Де вихід?». Хор іноді відповідав за Бога, долучаючи до співу плескання у долоні, притопування в такт ногами, гру на тамбурині (невеличкому барабані). Так виникли спіричуели — пісні релігійного змісту, сповнені високої духовності й сили.

Найкращою виконавицею спіричуелів визнано афроамериканську співачку **Махелію Джексон**. Пісні в її виконанні менш за все можна вважати розважальним жанром. Вони були зверненням не стільки до Бога, скільки до людей. Із надзвичайною виразністю, пристрасно й натхненно виконує співачка старовинну «Молитву», яка сповнена водночас і глибокої скорботи, і віри в краще майбутнє.

М. Джексон

М. Джексон
«Молитва»

Наприкінці XIX століття видатний чеський композитор А. Дворжак вважав, що спіричуел починає нову музичну епоху. «У негритянських мелодіях Америки я знаходжу все необхідне для створення великої і благородної музичної школи».

? Яку нову «музичну школу» мав на увазі А. Дворжак?

Жанр спіричуел був провісником нової музики — джазу. Головними його витоками стали блюзи.

Блюз (від англ. blues, від blue devils — меланхолія, журба) — світська лірична пісня афроамериканців, зазвичай сумного елегійного змісту.

Якщо пісні в жанрі спіричуел були колективною духовною «фортецею» чорношкірих, то блюзи перетворилися на їх «особистий притулок». На відміну від спіричуелів, блюз виконувався соло в супроводі гітари або банджо. Блюзова тематика дуже різноманітна. У цих піснях-сповідях було відображено життя

знедоленого народу — тяжка неволя й непосильна праця, втрачена людська гідність, любов, гірка розлука й страждання, туга за домом, якого немає. Поет Л. Х'юз писав: «Блюзи на мене завжди справляли враження безмежно сумної музики... Це тому, що в блюзах гіркота не пом'якшена сльозами, а, навпаки, розлючена сміхом — абсурдним, суперечливим сміхом горя». Цю думку продовжено у блюзі «Туга» Р. Джонса: «Я сміюся лише для того, щоб не плакати».

? Якою є блюзова тематика?

Фестиваль блюзу у м. Казорла
(Іспанія)

За відчайдушною веселістю блюзів приховувалася трагедія всього африканського народу. Проста пісня стає глибоким музичним узагальненням. Саме такою є, зокрема, джазова композиція «Блюз західної околиці», в якій говориться: «Блюз наповнює мене з голови до п'ят, я сумний сьогодні, я сповнений тривожних

перечуттів, коли я йду на західну околицю, де на мене чекає так багато страждань».

Л. Армстронг

“West End Blues” («Блюз західної околиці»)

Блюз — невичерпне джерело натхнення джазових музикантів усього світу — став основою багатьох музичних стилів і напрямів, зокрема поп- і рок-музики.

Вислів «епоха джазу — епоха Луї Армстронга» є справедливим не тільки тому, що роки життя Луї Армстронга (1900—1971) співпали з розквітом цього музичного стилю. Це справедливо ще й тому, що видатний джазовий музикант виконував усе, чим

був славний джаз: старі блюзи, спіричуели, музику з мюзиклів і кінострічок, популярні пісні американських і європейських композиторів. Л. Армстронг перетворив джаз із колективної музики в мистецтво солюючої гри — саме з нього почалась ера солістів-віртуозів. Він мав оригінальний голос, який від-

Л. Армстронг

творював не тільки слова, але й звуки різних музичних інструментів. У його особі джаз здобув не тільки неповторного співака, а також єдиний, що народжується раз на століття, дволикий «інструмент джазу», де труба й голос невіддільні. Щоб переконатися в красі й самобутності голосу Луї Армстронга, у силі й хвилюючій чистоті звучання його труби, треба було побувати на нічних «джем-сешнз» в Чикаго («джем» — задоволення, «сешн» — «збиратися»). Тут панувала імпровізація — «цариця джазу». Кожен музикант починав імпровізувати, демонструючи всю свою творчу фантазію й винахідливість. Гра Л. Армстронга була неймовірною — його музика здавалася загадковим, величним явищем природи.

Мистецтво джазу отримало яскраве втілення й у творчості багатьох сучасних українських музикантів. Серед різноманітних напрямів, за якими розвивається український джаз, широко розповсюдився *етно-джаз*, що являє собою синтез джазових гармоній і ритмів з українським фольклором.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про витоки джазу. Чим блюзи відрізняються від спіричуелів?
2. До якого роду музики — серйозного чи легкого, академічного чи розважального — належить джаз?
3. Чому Л. Армстронга називають «символом джазу»?
4. Як ти вважаєш, джаз — це сучасна музика? Яких вітчизняних виконавців джазу ти знаєш?

Легенди світової рок-музики

Рок — це щось більше, ніж просто мода, ніж просто музика, ніж просто тимчасове захоплення. Це — народження нового стилю життя.

П'єр Ретані
(французький журналіст)

Поміркуємо разом...

1. До якого жанру належить творчість Елвіса Преслі й гурту «The Beatles» — академічного чи розважального?
2. Чи можна знайти в музиці цих легендарних музикантів духовну підтримку в найщасливіші й найважчі часи свого життя? Чому?

Рок-музика виникла на початку 50-х років ХХ століття як протипоказ існуючій музичній культурі. Проблема «молодь і музика» загострилася, як ніколи. Жодна інша епоха не знала настільки войовничого протиставлення рок-музики (як молодіжної музики) усьому іншому музичному світові. Музичним символом рок-музикантів стала пісня «Стань осторонь, Бетховене», яку написав один з перших американських рокерів Чак Беррі.

? Які різні музичні напрями поєдналися у рок-музиці?

У рок-музиці, яка зародилася у США, поєдналися різні напрями популярної музики, що мали своїх прихильників як серед білих, так і серед чорношкірих американців. Це ритм-енд-блюз, біг-біт, кантрі-енд-вестерн тощо.

Ритм-енд-блюз — музика афроамериканського населення США, яка поєднує танцювальний біт («beat» — удар) та урбаністичний (міський) блюз.

Біг-біт — «великий» удар.

Кантрі-енд-вестерн — це ковбойські, дорожні, матроські пісні й кантрі (сільські) блюзи, які мали особливий колорит і надзвичайну виразність.

Від інших музичних стилів рок-музику відрізняє наявність електроінструментів, а також специфіка їх звучання, експресивна й агресивна. Головним інструментом року стала електрогітара, яка раніше вже використовувалася в джазі та ритм-енд-блюзі. У рок-музиці вона стала візитною карткою, рокери проголосили: «Електрогітари та гучність — ось наша зброя».

Першою рок-групою, яка здобула всесвітню популярність, стала англійська група «The Beatles». А до того в рок-музиці панував американець **Елвіс Преслі**.

Поява 18-річного Елвіса у 1954 році на студії звукозапису «Сан-рекордз» з метою записати пісню-поздоровлення для мами викликала першу найпотужнішу хвилю у розвиткові рок-музики. Власник студії був захоплений незвичайним співом білошкірого хлопця, що нагадував афроамериканську манеру виконання, але не копіював і не наслідував її. Оригінальний спів, що передавав неповторний національний колорит, помножений на вибуховий темперамент — ось складники тієї своєрідності, яку Елвіс Преслі привніс до рок-н-ролу.

Е. Преслі

Рок-н-рол (з англ. rock'n'roll — крутитися та гойдатися) виник на основі ритм-енд-блюзу. Термін «рок-н-рол», який впровадив американський диск-жокей Алан Фрід, запозичений із жаргону афроамериканців, але нова назва дала можливість долучити до неї і білих музикантів, які привнесли власні музичні традиції (найменування «ритм-енд-блюз» — музика чорних — викликало у білих слухачів невдоволення). У 50-ті роки рок-н-рол сформувався як самостійний музичний напрямок. Це був одночасно і новий музичний стиль, і новий танець.

Е. Преслі
«Все гаразд, мамо»

Уся історія життя зірки першої величини схожа на типову голівудську кінострічку. Тільки казка про талановитого юнака, який став найбагатшою й найвідомішою людиною в світі, втіленням «великої американської мрії», закінчилася трагічно. Він помер у 42-річному віці від передозування наркотиків.

І все ж таки Елвіс Преслі залишився у пам'яті мільйонів як справжній «король рок-н-ролу». Спочатку шалену популярність рок-музиканта пояснювали комерційною рекламою і гігантським тиражуванням усього, що стосується його імені. Комерційний характер приголомшливої кар'єри Е. Преслі сумнівів не викликав, але на першому місці був безумовний самотутній талант. Чимало рок-балад Е. Преслі, яким притаманний високий професіоналізм, — це незабутні мелодії, сповнені надзвичайної щирості почуттів. Кращі пісні кумира ХХ століття нагадують справжні перлини, які не змогли «розчинити» ані бездушна машина культурної індустрії, ані невмолимі закони шоу-бізнесу.

Якщо 50-ті роки ХХ століття — це епоха Елвіса, то 60-ті — це епоха **«The Beatles»**.

Все почалося з того, що славнозвісний рокер з міських околиць Ліверпуля **Джон Леннон** організував свою власну групу. Після закінчення школи юнак збирався вступити до коледжу мистецтв. Але, подивившись фільм «Джунглі чорних дощок», в якому Біл Хейлі вперше виконував рок-н-рол, а потім, почувши спів Елвіса Преслі, він вирішив: рок і тільки рок! Джон Леннон став шукати хлопця, подібного до короля рок-н-ролу Елвіса. Таким виявився 14-річний **Пол Маккартні**, з яким він незабаром познайомився.

У 1957 році Джон і Пол написали свою першу пісню «Кохай мене». Наступного року до них приєднався **Джордж Харрісон**, шкільний друг Пола Маккартні, а потім ударник Пітер Бест. Незабаром його замінив **Рінго Стар**. Усі грали на гітарах, а Джон і Пол ще й на роялі.

Гурт виступав на шкільних вечорах, різних святах, у клубах, іноді просто на вулицях. Коли виникло питання, з яким ім'ям вони поїдуть

на гастролі до Шотландії, Джон Леннон запропонував назву «The Beatles» («Жуки»). Воно б не було дуже оригінальним, якби не одна дивина у правопису «beatles». Згідно зі словником «жуки» треба писати «beetles», і виходило, що «Beatles» — це новобудова від «beat» («удар», «ритм») та «beetle», що в перекладі з англійської означає не тільки «жук», але й «кувалда». Вимальовувався дуже цікавий образ — «жуки», в музиці яких ритм такий, ніби його відбиває кувалда. Так гурт дуже дотепно виразив свою прихильність до біг-біту.

The Beatles

Грандіозний образ супергурту «The Beatles» виник в уяві Брайяна Епстайна, майбутнього менеджера колективу, коли він вперше почув їхню музику. Звичайний продавець платівок мав феноменальне чуття на успіх. Серед існуючої тоді музичної продукції Б. Епстайн зміг відчутти в творчості гурту пошуки нового напрямку, який би мав свою інтонацію, свій стиль, відрізнявся би від інших своєю манерою виконання. Новаторським був і мелодичний склад пісень. Музиканти гурту вперше використали англійські, шотландські балади, поєднуючи їх з інтонаціями ритм-енд-блюзу, а пізніше — з інтонаціями індійської пісенної культури.

Стрімке сходження на Олімп світового року розпочалося для гурту «The Beatles» з виступу у престижному концерті у «Королівському вар'єте», а також у Лондонському залі «Палладіум». Концерт транслювався по телебаченню. Наступного дня вони прокинулися знаменитими.

Всесвітнє визнання гурту відбулося під час гастролей у США у 1964 році. Ще до приїзду «The Beatles» до цієї країни існувало таке явище як «бітломанія», а катастрофічно поширюватися воно почало з моменту їх появи у Нью-йоркському аеропорту. Здавалося, що довгоочікуваних музикантів зустрічає вся американська молодь. Як і в рідній Англії, багатотисячний натовп бушував на вулицях міст, в аеропортах, у концертних залах, — усюди, де з'являлися музиканти. Іноді поліція була навіть неспроможна це зупинити.

У ХХІ столітті міфа про «The Beatles» вже не існує, але залишилося найкраще, що створено ними. Це найкраще вирізняється надзвичайною мелодійністю, ритмічною енергією, невичерпною фантазією аранжувань, цікавим поєднанням фольклору різних країн, рок-н-ролу із симфонічним звучанням. Глибокий зміст їх пісень — від найінтимнішої лірики до пісень протесту проти зла, насильства — має філософську спрямованість, вони актуальні й донині, бо торкаються найтонших струн людської душі. Як легендарний Орфей оживляв своєю музикою камені, так і прості хлопці з Ліверпуля примушували прискорено битися серця усіх, хто хоч раз чув їхні пісні.

«Пісні, які об'єднують людство» — саме так можна охарактеризувати творчість «The Beatles», що яскраво підтвердилося під час грандіозного виступу одного з лідерів гурту сера Пола Маккартні на Майдані Незалежності в м. Києві 14 червня 2008 року.

Серед найпопулярніших пісень «The Beatles» — «Girl» («Дівчина») та «Yesterday» («Учора»), ліричні шедеври гурту. Композиція «Girl» входить до альбому «Rubber Soul» («Гумова душа»). Це чудова мелодійна балада, що розповідає про історію кохання.

Дж. Леннон, П. Маккартні
«Girl»

«Yesterday» — всесвітньо відома пісня, яка увійшла до десятки найкращих творів минулого століття. Створена у 1966 році, ця композиція вже у 1972 році мала 1186 версій. У ній яскраво проявився надзвичайний самобутній талант творчого тандему — Джона Леннона та Пола Маккартні.

Дж. Леннон, П. Маккартні
«Yesterday»

Yesterday (Вчора)

Вірші і музика Дж. Леннона, П. Маккартні
Переклад В. Федоренка

Помірно

p
D

F#7

Yes - ter - day

all my troub les seemed so

Hm

G

A7

far away

Now it looks as though they're

D

Hm

E

here to stay

Oh I be - lieve

in

G

D

E7

F#7

yes ter - day.

Why

she
said

H7

A

G

A

1. Em

A7

D

had to go I don't know she would - n't say. //

some - thing wrong now I long for yes - ter - day.

2. Em

A7

D

long

for yes - ter - day.

Yesterday,
All my troubles seemed
so far away,
Now it looks as though
they're here to stay,
Oh, I believe in yesterday.

Suddenly,
I'm not half the man
I used to be,
There's a shadow
hanging over me,
Oh, yesterday
came suddenly.

Why she
Had to go I don't know,
she wouldn't say.
I said,
Something wrong,
now I long for yesterday.

Yesterday,
Love was such an easy
game to play,
Now I need a place
to hide away,
Oh, I believe in yesterday.

Вчора ще
Був веселим я
й життю радів,
Нині ж серце
смуток полонив.
О, душу хто б мені зцілив?

Раптом я
Іншим став,
ніж ще учора був,
Непроглядний
морок обгорнув,
Хто б день вчорашній
повернув?

Вона
Прочитала жорстокий
погляд мій.
Я зло
Крикнув їй:
«Вже нема назад шляхів!»

Вчора ще
Я гадав:
любов — це гра дітей,
Вже від туги
не стулю очей.
О, повернись, вчорашній день!

Контрольні запитання та завдання

1. Охарактеризуй творчість Елвіса Преслі.
2. Розкажи про шлях гурту «The Beatles» до музичного Олімпу.
3. Якими є особливості музичного стилю гурту?
4. Чим пояснюється популярність пісень Елвіса Преслі й «The Beatles» в наш час?

Рок-музика: кумири 70-80-х років XX століття

*Якщо життя страшне й бездомне життя,
Якщо гіркий сутінок ночі,
Вгамуй печаль, я тут, з тобою.*

Пол Саймон
(рок-музикант)
(Переклад А. Буравського)

Поміркуємо разом...

Яке місце у твоєму житті посідає рок-музика? У чому ти бачиш її призначення?

Одним із найпопулярніших гуртів англійського року після «The Beatles» став гурт «**Pink Floyd**», який зберігав своє лідерство до початку 80-х років XX століття. Своєю назвою він ніби стверджував, що основою, наріжним каменем року є блюз. Дійсно, «Pink Floyd» — це монтаж імен афроамериканських блюзових виконавців Пінка Андерсена й Флойда Каунсіла, який зробив один із засновників гурту Сід Баррет, випускник Лондонської школи мистецтв. Він вважав, що «Pink Floyd» буде співати переважно блюзи. Але незабаром творчі устремління гурту змінили свій напрям. Сюрреалістична поезія *Сіда Баррета*, яка чудово поєднувалася з не менш оригінальною музикою *Роджера Уотерса*, вивела гурт на шлях пошуків нового, незвичайного стилю.

Сюрреалізм — напрям у мистецтві й літературі XX ст., який шукає джерела творчості у сфері підсвідомого, інтуїтивного.

Обкладинка до
одного з альбомів
Pink Floyd, виконана
у сюрреалістичному
стилі

Вірші Сіда Баррета були насичені космічними видіннями, міжпланетним містицизмом: прибульці з'являлися на Землю і їх приліт супроводжувала дивовижна, нечувана до цього часу музика. Це доповнювалося незвичними світловими, так званими «психоделічними» ефектами.

Психоделічний рок — напрям рок-музики, для якого характерні сюрреалістичні образи. Особливості цього напрямку — опора на блюзові інтонації, використання незвичних звукових та світлових ефектів.

Цей період становлення гурту згодом подарував світові зовсім новий стиль виконання музики, який отримав назву «електронна пульсація». Але музичний стиль гурту «Pink Floyd», де використовувалися класичні й джазові гармонії, а мелодичний склад пісень убирав інтонації англійських та шотландських народних пісень, важко обмежити словом «пульсація».

? Якими були устремління музикантів гурту «Pink Floyd» на початку їхньої творчої діяльності?

Звичайна траєкторія стрімкого злету і настільки ж швидкого падіння більшості рок-зірок не влаштовувала учасників

Роджер Уотерс

«Pink Floyd». Вони розуміли, що ефектних коштовних трюків ще недостатньо — потрібні нові творчі пошуки. 1972 року розпочалася напружена праця над альбомом «Зворотний бік Місяця». Наступного року після виходу цієї платівки гурт «Pink Floyd» стає одним із найпопулярніших у світі. У «Зворотному боці

Місяця» музиканти звернулися до найважливіших проблем сучасності. Вони застерігали, що божевільна гонитва за багатством, метушня навколо кар'єри та слави призводить до моральної деградації, однак невідомо, де вихід: «Так де ж шукати порятунк? На зворотному боці Місяця?» Поезія Роджера Уотерса вражає своєю щирістю.

Пінк Флойд. Шоу «Стіна»

Цей альбом — яскравий приклад складного *поліфонічного року*. До музичної тканини вплітаються гудки, вигуки, дзвінки касових апаратів, стукіт гральних автоматів, серцевий пульс, гуркіт двигунів літака тощо. Взагалі, звукові колажі — один із улюблених прийомів композицій «Pink Floyd».

Якими новими творчими досягненнями характеризується період розвитку гурту «Pink Floyd» на початку 70-х років XX століття?

Рок-опера «Стіна» («The Wall») створена у 1979 році. Це найвище творче досягнення гурту. Грандіозне шоу відбулося 29 разів — у Лондоні, Нью-Йорку, Лос-Анжелесі й Дортмунді. Видатний режисер Алан Паркер на основі шоу «Стіна» зняв однойменну кінострічку, в якій піднімаються вічні теми — життя і смерть, війна і мир, страшна самотність людини в лицемірному й жорстокому суспільстві. «Стіна» — це уособлення людського непорозуміння, несправедливості, ворожнечі, насильства.

Пісні з альбома «Стіна» донині популярні й продовжують жити у звуковому просторі ХХІ століття.

Гурт «Pink Floyd» «Ще одна цеглинка у стіні»

Перша назва всесвітньо відомого гурту «Queen» (у перекладі — «Королева»), що нині нараховує сотні мільйонів шанувальників, — «Smile» («Посмішка»). Головним досягненням гурту «Smile», до складу якого входили Брайан Мей, Тім Стаффел і Роджер Тейлор, був виступ на «розігріві» у популярної рок-групи «Pink Floyd».

Остаточний зірковий склад гурту сформувався у 1970 році, коли до команди приєднався Фарух Бульсара (за сценічним псевдонімом — **Фредді Мерк'юрі**). Він і придумав нову назву — «Queen».

? Як проходило становлення гурту «Queen»? Хто став її лідером?

Безумовно, Фредді Мерк'юрі був лідером гурту «Queen». Обдарований музикант, шоумен, він мав доволі чіткий план щодо виступів групи і так описував суть її привабливості: «Мені подобається, що після концерту «Queen» публіка розходиться, відчувачи переповненість видовищем... Я не намагаюся змінити світ за допомогою нашої музики. Мені подобається створювати пісні для розваги, для споживання в сучасному дусі». Але «Queen» усе

ж таки змінив світ хоча б тим, що кожним своїм хітом на три хвилини (а у випадку з «Богемською рапсодією» — на цілих шість) наповнював життя яскравим сяйвом, яке він зберігав протягом двох десятиліть, поки був разом. І до наших днів воно не потьмяніло, а навпаки, заблищало новими кольорами, насамперед, завдяки зверненню до творчого спадку «Queen» багатьох сучасних виконавців.

Через чверть століття після створення «Богемської рапсодії» в Англії її назвуть піснею тисячоліття. Ця композиція поєднала в собі елементи рок- і поп-музики, окремі фольклорні мотиви та жанрові ознаки опери. Відео, що було зняте до «Богемської рапсодії», вважається першим у світі кліпом. До речі, «Queen» була першою групою, лідер якої записав спільний альбом — «Барселона» — з оперною зіркою Монсеррат Кабальє.

Фредді Мерк'юрі, Монсеррат Кабальє

«Barcelona» («Барселона»)

Гурт «Queen»

«We are the Champions» («Ми — чемпіони»)

Фредді Мерк'юрі мріяв про те, щоб «Queen» був найвеличнішим гуртом усіх часів. Він постійно налаштовував свою команду на завоювання «нових земель», вів назустріч новим випробуванням.

Одна з кращих пісень гурту — «The Show must go on» («Шоу повинно тривати») — остання пісня з останнього альбома, в запису якого брав участь Фредді Мерк'юрі.

Фредді Мерк'юрі і Монсеррат Кабальє

«Queen»

За день до смерті він виступив із заявою для преси: «Я підтверджую, що... хворий на СНІД. Я не розповсюджував дану інформацію, щоб не зашкодити особистому життю близьких мені людей. Однак настав час донести правду до моїх друзів і шанувальників у всьому світі, і я сподіваюся, що вони підтримають мене, моїх лікарів і всіх тих, хто в різних куточках світу бореться із цією страшною хворобою».

Усі кошти від перевидання пісні «Богемська рапсодія», згідно з розпорядженням Фредді Мерк'юрі, було передано до благодійного фонду Т. Хіггінса з боротьби зі СНІДом.

Гурт «Queen»

«The Show Must go on» («Шоу повинно тривати»)

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про розвиток рок-музики 70—80-х років ХХ століття на прикладі творчості найпопулярніших гуртів «Pink Floyd» та «Queen».
2. У чому полягають особливості самобутнього стилю гурту «Pink Floyd»?
3. Охарактеризуй творчість гурту «Queen» і його лідера Фредді Мерк'юрі.

Зірки української рок-музики

*Прагнення бути різним,
дивувати слухача не означає
зміни внутрішнього змісту.*

Святослав Вакарчук

Поміркуємо разом...

1. Чи є характерним для рок-музики використання фольклорних джерел?
2. Яке значення для рок-гурту має назва?

С. Вакарчук

На зірковому небосхилі української рок-музики одна з найяскравіших зірок має дуже романтичну назву — «Океан Ельзи». До цієї назви нині широко відомий гурт, який має велику популярність і в Україні, і за її межами, прийшов не відразу.

? Розкажи про становлення гурту «Океан Ельзи».

Спочатку їх було троє — Павло Гудимов, Денис Глинін та Юрій Хусточка. Про перші кроки новоствореного «Клану тиші» згадує Денис Глинін, барабанщик гурту: «Якщо я не перевівся б на інший факультет, то не познайомився б з хлопцями. «Клан тиші» для мене розпочався з першої репетиції у «Водоканал-тресті» у м. Львові. Велика актові зала. Барабанів не було. Я грав на вітчизняних маракасах і лупив по стільцях, вибиваючи з них пил...».

Творча фантазія рок-музикантів проявлялася не тільки в нестандартній назві (а, можливо, вони й дійсно вважали, що справжня музика — це тиша). «Клан тиші» грав цікаву найрізноманітнішу музику — від арт-року до панка, і деякі пісні в майбутньому увійшли до репертуару «Океану Ельзи».

«Океан Ельзи». Зліва направо: Денис Дудка, Денис Глинін, Мілош Єліч, Святослав Вакарчук, Петро Чернявський

«Майбутнє» в особі Святослава Вакарчука не примусило себе довго чекати. Вже під час першої зустрічі Святослав сів за фортепіано і всі разом почали співати пісні «The Beatles», «The Doors». Потім влаштували незабутній «джем-сешн». Згадує Павло Гудимов, перший контрабасист гурту: «З приходом Славка ми знайшли людину, яка стала четвертою... Це стало продовженням музичної ідеї, скажемо, на іншому рівні...».

? Як з'явилася назва «Океан Ельзи»?

Святослав Вакарчук так розповідає про виникнення назви, яка значною мірою допомогла музикантам гурту привернути до себе увагу: «Пам'ятаю, сидів удома та дивився «Підводну одісею команди Кусто», а саме тоді ми напружено розмірковували щодо назви гурту. Мене вразив океан, яскраві рибки, глибина підводного світу. Але головне — система: з одного боку — усе чітко працює, а з іншого — усе ірраціонально. Ми неспроможні це ні

пояснити, ні досягнути, ні охопити. Подумав, чому б не називатися «Океаном». Чарівне жіноче ім'я Ельза, яке однаково звучить українською, російською та англійською, додало певної гармонії та водночас певної загадковості, враховуючи, що склад гурту — суто чоловічий».

Уже з самого початку свого існування у новому складі квартет «Океан Ельзи» відразу ж став одним з найактивніших представників львівської рок-музики, виконуючи урбан-рок (суміш панку та поп-музики). Розпочалася напружена творча діяльність. Восени 1996 року гурт посів друге місце на фестивалі «Перлини сезону», записав максі-сінгл «Будинок зі скла». 1998 року у повному складі переїхав зі Львова до Києва з метою плідно працювати в студії. Підсумком цієї роботи став дебютний альбом — «Там, де нас нема», який дуже сподобався молоді. У музиці, що за характером звучання визначається як романтичний гітарний пост-панк, відчувається глибинний, не відразу помітний зв'язок з українським фольклором.

У цьому ж році «Океан Ельзи» отримав три національні премії — «Дебют року», «Кращий альбом», «Краща пісня». Популярність гурту за межами країни розпочалася з пісні «Сосни», яку у 1999 році транслювали на MTV Росії.

Поява кожного нового альбому «Океану Ельзи» стає визначною подією у культурному житті України. Музика гурту підкорює своєю підвищеною емоційністю, відчуттям ніжності і печалі, та передусім — яскравим мелодизмом. Колектив постійно знаходиться у творчих пошуках. Оригінальною знахідкою став спільний виступ гурту із симфонічним оркестром «Ренесанс» (2002 р.).

? Хто з відомих тобі рок-музикантів звертався до використання звучання симфонічного оркестру?

Гурт «Океан Ельзи» декілька разів змінював свій склад. Але незмінним залишилося глибоке, загострене розуміння проблем сучасного життя, що яскраво відтворене в музиці та текстах пісень, автором і виконавцем багатьох із яких є незмінний лідер гурту Святослав Вакарчук.

Гурт «Океан Ельзи»
«Друг», «911»

Храм Св.Миколи Чудотворця
на воді у м. Києві

Тарас Петриненко — один з найяскравіших митців у пісенному сузір'ї України. В його творчості значне місце посідають твори лірико-патріотичного звучання. Пісня «Україна», наприклад, є одним із сучасних музичних символів нашої Батьківщини. Т. Петриненко — композитор, поет і неперевершений виконавець пісні «Господи, помилуй нас», яка зворушує нас своїм глибоким змістом й проникливістю звучання.

Т. Петриненко
«Господи, помилуй нас»

Господи, помилуй нас

Вірші і музика Т. Петриненка

Урочисто

Музична партитура для голосу та гітари. Ключ: C (соль), 4/4. Темп: Урочисто.

На - віть на ос - тан - нім ру - бе - жі про - мінь

ві - ри в нас ще не по - гас,

Бо - же, У - кра - ї - ну збе - ре - жи, Гос - по - ди, по - ми - луй

нас. Нам сво - ю все - ми - лість по - ка - жи

прав - до - ю по - всю - ди й по - всяк час,

Бо - же, У - кра - ї - ну збе - ре - жи,

Гос - по - ди, по - ми - луй нас. По - ми - луй,

Гос - по - ди, по - ми - луй, Гос - по - ди.

Гос - по - ди, по - ми - луй нас.

Навіть на останнім рубежі
Промінь віри в нас ще не погас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
Нам свою всемилість покажи
Правдою повсюди й повсякчас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Помилуй, Господи,
Помилуй, Господи,
Господи, помилуй нас.

В наших грудях кулі і ножі,
Нас розп'ято й знищено не раз,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
І з колін піднятих поможи
І благослови у добрий час,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Наші душі нидіють в іржі,
Але промінь віри не погас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.
Грішні діти — діти не чужі,
Отче наш, почуй їх щирий глас,
Боже, Україну збережи,
Господи, помилуй нас.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи, які композиції гурту «Океан Ельзи» тобі знайомі? Що приваблює тебе в цих піснях?
2. До яких стильових напрямків у рок-музиці звертався гурт?
3. Які творчі здобутки має цей колектив?

На щедрій пісенній ниві

*З народного напившись джерела,
Як із Дніпра бере веселка воду,
О рідна пісне, знову ти прийшла
До матері й до батька — до народу.*

Максим Рильський

Поміркуємо разом...

1. Що означає вираз: «пісня — душа народу»?
2. Як впливає на тебе українська пісня?

Пісня — один із найцінніших скарбів українського народу. Народжена на щедрій пісенній ниві, уквітчана красою щирої української душі, вона стала невіддільною часткою життя кожної людини.

Жанровий діапазон української пісні є дуже широким. Серед найкращих *ліричних пісень* нашого народу — «Там, де Ятрань круто в'ється», яка полюбилася слухачам у прекрасному виконанні **Анатолія Солов'яненка**.

*Українська народна пісня
«Там, де Ятрань круто в'ється»
у виконанні Анатолія Солов'яненка*

«Український соловейко» — так з любов'ю називали **Анатолія Борисовича Солов'яненка**, чия популярність вийшла далеко за межі України. У репертуарі видатного тенора — славнозвісні оперні партії, з якими він виступав на сценах театрів усього світу. «Слухаючи Солов'яненка, я була вражена свободою й широтою звучання його чудового, чаруючого за тембром голосу, який у верхньому регістрі практично не знає меж», — писала відома оперна співачка **Марія Максакова**.

А. Солов'яненко

? Що вирізняє виконавську манеру Анатолія Солов'яненка?

Видатний російський режисер В. Немирович-Данченко писав, що «ліризм і романтика в українському музичному театрі йдуть... від народних витоків». Задушевність, щирість почуттів, емоційна схвильованість, які притаманні виконавській манері Анатолія Солов'яненка, починаються з рідних витоків, з народної пісні.

Славна Україна співучими голосами. Ім'я **Ніни Матвієнко**, неперевершеної майстрині вокального жанру, відоме всім, хто любить і цінує справжнє мистецтво. Вражає діапазон творчих спрямувань видатної співачки: вона була солісткою Народного хору ім. Г. Верьовки, зіграла багато різних ролей у театрі й кіно, озвучувала теле- й радіопрограми, співала в мюзиклі...

? Які пісні у виконанні Ніни Матвієнко тобі відомі?

Ніна Матвієнко веде активну концертну діяльність, у багатьох куточках світу лунає її чистий, сильний, хвилюючий голос, що проникає у найпотаємніші куточки людської душі. І, як завжди, прикрасою репертуару співачки є українські народні пісні.

Н. Матвієнко

*Українська народна пісня «Веснянка»
у виконанні Ніни Матвієнко*

Творчість **тріо Мареничів** — яскрава сторінка літопису української пісенної культури. У 70-ті роки ХХ століття це був чи не найвідоміший гурт в Україні. Запис першого альбому, виступи на телебаченні — все це сприяло неабиякій популярності тріо, до складу якого входили Валерій та Антоніна Мареничі, подружня пара, і Світлана Сухорукова, сестра Антоніни. Репертуар колективу був різноманітний. Найбільший успіх випав на долю пісень, що виконувалися українською. Серед них — «Несе Галя воду», «Чом ти не прийшов», «Ой, у гаю при Дунаю», «Ой, під вишнею», «Тиша навкруги» та багато інших.

Тріо Мареничів

Українські народні пісні «Ой, у гаю при Дунаю», «Чом ти не прийшов» у виконанні тріо Мареничів

Творчість тріо Мареничів розкрила нові грані ліричної естрадної пісні й сприяла подальшому розвитку цього жанру в Україні.

? Які з пісень тріо Мареничів є улюбленими в твоїй родині?

Лірична пісня — провідний жанр у творчості **Володимира Івасюка**. З його ім'ям пов'язана ціла епоха в пісенній історії української музики. Його незабутні пісні — це вершина розвитку естрадного жанру в Україні. Глибоке проникнення у фольклорні джерела спричинило воістину всенародну любов до музики Володимира Івасюка. Сам композитор говорив, що для нього «український фольклор — це підручник, написаний геніальним автором».

В. Івасюк

? Розкажи про ставлення композитора, який працював у жанрі естрадної пісні, до фольклорних джерел.

С. Ротару

Володимир Івасюк створив близько 100 пісень. Найкращі з них — «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори», «Пісня буде поміж нас» — написані на власні вірші. Також він є автором багатьох інструментальних творів, музики до спектаклів тощо.

«Володимир Івасюк був одержимий піснею. Він був глибоко переконаний, що наш світ створений для того, аби в ньому лунала музика добра, миру, злагоди між людьми.

Знав, що без тієї одержимості нічого значущого не звершити в мистецтві», — ці слова належать одній з найкращих виконавиць пісень композитора **Софії Ротару**.

В. Івасюк

*«Два перстені», «Пісня буде поміж нас»
у виконанні Софії Ротару*

Як і Володимир Івасюк, видатна співачка України родом з Чернівецької області. Ще в дитинстві її називали «соловейком з Буковини». Визнання до співачки прийшло відразу після показу на телебаченні у 1971 році музичного фільму «Червона рута». Пісня, яка дала назву телефільму, була визнана кращою піснею року. Нині «Червона рута» стала символом української естрадної музики, навіть символом України.

Існує гуцульське повір'я, що раз на двадцять років рута зацвітає червоним цвітом і приносить щастя тому, хто її знайде.

В. Івасюк

«Червона рута»

Червона рута

Вірші і музика В. Івасюка

Помірно

mp Em

Ти при-знай-ся ме - ні, звід-ки в те-бе ті
 ча-ри,— я без те-бе всі дні у по-ло-ні пе-
 ча-лі. Мо-же, десь у лі - сах ти чар— зіл-ля шу-
 ка-ла, сон-це— ру-ту зна - йшла і ме-не зча-ру-
 ва-ла? Чер - во - ну ру - ту не шу-
 Бо тво - я вро - да— то є
 кай ве - чо - ра - ми, ти у ме - не є -
 чис - та - я во - да, то є бис - тра - я
 ди - на, тіль - ки ти, по - вір. // гір.
 во - да з си - ніх - - - - -

Ти признайся мені,
Звідки в тебе ті чари,
Я без тебе всі дні
У полоні печалі.

Може, десь у лісах
Ти чар-зілля шукала,
Сонце-руту знайшла
І мене зчарувала?

Приспів:

Червону руту
Не шукай вечорами, —
Ти у мене єдина,
Тільки ти, повір.

Бо твоя врода —
То є чистая вода,
То є бистрая вода
З синіх гір.

Бачу я тебе в снах,
У дібровах зелених.
По забутих стежках
Ти приходиш до мене.

І не треба нести
Мені квітку надії,
Бо давно уже ти
Увійшла в мої мрії.

Контрольні запитання та завдання.

1. Яку роль відіграє пісня у житті українського народу?
2. Охарактеризуй виконавську майстерність видатних українських співаків Анатолія Солов'яненка та Ніни Матвієнко.
3. Розкажи про особливості музичного стилю тріо Мареничів.
4. Яке значення має творчість Володимира Івасюка для української пісенної культури?

Узагальнення теми «Відлуння епох у музичному мистецтві»

(І семестр)

Назви композитора або виконавця
за таким асоціативним рядом:

- ✓ орган, fuga, поліфонія;
- ✓ вальс, Відень, свято;
- ✓ полістилістика, сюїта, авангард;
- ✓ Бразилія, арія, Й.-С. Бах;
- ✓ джем-сешн, труба, імпровізація;
- ✓ хабанера, тореадор, Іспанія;
- ✓ рок-н-рол, король, Америка;
- ✓ психоделічний рок, сюрреалізм, Англія;
- ✓ Ліверпуль, біг-біт, квартет;
- ✓ шансон, пристрасність, «горобчик»;
- ✓ Франція, блюз, драматичність;
- ✓ «український соловейко», опера, пісня;
- ✓ естрада, Буковина, «Червона рута»;
- ✓ Монсеррат Кабальє, перший відеокліп, Фарух Бульсара.

Поміркуємо разом...

1. Яку музику ти вважаєш сучасною?
2. Як ти відчуваєш «відлуння» епох у сучасному музичному мистецтві?
3. На думку С. В. Рахманінова, «неможливо відкрити новий світ, не ознайомившись добре зі старим». Як ти розумієш цей вислів?
4. Чи є для тебе спорідненими поняття «модна музика» та «сучасна музика»? Поясни свою думку.
5. Яка музика не має «ефекту перенасичення»?
6. За якими ознаками ти відрізняєш легку (розважальну) від серйозної (академічної) музики?
7. Наведи приклади творів академічного або розважального жанрів.
8. Яке місце у твоєму житті посідає серйозна академічна музика?
9. Поясни вираз Ф. Ліста: «Існує музика, яка до нас іде, та інша, яка вимагає, щоб ми до неї йшли».
10. Як ти розумієш думку німецького філософа та поета Й. Гете: «Техніка у поєднанні з вульгарністю — це найстрашніший ворог мистецтва».

«Благо, що дарує нам мистецтво, не в тому, чого ми від нього навчаємося, а в тому, якими ми завдяки йому стаємо».

О. Уайльд
(англійський письменник)

Музика в діалозі з сучасністю

«Краса порятує світ» — цей відомий вислів російського письменника ХІХ століття Ф. М. Достоевського містить глибоку істину: Краса — це Любов, Добро, Гармонія, Гуманність. Ці світлі ідеали втілені у високому мистецтві всіх часів і народів. Отже, саме мистецтво покликане «пом'якшити» наш світ, зробити його більш гуманним.

Складна музично-творча картина сучасності суттєво відрізняється від попередніх часів. Якщо в ХІХ столітті музичну творчість можна було умовно поділити на професійну музику і фольклор, то в сучасному художньому світі існують інші, яскраво виражені самотійні сфери музичної творчості. Це, насамперед, регіональні жанри, які виникли на позаєвропейському ґрунті (джаз, мюзикл тощо); різноманіття жанрів популярної музики; явища музичного модернізму (авангард).

Кожен вид сучасної музичної творчості має свої особливості і призначення. Їхня самотійність є суто умовною і відзначена взаємодією з іншими музичними видами. Так, ні у кого не викликає сумнівів щодо ролі фольклору для професійної музики. Взаємодія різних видів мистецтва обумовила появу нових сучасних музичних жанрів: рок-опери, фольк-опери, мюзиклу тощо. Судити про достоїнство того чи іншого музичного твору можна лише за законами даного жанру.

Мистецтво завжди веде нескінченний діалог з реальністю. Цей зв'язок є природним і нерозривним, як відбиття в художній формі різноманітних процесів життя. Завдяки своїй емоційній сутності воно звертається не тільки до розуму, але і до серця людини. Мистецтво навіть може впливати на життя: духовні зміни в людині приводять до змін і в суспільстві. Проблемі взаємовідносин музичного мистецтва і сучасності присвячена тема ІІ семестру: «Музика в діалозі з сучасністю».

Геній італійської опери

Як усякий могутній талант, Верді уособлює в собі свою національність і свою епоху. Він квітка свого ґрунту. Він голос сучасної Італії, ...Італії, що пробудилася до свідомості.

Олександр Серов

(російський композитор, музикознавець)

Поміркуємо разом...

Чому Дж. Верді називали «Маестро італійської революції», «вихователем Італії»?

Дж. Верді
(1813—1901)

Світового визнання італійський композитор Джузеппе Верді зазнав ще за життя. Воно супроводжує його музику й сьогодні. Важко назвати композитора, чия творчість вирізнялася б такою популярністю та любов'ю слухачів. Творчий спадок композитора, без сумніву, належить усьому людству, але його самобутній талант розквітнув саме під сонцем рідної Італії, заради якої билосся палке серце музиканта й патріота.

Перекоаний патріот, він усім серцем сподівався на звільнення своєї Батьківщини від австрійського гніту. У роки битв за національну незалежність і об'єднання Італії Дж. Верді створював опери, що закликали народ до боротьби та сприймалися як гостросучасні твори. Деякі оперні хорові епізоди навіть звучали на вулицях країни як героїчні революційні пісні. Своєю музикою композитор довів здатність мистецтва впливати не тільки на людей, але й на життя, за що його називали ще й «вихователем Італії».

Основою творчості Дж. Верді була опера. Майже всі 26 опер композитора належать до кращих досягнень світового мистецтва. Вони не втрачають сучасного звучання й нині. Нема в світі оперного театру, у якому б не йшли його відомі опери: «Аїда», «Отелло», «Дон Карлос», «Бал-маскарад», «Травіата», «Ріголетто» та інші. Високий гуманізм, міцний зв'язок з життям, доступність музичної мови — характерні риси оперного мистецтва Дж. Верді. Народжена прогресивними ідеями свого часу, музика видатного композитора не втратила величезної життєвої сили й нині. Мелодії ж його опер — яскраві, мужні, наспівні — одразу й на завжди набули популярності народної пісні.

? Чи знайомі тобі фрагменти з відомих опер Дж. Верді?

Значне місце в операх Дж. Верді посідає тема затвердження людської гідності та свободи особистості, а також мотиви викриття насильства, жорстокості, підступності. Героями його опер стали люди принижені, відкинуті суспільством, але піднесені над ним благородством душі, щирістю почуттів і моральною силою. До таких творів належить й опера «Ріголетто».

В основу сюжету опери покладено драму видатного французького письменника XIX століття Віктора Гюго «Король розважається». Примітним є образ головного героя п'єси — блазня Трибуле. Ось як охарактеризував його сам письменник: «Трибуле — потвора, Трибуле — нікчема, Трибуле — придворний блазень; потрійне нещастя, яке його озлобляє. У Трибуле немає нікого на світі, крім улюбленої дочки, яку він приховує від усіх у відлюдному будинку... Трибуле виховує своє дитя у невинності, у вірі, у цнотливості...». Цей складний образ контрастно відтіняє світлий образ його юної дочки Джильди, яка зовсім не знає життя. Їм обом протиставлений розпусний король і його оточення. У гонитві за розвагами, заради хвилиної примхи, вони не зупиняються ні перед чим, щоб позбавити невинну дівчину честі й згубити старого батька, який став на захист дочки.

Місце дії в опері було перенесене з Франції до Італії. Їм'я блазня в опері Дж. Верді перетворилося на Ріголетто, а король Франциск I — на Герцога. Опера отримала нову нейтральну

назву — «Ріголетто». Незважаючи на все це, задум опери залишився незмінним. Композитор показав на музичній сцені зіткнення чистоти, благородства і безкорисливої любові з цинічним світом егоїзму, зла й несправедливості.

Цьому драматургічному конфлікту підкорено і весь музичний розвиток опери, побудований за принципом яскравої контрастності. За допомогою надзвичайно виразних мелодій Дж. Верді створив музичні характеристики всіх дійових осіб.

Знаменита пісенька Герцога «Серце красунь» з IV акту опери характеризує його як безтурботну, поверхову й легкодумну людину, яка звикла брати від життя все, що побажає, і не здатна на сильні почуття.

Дж. Верді

Пісенька Герцога з опери «Ріголетто»

Драматична кульмінація опери — її остання картина. Гроза наче підкреслює душевне сум'яття Джильди. Ріголетто палає жаданням помсти. За його задумом, розпусний Герцог повинен загинути від удару кинджалом найманого вбивці. Але Джильда вирішує врятувати коханого. Перевдягнена в чоловічий одяг, вона приймає на себе смертельний удар. Ріголетто отримує мішок із тілом, але крізь шум дощу й вітру раптом чує знайому пісеньку Герцога... Безтурботне її звучання багатократно підсилює трагізм ситуації. Жахлива істина відкривається перед Ріголетто: жертвою страшної помсти стала його улюблена дочка. Смертельно поранена Джильда помирає на руках збожеволілого від горя батька.

Дж. Верді

Фінал опери «Ріголетто»

В. Курін у ролі Ріголетто, Джильда — Є. Мирошніченко

Творчість Джузеппе Верді — найдорожчий скарб італійського народу — зрозуміла й близька всьому людству.

Як у мистецтві співіснують «легке» і «серйозне», так і у житті людини переплітаються «сумні і радісні дороги», любов і журба, червоне і чорне... Пісня «Два кольори» українських авторів **Олександра Білаша** і **Дмитра Павличка**, сповнена життєвої правди і глибокого філософського змісту. Вона стала однією з найулюбленіших пісень багатьох шанувальників музики. Яскрава образність, пов'язана з народною традицією, мелодійність, задушевність цієї пісні близькі серцю кожної людини.

О. Білаш
«Два кольори»

Два кольори

Вірші Д. Павличка

Музика О. Білаша

Помірно, із сумом

Cm Fm Cm Fm Eb
 Як я ма-лим зби-рав-ся на вес - ні пі - ти у світ не -
 Dm7 G Cm B Eb
 зна - ни - ми шля - ха - ми, со - роч - ку ма - ти ви - ши - ла ме - ні чер -
 Fm Cm6 D7 G
 во - ни - ми і чор - ни - ми, чер - во - ни - ми і чор - ни - ми нит -
 Cm Приспів Cm Fm
 ка - ми. Два ко - льо - ри мо - ї, два ко - льо - ри, о -
 Cm6 Fm
 ба на по - лот - ні, в ду - ші мо - їй о - ба, два ко - льо - ри мо - ї, два ко - льо -
 Cm Fm Cm D G
 ри: чер - во - не — то лю - бов, а чор - не — то жур -
 1. 2. Cm 3. Cm
 ба. Ме - // ба.

Як я малим збирався навесні
Піти у світ незнаними шляхами.
Сорочку мати вишила мені,
Червоними і чорними,
Червоними і чорними нитками.

Приспів:
Два кольори мої, два кольори,
Оба на полотні, в душі моїй оба.
Два кольори мої, два кольори,
Червоне то любов, а чорне — то журба.

Мене водило безвісті життя,
Та я вертався на свої пороги.
Переплелись, як мамине шиття,
Мої сумні і радісні,
Мої сумні і радісні дороги.
Приспів.

Мені війнула в очі сивина,
Та я нічого не везу додому,
Лиш згорточок старого полотна
І вишите моє життя,
І вишите моє життя на ньому.
Приспів.

Контрольні запитання та завдання

1. Назви характерні риси оперного мистецтва Дж. Верді.
2. Визнач головну ідею опери «Ріголетто».
3. Яку роль, на твою думку, відіграє звучання «Пісеньки Герцога» у фіналі опери?

Останній романтик

Рихард Вагнер — музикант, який мав і має на європейську музику великий вплив і підняв міць німецького національного мистецтва на вищий щабель досягнень людської свідомості.

*Борис Асаф'єв
(російський музикознавець і композитор)*

Поміркуємо разом...

Чому Рихарда Вагнера вважають видатним реформатором оперного жанру XIX століття?

Р. Вагнер
(1813—1883)

Німецького композитора **Рихарда Вагнера** називають останнім найзначнішим романтиком XIX століття. Його опери переносять нас у чарівний світ старовинних германських і скандинавських народних сказань, де оживають фантастичні образи богів, велетнів і карликів, міфічних істот і героїв...

...У бурхливих хвилях граються дочки Рейну, охороняючи захований у річковій нурті золотий скарб. Білосніжний лебідь привозить у човні осяяного світлом лицаря, який з'явився, щоб захистити дівчину від несправедливого тяжкого звинувачення. Язики полум'я оточують високу скелю, на вершині якої спить красуня Брунгільда. Лише безстрашний герой, який зуміє неушкодженим пройти крізь вогонь, пробудить її від сну. У скаженому вихорі, у хмарах і блискавках мчать крилаті войовниці — валькірії. Гармонією таємничих звуків прекрасного літнього дня наповнена зачарована лісова хаща...

З дитячих років Р. Вагнер захоплювався міфологією, поетичними переказами, театром, музикою. Перший компози-

торський досвід 15-річного хлопчика був викликаний бажанням створити музику до слів написаної ним трагедії. З музичним театром пов'язане і все подальше його життя, насичене бурхливими подіями, грандіозними прагненнями, різкими контрастами.

Складний та суперечливий життєвий шлях пройшов Рихард Вагнер. Він брав участь у революційних подіях 1849 року в Дрездені, після чого 10 років провів у еміграції. Згодом він став прихильником найреакційніших поглядів. І все ж Р. Вагнер до кінця життя залишався художником, для якого мистецтво — велика сила, котра покликана «облагородити норов народу». А ще композитор завжди залишався вірним своєму головному творчому завданню — створенню нового жанру «музичної драми», в якій повинні об'єднатися музика, поезія та живопис. В історію світового музичного мистецтва Рихард Вагнер увійшов як видатний реформатор оперного жанру XIX століття.

Метою реформи Р. Вагнера було створення монументального програмного вокально-симфонічного твору у вигляді драми, який замінив би усі види оперної і симфонічної музики. Ним повинна була стати «музична драма», в якій музика «тече безперервним потоком», а вокальні номери замінені емоційно насиченими речитативами.

Р. Вагнер

Важливе місце в операх Р. Вагнера посідають великі самостійні оркестрові епізоди — увертюри, антракти, симфонічні картини, які перетворилися на яскраві та рідкісні за образною силою інструментальні полотна. Деякі з них стали визнаними шедеврами світової програмної симфонічної музики. Це:

- вступ до опери «Лоенгрін»;
- «Смерть Ізольди» з опери «Тристан і Ізольда»;
- «Шелест лісу» і «Політ валькірій» з «Кільця нібелунга» тощо. Так в оперному жанрі яскраво проявився симфонічний дар композитора.

Усі 13 опер Р. Вагнера були написані на його власні поетичні тексти, а сюжети пов'язані з легендами та давніми міфами. У стародавніх переказах композитор знаходив ланцюжки, які поєднують їх із сучасним життям. Так, одна з основних тем грандіозного оперного циклу (з чотирьох опер) під загальною назвою «Кільце нібелунга» — згубна влада золота й загибель світу внаслідок цієї

«Політ валькірій»

нестримної пристрасті. У стародавньому переказі композитор побачив актуальний сучасний зміст, а в персонажах твору — риси сучасних людей. Наприклад, верховного Бога Вотана «з його нерішучістю, схильністю до філософствувань замість дій» він уявляв «сучасним інтелігентом»,

а нібелунг (карлик) Альберих був для композитора прообразом сучасного банкіра. «Якщо ми уявимо в руках нібелунга замість золотого перстня біржовий портфель, то одержимо закінчену картину страшного образу сучасного володаря світу», — писав Р. Вагнер. Героя опери Зигфріда композитор бачив як «людину майбутнього», покликану здійснити подвиг і звільнити людство від влади золота.

Монументальна тетралогія «Кільце нібелунга» складається з чотирьох опер: «Золото Рейну»; «Валькірія»; «Зигфрід»; «Загибель богів». Вистава оперної тетралогії проходила упродовж чотирьох діб у спеціально побудованому для вагнерівських опер театрі в Байреїті (Баварія) і стала визначною подією світового мистецького життя.

Найпопулярнішим уривком цього монументального твору стала яскрава симфонічна картина «Політ валькірій» з другої опери циклу («Валькірія»). «Високо в горах звучить переможний клич валькірій. Войовничі діви злітаються на своїх повітряних конях, збираючи душі загиблих воїнів...».

Р. Вагнер

«Політ валькірій» з опери «Валькірія»

Р. Вагнер «був наділений великою силою музичної уяви, він відкрив нові форми у своєму мистецтві, він знайшов шляхи, невідомі до нього; він був, можна сказати, генієм, який стояв у німецькій музиці поряд з Моцартом, Бетховеном, Шубертом і Шуманом...», — писав П. І. Чайковський. Не поділяючи, однак, усіх поглядів Р. Вагнера на мистецтво, він, насамперед, відзначив величезний внесок композитора у розвиток жанру симфонічної музики.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про життя і творчість німецького композитора Р. Вагнера.
2. Поясни суть реформи оперного жанру, яку запропонував Р. Вагнер.
3. Визнач основну ідею оперного циклу «Кільце нібелунга». У чому полягає сучасність її звучання?

Шекспірівська трагедія в музиці С. С. Прокоф'єва

Музика Прокоф'єва зливалася з Шекспіром. При всій новизні й сучасності звучання дивовижна відповідність балету Прокоф'єва трагедії Шекспіра — ось у чому причина успіху цієї вистави.

*Галина Уланова
(відома російська балерина)*

Поміркуємо разом...

1. Як ти розумієш вислів: «Класична музика — музика вічності»?
2. Яких композиторів можна назвати композиторами-класиками?

С. С. Прокоф'єв
(1891-1953)

«Класичну музику написати не можна, — говорив **Сергій Сергійович Прокоф'єв**, видатний російський композитор ХХ століття. — Усіляка нова чи так звана «новаторська музика», якщо вона є талановитою і залишається у століттях, — стане класичною». Музика С. С. Прокоф'єва вже стала класикою, увійшовши до золотого фонду світової музичної культури.

Творчість композитора вражає жанровим розмаїттям і багатством втілених образів. Опери й балети, симфонії й концерти, кантати й ораторія, сонати й сюїти, пісні й музика для театру і кіно — всі вони є зразками унікального й неповторного творчого стилю видатного майстра.

Визнаний класик ХХ століття, геніальний новатор, що відкрив нові закони у мистецтві, свій творчий шлях композитор розпочи-

нав як заповзятий бунтівник. Його музику називали грубою, «футбольною». Пружні вольові ритми в стрімкому русі, насичення звукової палітри різкими дисонансами були вражаючими для більшості слухачів, які звикли до витончених творінь романтиків та імпресіоністів. Російський музикознавець і композитор Б.В. Асаф'єв так оцінював цей період:

Сцена з балету
«Ромео і Джульєтта»

«У творчості Прокоф'єва одним із найсуттєвіших елементів є наявність сильної волі, яка напружено прагне до самовираження. Йому важливо розповісти в музиці про жагу життя, що охопила його, життя здорового, могутнього, що йде прямо та не схиляється ні перед чим».

Після революційних подій 1917 року в Росії С. С. Прокоф'єв на довгі роки був відірваний від рідної землі. Він впевнений в тому, що країні тепер музика не потрібна. Композитор гастролює по всьому світові — Сполучених Штатах Америки, Японії, Франції, де отримує визнання як неперевершений виконавець своєї музики. Але творчий вогонь спалахує дедалі все слабкіше, і композитор розуміє, що йому вкрай необхідно повернутися на Батьківщину, відчувати життєдайну силу рідної землі й рідної мови. У 1933 році С. С. Прокоф'єв приймає рішення остаточно залишитися в СРСР. Розпочинається новий найяскравіший етап його творчої діяльності. Одним з перших творів, написаних після повернення на рідну землю, став балет «Ромео і Джульєтта».

Балет — улюблений жанр композитора. Звернення до нього у різні періоди життя відбило складну еволюцію творчого шляху С. С. Прокоф'єва. «Ромео і Джульєтта», «Попелюшка», «Казка про кам'яну квітку» — кожен новий твір був помітною віхою в історії балетного театру й естетичних пошуків свого часу. «Музика Прокоф'єва подібна до кам'яної квітки, чия досконалість завжди буде хвилювати балетний світ», — писав Б. В. Асаф'єв.

Сцена з балету
«Ромео і Джульєтта»

Балет «Ромео і Джульєтта» було створено протягом 1935—1936 років (вперше вистава відбулася на сцені Ленінградського театру опери та балету у 1940 році).

Розпочинаючи нову складну роботу, С. С. Прокоф'єв ставив за мету не просто написан-

ня танцювальної музики до відомого сюжету, а створення балету, гідного шекспірівської трагедії. «О «Ромео» Шекспіра! У ньому все наче призначено для музики», — писав французький композитор Г. Берліоз про цей безсмертний сюжет, до якого зверталось чимало композиторів.

? Пригадай твори, які написані за мотивами трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта».

Про балет «Ромео і Джульєтта» С. С. Прокоф'єва говорили, що це істинний «переклад Шекспіра на мову руху». Однак справжнє визнання прийшло до цієї музики не одразу.

«Сумніших оповідей не знайдете, ніж музика Прокоф'єва в балеті», — так були перефразовані останні рядки трагедії «Ромео і Джульєтта» після того, як артисти балету вперше почули музику С. С. Прокоф'єва. Вона здавалася незвичною й складною, несумісною з хореографією. Лише з часом нерозуміння перетворилося у справжній тріумф цієї геніальної музики.

У музиці балету С. С. Прокоф'єв блискуче, з надзвичайною переконливістю розкриває основний конфлікт трагедії — зіткнення світлої любові Ромео і Джульєтти із родовою ворожнечею, яка переслідує дві лицарські родини — Монтеккі та Капулетті. В основі композиції балету — окремі номери, дуже лаконічні і виразні. Усього їх 52. Але вони складають безперервну музичну дію, що передає ідейний задум і загальну сюжетну основу трагедії В. Шекспіра. Симфонічний розвиток у балеті досягається шляхом використання лейттем (провідних тем), які об'єднують усю образну тканину в єдине ціле.

Однією з головних рис прокоф'євського стилю є вміння створити яскраву портретну замальовку, яка вражає своїм лаконізмом і реалістичністю. «Монтеккі і Капулетті» — це ніби узагальнений портрет безглуздої ненависті ворожих родин. На тлі важкого рівномірного поступу басів виникає хвилеподібна, гостро ритмізована мелодія, створюючи войовничий образ у поєднанні зі своєрідною величчю. Образ стає ще виразнішим, коли у низькому регістрі виникає лейттема ворожнечі. Середній розділ «Монтеккі і Капулетті» — витончений, тендітний танок Джульєтти й Париса — одна з найщемливіших ліричних сторінок балету. Різкий контраст, що створюється завдяки цьому епізодові, допомагає ще глибше відчувати страшну руйнівну силу середньовічних забобонів.

С. С. Прокоф'єв

«Монтеккі і Капулетті»

з балету «Ромео і Джульєтта»,

«Танець дівчат з ліліями»

з балету «Ромео і Джульєтта»

«Танець дівчат з ліліями» — граціозний, сповнений ніжності і суму, — відіграє певну драматургічну роль у балеті. Він виконується як танок-привітання для нареченої, яка вже померла (за сюжетом трагедії поки це несправжня смерть).

Балет «Ромео і Джульєтта» і загалом переважна більшість творів Сергія Сергійовича Прокоф'єва підкорили найкращі театральні та концертні зали в усьому світі. Нині музика видатного російського композитора посідає одне з перших місць за кількістю концертів, на яких звучать його твори.

Перше кохання, світле й чисте, «як зоряна сніжинка», кохання, що «освячує нам серця», — про це сучасна пісня **Миколи Катричка**, яка захоплює нас своєю мелодійністю й ритмічною вишуканістю.

М. Катричко

«Хуртовина»

Хуртовина

Вірші М. Сингаївського

Музика М. Катричка

Рухливо

Am F6/D G7

5 C F Dm E7

9 Am Am Dm

1. Не-бо ві-тром за-круж - ля-ло, го-ри
зо-ря-на сні - жин-ка, мов зро-

12 E7 Am Am

сні-гу на-ме - ло. ще та-ко-го не бу -
нив зи-мо-вий птах, та сні-жин-ка по-ро

15 Dm E7

ва-ло, та ко-хан-ня нас зве - ло. Впа-ла //
шин-ка за-сві-ти-лась на ву - - -

18 E7 Приспів Am Dm

стах. Хур-то-ви-на, хур-то-ви-на, сніг з не-

21 G7 Gm A7 Dm C

бес-но-го кри - ла , ти сер - ця нам ос - вя - ти-ла, а сте -

25 Dm E7 1. Am 2. Am

жок не за - ме - ла. 2. Ти зі // ла.

Небо вітром закружляло,
Гори снігу намело.
Ще такого не бувало,
Та кохання нас звело.
Впала зоряна сніжинка,
Мов зронив зимовий птах,
Та сніжинка-порошинка
Засвітилась на вустах.

Приспів:

Хуртовина, хуртовина,
Сніг з небесного крила,
Ти серця нам освятила,
А стежок не замела.

Ти зі мною, я з тобою —
Дві сніжинки, два чуття.
Ми зріднилися з любов'ю,
А любов на все життя.
І сади, і луки білі,
Біле місто і село...
Ще такої заметілі
У житті в нас не було.

Приспів.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про історію створення балету «Ромео і Джульєтта» С. С. Прокоф'єва.
2. Якою є головна ідея балету і в чому полягають особливості його драматургії?
3. Охарактеризуй окремі номери балету — «Монтеккі і Капулетті» та «Танець дівчат з ліліями».

Казковий світ музики М. А. Римського-Корсакова

Султан Шахріяр, упевнений у невірності жінок, вирішив страчувати кожну із своїх жінок після першої ночі; але султанша Шехеразада врятувала своє життя тим, що зуміла зацікавити його казками, розповідаючи їх упродовж 1001 ночі так, що Шахріяр постійно відкладав її страту та зрештою зовсім змінив свої наміри. Багато чудес розповіла йому Шехеразада, наводячи вірші поетів й слова пісень, уплітаючи казку до казки й оповідь до оповіді.

(Літературна програма до симфонічної сюїти «Шехеразада», яка складена за мотивами арабських казок «Тисяча й одна ніч»)

Поміркуємо разом...

Якщо музичний твір має назву, це допомагає чи заважає тобі сприймати музику?

**М. Римський-Корсаков
(1844—1908)**

У музиці видатного російського композитора **Миколи Андрійовича Римського-Корсакова** пишним цвітом розквітла казка. На сюжети казок написані найкращі опери композитора — «Снігуронька», «Садко», «Золотий півник», «Казка про царя Салтана» тощо. Стародавні народні повір'я, обряди та пісні, що пов'язані з народними уявленнями про природу, легенди, билини та казки мали для композитора особливу силу. «Власне кажучи, мій рід — це каз-

ка, билина, й обов'язково російські», — говорив М. А. Римський-Корсаков. Він із захопленням звертався до сюжетів на казково-фантастичну та побутову тематику різних країн світу. Тонке

розуміння національного характеру, особливостей музичної культури інших народів, що взагалі є характерними для російських композиторів-класиків, сприяло створенню таких оркестрових шедеврів, як «Іспанське капричіо», «Шехеразада».

- ?
- Які твори російських композиторів, де втілено музичні образи різних народів світу, тобі відомі?
 - Згадай, що таке програмна музика. Пригадай програмні симфонічні твори.

Більшість симфонічних творів М. А. Римського-Корсакова мають певну програму. Головне у програмному творі — виявити, передусім, не окремі зображувальні деталі, а загальний поетичний дух музики, будь то стриманий суворий колорит Півночі в оркестрових пейзажах Е. Гріґа, атмосфера драматичної боротьби в увертюрах Л. Бетховена чи барвистий світ східних казок у «Шехеразаді» М. А. Римського-Корсакова.

В основі літературної програми симфонічної сюїти «Шехеразада» — окремі образи з арабських казок «Тисяча й одна ніч», які надихнули композитора на створення музичної поеми про море та пригоди Сіндбада-мореходця.

Спочатку М. А. Римський-Корсаков дав кожній частині сюїти підзаголовки:

- I частина — «Море і Сіндбадів корабель»;
- II частина — «Оповідь царевича Календера»;
- III частина — «Царевич та Царівна»;
- IV частина — «Багдадське свято й корабель, що розбивається об скелю з мідним вершником».

«Тисяча й одна ніч». Батик О. Ведернікової

«Тисяча й одна ніч».
Батик О. Ведернікової

Пізніше композитор вирішив залишити тільки назву сюїти та її загальну програму без підзаголовків. Він прагнув музикою надати кожному слухачеві можливість самому уявити сцени з «Шехеразади».

Усі чотири частини не пов'язані між собою послідовним розвитком сюжету. Це ніби калейдоскоп казкових східних образів та малюнків. Але всі вони поєднані між собою двома музичними темами, що вперше з'являються у вступі, а потім у музиці кожної з частин. Тендітна візерунчаста тема солюючої скрипки у супроводі арфи

нагадує ніжний голос Шехеразади, а грізна тема у виконанні низьких струнних і мідно-духових інструментів не викликає сумнівів, що це голос безжалісного Шахріяра. Якщо порівняти загрозливу музику султана у вступі з м'яким, заспокійливим її звучанням у фіналі, то стає зрозумілим, що життю юної Шехеразади вже ніщо не загрожує.

Перша частина — це картина моря: то зачаровано-спокійного, то бурхливо-величного. У кожному її такті відчувається подих могутньої морської стихії. Намалювати засобами музики таку дивовижну картину допомогли композиторові його враження від побаченого під час 3-річної навколосвітньої морської подорожі на кліпері «Алмаз», яку М. А. Римський-Корсаков здійснив у чині морського офіцера. Образ моря назавжди увійшов до його творчості.

? Чому композитора називають «Айвазовським в музиці»?

Друга частина — одна з найяскравіших за своїм казково-східним колоритом. Шехеразада ніби передає нитку оповіді новому героєві — царевичу Календеру. Сумно й задумливо звучить у низькому регістрі фагот, який своїм м'яким тембром нагадує голос людини. Неквапливо тече розповідь царевича про пережиті ним чудесні пригоди.

Третя частина відтворює образи казкових Царевича та Царівни. Перша тема — тема Царевича — чарівний спів скрипок і віолончелей, сповнений глибокого ліричного почуття. Друга тема — тема Царівни — танцювального характеру. Грайлива мелодія кларнета супроводжується піцикато струнних й дрібним чітким звуком малого барабана. Звучання цієї теми ніби імітує тембровий колорит східних інструментальних ансамблів.

Інші образи відтворено в останній, четвертій частині сюїти. Фінал містить у собі дві самостійні картини: народне свято у Багдаді та загибель Сіндбадового корабля. Саме у фіналі поєднується тематичний матеріал усіх попередніх частин.

М. А. Римський-Корсаков

Симфонічна сюїта «Шехеразада»

«Шехеразада» — це унікальний твір. Композитор, майже не використовуючи оригінальних народних мелодій, створив барвисту музичну картину Сходу, розкривши світові її чаруючу красу. Сюїта «Шехеразада» і нині є прикрасою симфонічних концертів, а її чудові мелодії органічно вплітаються в багатоголосу партитуру сьогодення.

Контрольні запитання та завдання

1. Яка тематика є провідною у творчості М.А. Римського-Корсакова?
2. Чому композитори часто звертаються до програмної симфонічної музики? Якою є програма симфонічної сюїти «Шехеразада»?
3. Охарактеризуй засоби виразності у цьому творі, які допомагають створити різноманітні картини яскравого світу східних казок. Яку роль відіграє оркестр?

Кольори в ритмічній пульсації

*Тільки композитори мають привілей
охопити всю поезію ночі і дня,
ритмізуючи її нескінченний пульс.*

Клод Дебюссі

Поміркуємо разом...

Чому тема «Людина і природа» є однією з улюблених у мистецтві?

К. Дебюссі
(1862—1918)

Клод Дебюссі — засновник музичного імпресіонізму, один із найяскравіших майстрів французької та світової музики.

Пригадай, коли виник імпресіонізм. Якими є особливості цього мистецького напрямку?

Клод Дебюссі — художник-новатор. У темі мистецтва «людина і природа» він відкрив нову сторінку. «Дебюссі існував до Дебюссі. Це — архітектура, яка, відображаючись, коливається у воді, хмари, які нагромаджуються й розпадаються, віти, що засинають, дощ на листі, сливи, які падають, розбиваються й стікають золотом. Але все це бурмотіло, лепетало, не могло знайти людського голосу, щоб висловитися. Тисячі нерозгаданих чудес природи знайшли, зрештою, того, хто зміг їх висловити», — писав французький кінорежисер Жан Кокто.

У музиці К. Дебюссі до чудес природи приєдналися таємниці людського серця. На світ з'явилися такі шедеври, як опера «Пелеас і Мелізанда», симфонічні картини «Хмари», «Море», «Свята», «Післяполуденний відпочинок фавна», численна камерно-інструментальна музика. У своїх геніальних творіннях

композитор показав нові можливості для відтворення витончених відтінків багатогранної образної палітри настроїв людини та довкілля, яке вона сприймає.

Музичне полотно його творів — це сплетіння особливої, імпресіоністичної мелодики, що зіткана з тендітних звуків-кольорів, дивовижної, раніше нечуваної гармонії, своєрідного ритму, фантастичної оркестровки. У віршах Поля Верлена, улюбленого поета К. Дебюссі, ми знаходимо відображення суті творчих прагнень самого композитора.

Клод Моне. «Враження. Схід сонця»

Та наймиліше все ж півтон,
Неповний тон, лише півтону,
Лиш він вінчає за законом
Ту мрію з мрією, альт з басом.
П. Верлен. Мистецтво поезії

У пошуках нового звучання, нової виразності Клод Дебюссі увів кардинальні зміни до фортепіанного мистецтва, ставши засновником *нового фортепіанного стилю* ХХ століття. «Жоден композитор не любив фортепіано так, як він, і тому не вклав того життєдайного внеску новими вражаючими засобами композиції, що характеризують наш час», — говорив німецький музикант Д. Фергусон.

? Хто з видатних композиторів розкрив нові виражальні можливості фортепіано й винайшов новітні прийоми гри на цьому інструменті?

«Місячне сяйво» з «Бергамаської сюїти» є яскравим прикладом новаторських прагнень молодого Клода Дебюссі. Створена

1890 року, фортепіанна мініатюра відобразила імпресіоністичний характер музичної мови, тонкої й вишуканої, що якнайкраще відповідала задуму композитора. Музика сповнена споглядальності й ліричної безпосередності.

К. Дебюссі

«Місячне сяйво» з «Бергамаської сюїти»

Головний характер музики К. Дебюссі — картинність. Вона майже завжди виражає *стан*, а не процес. Це пов'язано з особливостями її сприйняття. Узагалі ми сприймаємо музику в безперервному русі. Такою є музика композиторів-класиків, які майстерно володіли мистецтвом динамічного розвитку. Картини художників сприймаються інакше: вони сконцентровані в одному часовому періоді. Роздивляючись картину певний час, ми заглиблюємося у вивчення деталей, станів чи дій, ніби застиглих на полотні. Цей принцип притаманний суто живопису. Новаторство К. Дебюссі виявилось в тому, що він спирався саме на цей принцип. Основну увагу композитор зосередив на передачі одного образу-враження, досяг виключної майстерності у втіленні світлових і кольорових відтінків, повітряної перспективи.

Т. Шевченко. «Місячна ніч на Кос-Аралі»

Місячне сяйво — один із улюблених образів імпресіонізму. У творчості митців цього напрямку він знайшов найрізноманітніше втілення: поетичне, художнє, музичне. У творчому доробку К. Дебюссі представлено навіть декілька оригінальних вокальних та

інструментальних творів під назвою «Місячне сяйво», а також вокальну транскрипцію славнозвісної фортепіанної п'єси з «Бергамаської сюїти».

К. Молчанов
«Журавлина пісня»

Ніби перегукуючись з мрійливим настроєм «Місячного сяйва», сумно й ніжно звучить написана композитором **Кирилом Молчановим** «Журавлина пісня» з кінострічки «Доживемо до понеділка». Плавний, м'який ритм вальсу став основою для втілення задумливих й світлих почуттів.

Журавлина пісня

Вірші Я. Полонського
(Переклад О. Пархоменка)

Музика К. Молчанова

Помірно
Em Am

Мо - жет быть, по - ра у - го - мо - нить - ся,
D7 G
но я, греш - ым де - лом, не люб - лю

С C7

по - го - вор - ку, что и - меть си -

F#7 H7

ни - цу луч - ше, чем гру - стить по

Em E7

жу - рав - лю. Я сто - ю, ма -

Am D7

шу е - му, как дру - гу, хо - чет -

G

ся мне ду - мать про не - го,

E7 Em Am

буд - то у - ле - та - ет он - не кю - гу,

Em H7 Em

а в до - ли - ну дет - ства мо - е - го.

Может быть, пора уgomониться,
Но я, грешным делом, не люблю
Поговорку, что иметь синицу
Лучше, чем грустить по журавлю.

Я стою, машу ему, как другу,
Хочется мне думать про него,
Будто улетает он не к югу,
А в долину детства моего.

Пусть над нашей школой он покружит,
Благодарный передаст привет,
Пусть посмотрит, все ли еще служит
Старый наш учитель или нет.

Мы его не слушались, повесы,
Он же становился все белей...
Помню, как любил он у Бернеса
Песню все про тех же журавлей...

Помню, мы затихли средь урока:
Плыл в окошке белый клин вдали...
Видимо, надеждой и упреком
Служат человеку журавли.

Ля-ля-ля-ля, ля-ля-ля-ля, ля-ля,
Ля-ля-ля-ля, ля-ля-ля-ля, ля-ля.
Видимо, надеждой и упреком
Служат человеку журавли.

Може, час би, справді, вгомониться,
Тільки серце вперто не прийма
Примовку, що краще мать синицю,
Ніж за журавлем зітхать дарма.

Я стою, услід йому махаю
І в задумі іноді зітхну,
Ніби він не в вирій відлітає,
А в мого дитинства далину.

Хай повз нашу школу в ранню осінь
В вишині долини він ясній,
Хай погляне, чи працює досі
Там старий учитель наш, чи ні.

Ми його не слухались, бувало,
Він же з кожним роком все білів.
Як його до щему хвилювала
Пісня та про білих журавлів.

Стихли ми, коли в вікні прозорім
Білий ключ з'явився у імлі.
Видно, і надією, й докором
Для людини служать журавлі.

Ля-ля-ля-ля, ля-ля-ля-ля, ля-ля,
Ля-ля-ля-ля, ля-ля-ля-ля-ля,
Видно, і надією, й докором
Для людини служать журавлі.

Контрольні запитання та завдання

1. Охарактеризуй творчість засновника музичного імпресіонізму Клода Дебюссі.
2. Як розкривається тема «людина і природа» в музиці видатного французького композитора? Наведи приклади.

Вічна молодість «Фауста»

«Мить, зупинися! Ти прекрасна!»

Йоган Гете. «Фауст»

Поміркуємо разом...

У чому вбачається сучасність середньовічної легенди про доктора Фауста?

Опера «Фауст» Ш. Гуно

Ш. Гуно
(1818—1893)

Шарль Гуно — видатний французький композитор другої половини XIX століття. Він вніс значний вклад у розвиток національних традицій музичного мистецтва. Світове визнання принесла композиторові опера «Фауст».

Серед численної оперної спадщини Ш. Гуно опера «Фауст» посідає особливе місце. Задум про створення опери на цей сюжет виник у композитора ще в юнацькі роки, однак здійснити його вдалося лише у 1858 році.

Середньовічна легенда про доктора Фауста дуже поширена в Німеччині. Найбільш досконале втілення вона знайшла у творчості Йогана Гете. Під пером геніального поета розповідь про знаменитого вченого, який продав душу дияволу, набула глибокого філософського звучання. Фауст Й. Гете — це, передусім, допитливий розум, що бажає розгадати всі таємниці всесвіту. Ш. Гуно, на відміну від Й. Гете, трактує сюжет своєї опери не у філософському, а в лірико-побутовому плані. Фауст в опері відрізняється не так своїми роздумами про життя й пошуками істини, як палкістю любовних почуттів.

У середині XIX століття у Франції в оперному мистецтві виникає новий жанр — **лірична опера**. Особливостями цього жанру

Лоуренс Альма-Тадема.
«Фауст і Маргарита»

стало саме ліричне трактування будь-якого літературного сюжету: на історичну, філософську чи сучасну тематику. Усі визначальні моменти сюжетної лінії зазвичай зводяться до розкриття особистої драми героїв.

Однією із центральних фігур опери «Фауст» є злий дух Мефістофель. Якщо в поемі Й. Гете цей образ глибоко змістовний, то в опері він постає в іронічному плані.

Починається опера сценою в кабінеті середньовічного вченого. Старий доктор Фауст, упавши у відчай від того, що не зміг розгадати таємниці природи та знайти сенс буття, вирішує вмерти. Але життя ще вабить його, весела пісня за вікном нагадує про радість і щастя. Фауст викликає Мефістофеля, просить повернути йому молодість і любов. В обмін злий дух вимагає у Фауста віддати свою душу. Той згоджується. Випивши чарівний напій, доктор Фауст перетворюється на юнака.

Дія першої картини відбувається на майдані, де розважається народ. До веселої компанії приєднується і Мефістофель. Присутні здивовані та налякані, коли він показує свою страшну могутність і злу владу над людьми та природою.

Куплети Мефістофеля з I дії «На землі увесь рід людський...» створюють образ стихійної жорстокої сили, яка панує над людьми. Особливістю цього відомого фрагмента опери є поєднання стилєвих рис застільної пісні й стрімкої тарантели.

Ш. Гуно

Опера «Фауст». Куплети Мефістофеля з I дії

Надзвичайно яскравою подією у сценічному житті «Фауста» було виконання партії Мефістофеля великим російським співаком і актором Федором Івановичем Шаляпіним. Своім неповторним звучанням видатний бас хвилював тисячі слухачів, змушуючи їх радіти, захоплюватися, переживати драму головних героїв.

...Майже 150 років Фауст і Маргарита оспівують щастя кохання, а Мефістофель сміється над людьми, які «гинуть за ганебний метал». Нев'януча краса музики цієї чудової опери продовжує захоплювати серця все нових і нових слухачів.

Ф. Шаляпін у ролі Мефістофеля

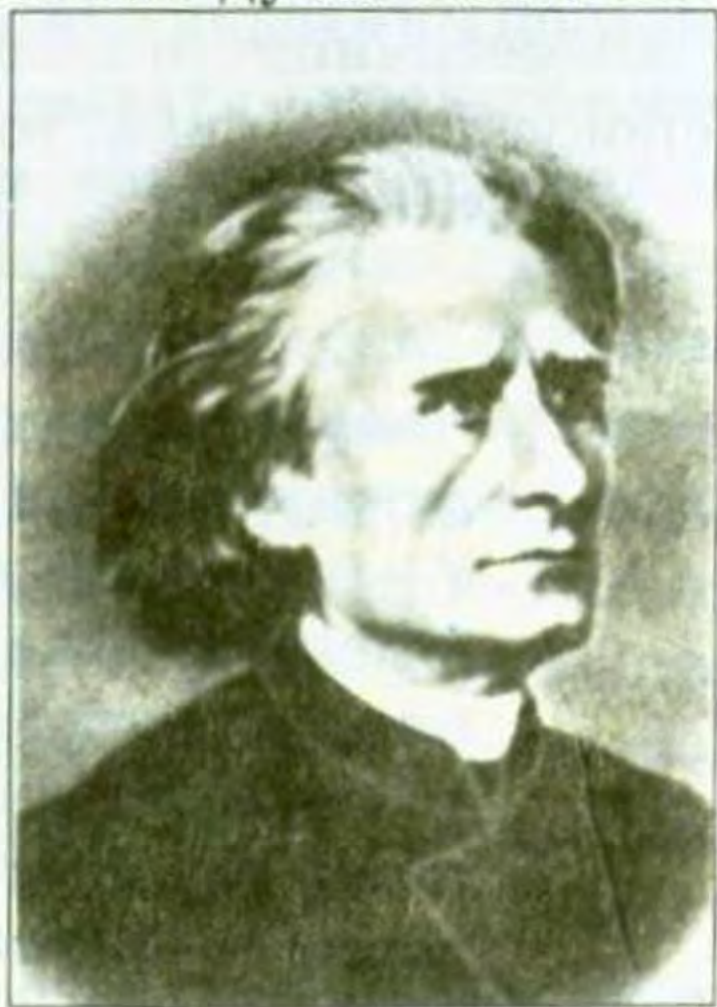
? Як ти розумієш головну ідею опери «Фауст»?

«Фаустіана» в творчості Ф. Ліста

Одвічні загадки буття, невирішені протиріччя між гармонією природи і недосконалістю людського життя, прагнення до пізнання ідеалу, недовговічність життя художника і безсмертя творінь — ці запитання романтичного століття дуже хвилювали і угорського композитора Ференца Ліста.

? Наведи приклади відомих тобі творів Ф. Ліста.

Знаходячись на вершині слави, композитор у 1854 році починає працювати над найзначнішим своїм твором — «Фаустом», своєрідним триптихом симфонічних поем. У кожній частині («характеристичних картинах») симфонії Ф. Ліст втілює образи-портрети головних героїв поеми «Фауст» Й. Гете:

Ф. Ліст
(1811—1886)

Рембрандт. «Фауст»

I частина — «Фауст»;
II частина — «Гретхен»;
III частина — «Мефістофель».

? Пригадай музичні твори, створені за сюжетами Й. Гете.

Захоплений темою і образами поеми Й. Гете, Ф. Ліст звернувся до них і в сонаті сі мінор, яку сучасники впевнено назвали «фаустівською». Образи Фауста і Мефістофеля композитор втілив також у «Мефісто-вальсах» і «Мефісто-польці».

Ф. Ліст
«Мефісто-вальс»

«Мефісто-вальс» — музична ілюстрація до «Фауста» австрійського поета Миколауса Ленау. Широко відома віртуозна п'єса написана в двох варіантах — для симфонічного оркестру і для фортепіано. Це нове тлумачення улюбленого романтиками найпоетичнішого танцю — вальсу. Він трактується то як найбільш спокуслива лірика, то як демонічний вибух пристрастей.

Контрольні запитання та завдання

1. Чому, на твою думку, опера «Фауст» увійшла до золотого фонду світової культури?
2. У чому ти вбачаєш сучасність змісту куплетів Мефістофеля в опері «Фауст» Ш. Гуно?
3. Наведи приклади творів Ф. Ліста, пов'язаних з «фаустівською» тематикою.
4. Назви композиторів, які захоплювалися темою і образами поеми Й. Гете «Фауст».

Мистецькі зустрічі Ф. Ліста

*...Ми ніколи не зустрічалися
з такою геніальною, пристрасною,
демонічною натурою, яка то
носиться ураганом, то розливається
потокami ніжної краси і грації.*

В. Стасов
(російський художник
та музичний критик)

Поміркуємо разом...

Яку роль у формуванні особистості митця відіграють його мистецькі й життєві зустрічі?

Як розгадати вічні таємниці творчості? Історія мистецтва багата прикладами яскравої обдарованості, яка привносить у світ людей могутні потоки духовної енергії. Не випадкову роль у формуванні особистості митця відіграють його життєві й мистецькі зустрічі.

Зустрічі молодого угорського композитора і піаніста Ф. Ліста з геніальним скрипалем-віртуозом Н. Паганіні й видатним польським піаністом Ф. Шопеном теж не можна назвати випадковими. Наче інший світ відкрився перед молодим виконавцем, коли у 1831 році він слухав магічну гру маестро Паганіні. «Яка людина, який скрипаль, який художник! О боже, скільки муки, скільки горя, скільки страждань виражають ці чотири струни!» — писав Ф. Ліст, приголомшений і зворушений грою видатного майстра. Ця зустріч стала міцним поштовхом до розвитку молодого таланту. Не менш потужне враження справила на Ф. Ліста і творчість Ф. Шопена, який залишився для нього найближчою людиною. Дивовижна гра Ф. Шопена — «Рафаеля фортепіано» — глибоко вразила молодого музиканта.

Через 10 років уже самого Ф. Ліста назвуть «першим музикантом Європи» і «князем усіх фортепіаністів».

Меморіальна дошка
Ф. Ліста у Києві

«Він змінив фортепіано чи ... створив якийсь новий інструмент, яким зворушує, зачаровує чи вражає...» Піаніст-новатор, Ф. Ліст разом з Ф. Шопеном відкрив нову еру в історії музичного виконавства, а також, подібно до Н. Паганіні, створив новий виконавський стиль. Рояль під пальцями Ф. Ліста звучав наче симфонічний оркестр, співав наче віолончель чи скрипка, як прекрасний людський голос...

Ф. Ліст вважав, що «оновлення музики повинно йти шляхом встановлення її внутрішніх зв'язків з поезією». Три чарівних ноктюрни «Мрії кохання» є фортепіанними транскрипціями ліричних пісень Ф. Ліста, які були написані на вірші поетів Л. Уланда і Ф. Фрейліграта.

Ноктюрн № 3 «Мрії кохання» — фортепіанна транскрипція пісні Ф. Ліста «Кохай, кохай, поки дано кохати» на вірші Ф. Фрейліграта. Натхненна музика цього твору втілює глибокі й ніжні почуття, що переносять слухача у світ мрій і закоханості...

Ф. Ліст
«Мрії кохання»

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про вплив мистецтва видатних музикантів Н. Паганіні і Ф. Шопена на творчість Ф. Ліста.
2. Яке враження справив на тебе ноктюрн «Мрії кохання»? Що ти можеш розповісти про цю музику?

Рапсодія в стилі життя

Леді Джаз, прикрашена інтригуючими ритмами, йшла танцюючою ходою через увесь світ... Але ніде їй не зустрівся лицар, який увів би її, як поважну гостю, до вищого музичного суспільства. Джордж Гершвін здійснив це чудо...

*Уолтер Дамрош
(американський диригент)*

Поміркуємо разом...

Як композитор своєю музикою може виразити ставлення до нових явищ музичної дійсності?

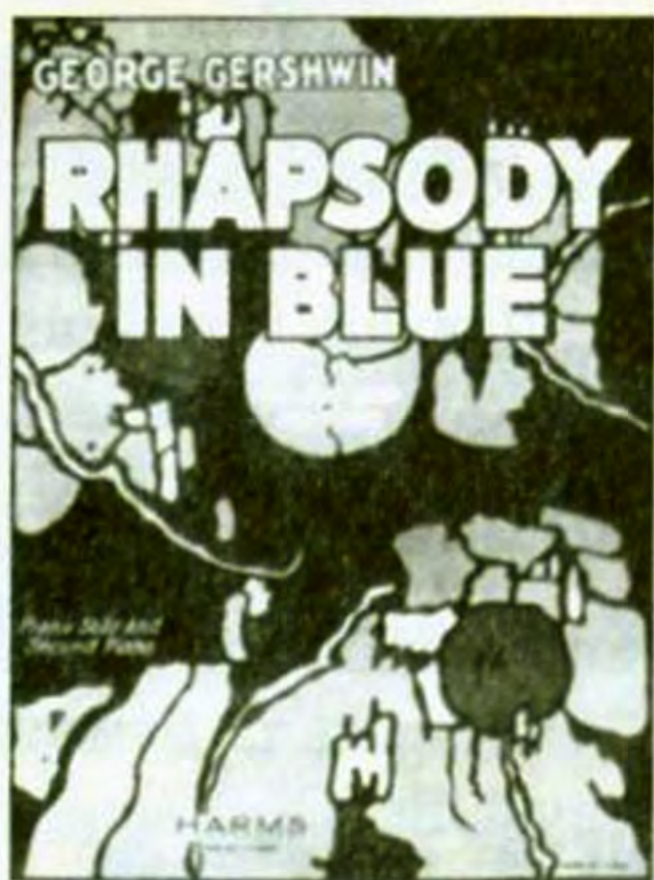
Дж. Гершвін
(1898—1937)

Музична культура Америки сформувалася на основі різноманітних фольклорних витоків. Довгий час поруч існували індіанські, англійські, німецькі, французькі, угорські, китайські, африканські мелодії тощо. Зрозуміло, чому саме в Америці виникли такі своєрідні жанри, як, наприклад, блюзи й спіричуели, що поєднували риси африканського та європейського фольклору. Ритми та інтонації народних пісень творчо змінювалися в музиці професіональних

композиторів. Зокрема, коли на початку ХХ століття країну охопила хвиля нових ритмів, величезної популярності набуває *регтайм* (походить від танцю кейкуок). Він стає основою багатьох композицій.

Регтайм (з англійської — рваний час) або стиль «рег» — використання перехресних ритмів африканської музики афроамериканськими музикантами при виконанні польок, кадрилих та інших танців.

Оригінальні ритми й неповторні блюзові інтонації, а також імпровізаційний характер джазової музики привертали увагу багатьох видатних композиторів. Але здійснити справжній мистецький подвиг і запросити «Попелюшку» (джаз) на бал зміг американський композитор **Джордж Гершвін**, батьки якого були переселенцями з Росії. Він, за висловом У. Дамроша, «узяв Попелюшку за руку й відкрито оголосив її принцесою», здивувавши увесь світ. Дж. Гершвін був одним з перших, хто створив новий стиль у музиці — **симфоджаз**, поєднавши дві сфери музичної культури — академічну й розважальну. Як піаніст і композитор він сформувався в атмосфері побутової музики, тому звернення до джазових засобів виразності було для нього природним. У творах композитора джазові елементи увійшли як рівноправні в світ симфонічної музики. У цьому полягає історичне значення творчості Дж. Гершвіна, зокрема його першого твору симфоджазу — «**Рапсодії в стилі блюз**».

Афіша до «**Рапсодії в стилі блюз**»
Дж. Гершвіна

У 1924 році було проголошено умови проведення конкурсу, мета якого — визначити, що є американська музика? Він викликав величезну зацікавленість у музичних колах. Про свою участь у цьому конкурсі Дж. Гершвін дізнався з газети, де було написано, що композитор працює над джазовим концертом. Спочатку він вирішив, що це помилка. На той час композитор цілком захопився створенням мюзиклу «Любе чортенятко». Але ідея змагання Дж. Гершвіну сподобалася. Пізніше композитор згадав: «Так багато говорили про обмеженість джазу, так невірно розуміли його функцію.

Вважається, що джаз повинен звучати в єдиному темпі та засновуватися тільки на танцювальних ритмах. Я вирішив, наскільки це можливо, розбити таку помилкову концепцію одним ударом».

Через місяць відбувся концерт під гаслом: «Що є американська музика». Програма складалася з різноманітних творів, у яких було використано елементи джазової музики. Виконувалися нові твори відомих композиторів, але публіка нудьгувала. Становище було виправлене, коли на сцену вийшов Дж. Гершвін і сів за рояль.

Уже перші звуки «Рапсодії в стилі блюз» наелектризували весь зал. Музиканти грали натхненно, від душі, Дж. Гершвін виконував фортепіанну партію й імпровізував каденції блискуче, а по щоках диригента Поля Уайтмена котилися сльози захоплення. Усі зрозуміли, що присутні при народженні шедевра. Зал вибухнув бурхливими оплесками. Ні в кого вже не залишилося сумнівів щодо «нокаутуючого успіху», який завбачував П. Уайтмен.

Дж. Гершвін
«Рапсодія в стилі блюз»

Створюючи «Рапсодію в стилі блюз», Дж. Гершвін уявляв її як «музичний калейдоскоп Америки — наш киплячий казан, нашу багатонаціональну енергію, наш блюз, нашу столичну метушню».

? Пригадай, у чому полягають особливості рапсодії. Які твори цього жанру тобі відомі?

«Рапсодія в стилі блюз» побудована на основі чотирьох тем. Перша й друга теми викладені вже в оркестровому вступі. Одна сповнена чарівності й емоційно насичена (соло кларнета з використанням незвичайного для цього інструмента прийому «гліссандо» — сковзання). Друга — танцювального характеру, звучить у виконанні мідно-духових інструментів. Третя тема — пісенного складу, синкопована за ритмом — з'являється у середньому розділі твору. І, зрештою, четверта тема — лірична кульмінація всього твору. Розвиток тем носить варіаційний характер.

Композиція «Рапсодія в стилі блюз» не підпорядковується суворим правилам. Вона відповідає імпровізаційному стилю мислення композитора. Найяскравіше це відчувається в численних солюючих епізодах фортепіанної партії, імпровізаційний склад якої сягає корінням у мистецтво гри джазових музикантів. Разом із тим, джазова стихія органічно поєднується з принципами розвитку європейського симфонізму: теми «Рапсодії», подібно до тем симфоній, стають джерелом енергії. У музиці присутній активний

рух, широта розгортання образів, спрямованість до кульмінації — лірико-поетичної фінальної теми, незрівнянної за своєю красою.

Тематичний матеріал твору ґрунтується на джазових мотивах і ритмах. Це виявляється у широкому використанні блюзових інтонацій, а також у ритмічному розмаїтті, що є дуже багатим на джазові синкопи та несподівані акценти.

? Як взаємодіють у «Рапсодії в стилі блюз» елементи джазу та класичної музики?

Започаткувавши новий стиль у музиці — симфоджаз, Джордж Гершвін зробив упевнений крок на шляху демократизації академічних музичних жанрів, передусім, опери, симфонії та концерту.

Глибокий життєвий сенс щодо істинних цінностей нашого існування було вкладено у пісню «Родина», яку створили композитор Олександр Злотник і поет Вадим Крищенко. «Тільки родина — як вічна зернина на невмирущому полі життя», — такою є головна думка чудової ліричної пісні, що стала найпопулярнішим твором нашого сьогодення.

О. Злотник
«Родина»

Родина

Вірші В. Крищенко

Музика О. Злотника

Em H7 Em

Мо - же, в жит - ті хтось при - на - ду під - ки - не

Am Em F#7 H7

у ча - рів - ни - чих зваб - ли - вих о - чах...

Em A7 H7 C

Тіль - ки ро - ди - на, як зір - ка є - ди - на,

Am Em H7 Em

твій по - ря - ту - нок, на - дій - ний при - чал.

G D7 G

Ні, не шу - кай в сво - їм сер - ці при - чи - ну,

Am Em F#m7 H7

як - що зне - ві - ра те - бе об - пе - че...

Em H7 C

Тіль - ки ро - ди - на у при - кру го - ди - ну

Am Em H7 Em H7 Приспів

схи - лить на - ді - ю то - бі на - пле - че. Ро -

Em H7 Em

ди - на, ро - ди - на— від бать - ка до си - на, від

D H7

ма - те - рі до - ні доб - ро пе - ре - дам, - - - ро -

Em D G E

ди - на, ро - ди - на — це вся Ук - ра - ї - на з гли -

Am H7 Em

бо - ким ко - рін - ням, з ви - со - ким гіл - - - лям.

Coda Am H7 Em

бо - ким ко - рін - ням, з ви - со - ким гіл - лям.

Може, в житті хтось принаду підкине
У чарівничих, звабливих очах.
Тільки родина, як зірка єдина,
Твій порятунок — надійний причал.
Ні, не шукай в своїм серці причину,
Якщо зневіра тебе обпече...
Тільки родина у прикру годину
Схилить надію тобі на плече.

В морі спокуси є хвилі великі,
Та не забудь у захопленні ти,
Що лиш родина — бальзамові ліки,
Ліки від старості і самоти,
Все відцвітає, і жовкне, і гине,
Вітром розноситься, ніби сміття...
Тільки родина як вічна зернина
На невмирущому полі життя.
Приспів.

Приспів:

Родина, родина — від батька до сина,
Від матері доні добро передам.
Родина, родина — це вся Україна
З глибоким корінням, з високим гіллям

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрий значення творчої діяльності Дж. Гершвіна.
2. Розкажи про історію створення «Рапсодії в стилі блюз».
3. Які елементи джазу та класичної музики використовує композитор? Охарактеризуй засоби музичної виразності.

Корифеї опереткового жанру

Видатні композитори завжди будуть мати своїх шанувальників, а разом з ними повинні існувати і театральні композитори, які не цураються легкої, життєрадісної, дотепної музичної комедії.

Імре Кальман

Поміркуємо разом...

Чим можна пояснити життєздатність жанру музичної комедії?

І. Кальман
(1882—1953)

«Угорський геній оперети» — так називають найвидатнішу постать в історії цього жанру — композитора **Імре Кальмана**. Кращі творіння композитора складають золотий фонд репертуару багатьох театрів світу. Мелодії найвідоміших оперет Імре Кальмана — «Сільви», «Маріци», «Принцеси цирку», «Фіалки Монмартру» та інших — завоювали величезну популярність і любов глядачів.

Оперета (з італ. — маленька опера) — музично-драматичний комедійний твір, здебільшого розважального характеру, в якому спів і танок поєднуються з розмовним діалогом. Часто її називають музичною комедією.

Жанр оперети має глибокі корені у європейському мистецтві. Його історія починається з традицій музично-комедійних вистав, розповсюджених у багатьох народів.

Як самостійний різновид музичного театру оперета виникла у Франції в 50-60 роки XIX століття. Її «колискою» стали паризькі бульвари, де здавна процвітало розважальне мистецтво і склалися міцні традиції ярмаркового театру. Засновниками жанру французької класичної оперети стали композитори Флорімон Ерве («Мадемуазель Нітуш») і Жак Оффенбах («Прекрасна Олена», «Синя борода», «Орфей у пеклі» зі славнозвісним «Канканом»).

У кінці 70-х років XIX століття центром розвитку оперети став Відень, найяскравіше представлений творчістю Йогана Штрауса-сина («Летюча миша», «Циганський барон» та інші).

30 грудня 1905 року відбулася прем'єра оперети Ференца Легара «Весела вдова». Вона відкрила нову сторінку історії жанру: народився напрям, який отримав назву «нової віденської («неовіденської») оперети». Найвизначнішими фігурами цього явища стали угорські композитори Ференц Легар і Імре Кальман, кращі твори яких належать до числа неперевершених досягнень мистецтва оперети. Не випадково початок XX століття називають й часом «великого опереткового Ренесансу», бо оперета знову завоювала світ.

«Фіалка Монмартра» — одна з останніх оперет І. Кальмана — є найзагадковішою з них. Композитор звернувся до сюжету «Богемі» Анрі Мюрже. До речі, на цей же сюжет італійський композитор Джакомо Пуччіні вже написав однойменну оперу. Ось чому сучасники на-

зивали Імре Кальмана «Пуччіні в опереті», а «Фіалку Монмартра» вважали оперетковим варіантом «Богемі». Незважаючи на жанр, композитор зобразив драму нерозділеного кохання. Лише у фіналі твору замість трагічної (як в опері Пуччіні) настає традиційна для оперети щаслива розв'язка. Музика «Фіалки Монмартра» вирізняється свіжістю і чарівністю мелодій, ефектністю, шиком і блиском («Карамболіна»). За музичним втіленням ця оперета наближається до жанру ліричної опери.

В основі сюжету твору — життя талановитих, але бідних молодих артистів так званої «богеми»: поетів, художників, музикантів, які мешкають у бідному кварталі Парижа. Серед дійових осіб — Рауль Делакруа (художник), Анрі Мюрже (поет), Марсель Ерве (композитор). Цей твір багато в чому автобіографічний, а в героях оперети можна впізнати видатних митців і близьке оточення композитора.

Знаменита «Карамболіна» звучить у II дії, під час веселого щорічного свята художників на Монмартрі. Усі присутні на ньому — в комедійних масках і фантастичному одязі — веселяться від душі, сміються й танцюють. Розкішно одягнена Мадлен співає блискучу, віртуозну «Карамболіну».

І. Кальман

«Карамболіна» з опери «Фіалка Монмартра»

На російській сцені оперета як жанр затвердилася у 60-х роках XIX століття. Але на підмостках опереткового театру довгий час панував закордонний репертуар.

Засновниками жанру радянської оперети стали композитори Ісаак Осипович Дунаєвський і Микола Михайлович Стрельніков. На розвиток цього жанру потужно вплинуло створення перших радянських музичних кінокомедій: «Веселі хлоп'ята», «Цирк», «Волга — Волга», «Світлий шлях» тощо. У радянській опереті зазвучали героїчні пісні-марші, пісні-лозунги і пісні-плакати, а також лірика — виразниця почуттів і настроїв мільйонів людей. Найкращі оперети І. О. Дунаєвського — «Золота долина», «Вільний вітер», «Біла акація» — переважно твори лірико-романтичного напрямку.

«Біла акація» — остання оперета І. О. Дунаєвського, його «лебедина пісня», яку він навіть не встиг закінчити. Вона насичена яскравою захоплюючою музикою — композитор прагнув створити легку, барvistу ліричну комедію. Її герої — звичайні люди, які працюють, кохають, страждають, веселяться. Вони закохані у море, в свою нелегку професію, у рідне місто Одесу.

Сцена з оперети «Біла акація»

На цій основі композитор і створив оперету, пронизану світлом, радістю і оптимізмом.

Дія відбувається у 50-х роках ХХ століття в Одесі на китобійній базі «Салют». Одним із центральних номерів оперети є відома «Пісня про Одесу». Вона звучить на початку оперети у виконанні головної героїні Тоні. Мелодія пісні стала музичними позивними славетного міста-героя Одеси.

І. Дунаєвський

«Пісня про Одесу» з оперети «Біла акація»

Захоплююче мистецтво музичної комедії буде жити, допоки існує людство, адже її сюжети — саме життя. Музика опереткової класики — промениста, вируюча, легка, пристрасна — яскрава сторінка не лише мистецького, а й взагалі людського життя.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про історію виникнення і становлення жанру оперети, його особливості.
2. Що ти можеш розповісти про творчість І. Кальмана і І. О. Дунаєвського та їхній внесок у розвиток жанру оперети?
3. Вислови свою особисту думку про жанр оперети. Чи згоден ти з загальноприйнятою думкою про оперету як «розважальний жанр»?

Із минулого в майбутнє

*Минуле пристрасно
дивиться у майбутнє.*

*Олександр Блок
(російський поет)*

Поміркуємо разом...

Чому більшість сучасних українських композиторів використовують творчий метод, який поєднує стихію старовинних шарів фольклору з різноманітними технологічними засобами нашої сучасності?

Є. Станкович
(нар. у 1942 р.)

Сучасну українську музику важко уявити без творів відомого композитора Євгена Федоровича Станковича.

Творча палітра композитора дуже різноманітна — опера «Цвіт папороті», балети «Ольга», «Прометей», «Майська ніч», симфонії, музика до театралізованих вистав та кінострічок. Кожен новий твір Є. Станковича стає подією в мистецькому житті України. Сам композитор так визначив заповітну мету мистецтва: «...загострити «людське в людині», зроби

ти так, щоб її емоційний світ, розум легко відгукувалися на емоційні «позивні» інших людей».

Є. Станкович

Триптих для скрипки й фортепіано «На верховині»

Звернення композитора до музично-театрального жанру відбулося після створення визначної Третьої симфонії «Я стверджуюсь», насиченої громадянськими мотивами. У творах для театру лірико-епічний талант Є. Ф. Станковича розкривається

ще яскравіше. Громадянська ж позиція, виражена у симфонії з юнацьким максималізмом, наближається у музичних виставах до такого тонкого відчуття історії, яке приходить із життєвим та духовним досвідом. Кожен із двох творів — опера «Цвіт папороті» і балет «Ольга» — розширили тематичні й жанрові обрії української музики, а також збагатили її новим «прочитанням» фольклору.

? Чому жанр опери «Цвіт папороті» визначено як «фольк-опера»?

Лібрето опери «Цвіт папороті» (автор — А. Стельмашенко) написано за мотивами творів М. В. Гоголя й народних легенд, а поетичною основою стали тексти народних пісень. «Фольк-опера» — саме так визначено жанр цієї музичної вистави. Така назва обумовлена тим, що вирішальну роль в опері відіграє український фольклор, який стає й витокom образності (історичні нариси, народні звичаї, прикмети, фантазії), й основою мелодики.

Опера складається з трьох дій: *перша* малює картини із життя Запорізької Січі; *друга* розкриває особливості народного побуту за допомогою сцен купальських ігрищ; зміст *третьої* — прославлення подвигів, що здійснили народні герої в ім'я Батьківщини.

? До яких незвичайних прийомів хорового звучання звертався композитор з метою створення фантастичної атмосфери?

У другій дії опери відображено широкий спектр життя — і в світлих, радісних, і в суворих, трагічних тонах. Поряд із реальними святковими обрядами на Івана Купала показані й «ірреальні» образи русалок, чортів і відьом.

Сцену «Русалчині купала» відкриває картина пустельного озера. Дивовижні оркестрові кольори у поєднанні з цікавим хоровим звучанням — шепіт, зойки, важкі зітхання — створюють похмуро-таємничу атмосферу. На цьому тлі звучить *соло* головної русалки — пісня про загублену дівочу долю «Ой, глибокий колодязю» — один із найкращих номерів опери.

Г. Семірадський. «Ніч напередодні Івана Купала». 1880 р.

У печальний наспів, як вихор, вривається купальський шабаш відьом. На зміну виразній пластичній мелодії приходять вигуки, виття, гелґотіння, ґарґання — так званий «некерований» спів. Використання тексту пісні «А ми рутоньку посіємо», що звучить у «Людських купалах», створює відчуття криводзеркального відображення. Кульмінацією шабашу стає фантастична «Фуга нечисті». У ній майже відсутні записані мелодичні рядки. Головна тема фуги — *скоромовка*, що промовляється з «жорстокістю» (авторська вказівка).

Коли опівночі зацвітає папороть, шабаш раптово обривається, і все навкруги завмирає. Одухотворено звучить а'сарrell'ний спів хору, якому акомпанує лише записана на плівку «музика лісу» — шум листя, пташиний спів тощо.

Є. Ф. Станкович

Опера «Цвіт папороті». Фрагменти з II дії

Більш поширене концертне виконання цього твору в жанрі інструментально-хорової сюїти під назвою «Музичні новели».

Створення балету «Ольга» збіглося з визначною ювілейною датою — 1500-річчям заснування Києва. Звернення до літописних сторінок рідної історії було цілком природним для композитора. Це був і патріотичний пошук, і збереження історичної пам'яті.

Інтерес до образу княгині Ольги, дружини князя Ігоря, був зумовлений прагненням композитора розкрити характер цієї видатної особистості. Вражає розмах її діянь — жорстока помста за смерть Ігоря, активна адміністративна діяльність, поїздка з посольством до Візантії, прийняття християнства, що вимагало неабиякої мужності, бо піддані княгині залишилися вірні язичницькій вірі.

Балет «Ольга» — це талановите відтворення образу обрядово-побутової язичницької Русі. Але на відміну від схожих за тематикою творів «Весна священна» І. Стравінського й «Скіфська сюїта» С. С. Прокоф'єва, які побудовані на міфах, у балеті Є. Ф. Станковича підкреслюється її *літописна основа*. Відтворюючи історичні події, композитор прагне передати патріотичний пафос, героїзм і стійкість народу, тобто втілити образи, які є актуальними в усі часи. Для цього він використовує поєднання стихії старовинних шарів фольклору з різноманітними технологічними засобами ХХ століття. Таке застосування яскраво проявляється

Пам'ятник княгині Ользі у Києві

у симфонічному пролозі до балету, в якому наявні риси «портрета» Русі. З різноманітних мелодійних набутоків українського мистецтва Є. Ф. Станкович вибирає такі наспіви, що цілком відповідають визначенню російського музикознавця і композитора Б. В. Асаф'єва як «області глибоких народних дум». Таким є, наприклад, «хор

мідних» (звучання мідно-духової групи оркестру), що відкриває пролог. Тема здійснюється як «епічний пам'ятник піднесеного строю» (Б. В. Асаф'єв). Але за урочисто-стриманим епічним образом теми прихована пластика народнопісенної лірики, що дає можливість створення на її основі ніжнього весільного хороводу. Оригінальним є оркестрове рішення — м'який рух акордів у виконанні арфи на тлі жорстких звукосполучень флейт.

Є.Ф. Станкович

Балет «Ольга». Пролог

Із далекого минулого дійшла до нас прекрасна мелодія, відома сучасному слухачеві як пісня «Місто золоте» у виконанні Бориса Гребенщикова і групи «Акваріум». Любителі старовинної музики знають її як інструментальний твір італійського композитора Франческо де Мілано, записаний на платівці «Лютнева музика XVI—XVII століть». Існує версія, що автором цієї музики став Володимир Вавилов, композитор і лютніст, який брав участь у запису платівки.

Авторство слів цієї пісні остаточно не з'ясовано. Його приписують відразу двом поетам — Олексію Хвостенку й Анрі Волохонському. Останній зазначає, що створив вірші під впливом божественної краси старовинної лютневої музики.

Б. Гребенщиков

«Місто золоте» у виконанні Бориса Гребенщикова і групи «Акваріум»

Місто золоте

Умеренно
mf

Переклад В. Федоренка

Музична партитура для голосу та фортепіано. П'ять систем нотного запису на п'ятилінійних скрипкових лінійках. Ключова сигнатура: один дієз (F#). Ритмічна сигнатура: 2/4. Темп і динаміка: Умеренно, mf. Текст пісні розташований під нотами, розбитий на складові частини.

Под не - бом го - лу - бым есть го - род зо - ло - той с про -
зрач - ны - ми во - ро - та - ми и яр - ко - ю звез - дой. А в го - ро - де том
сад, все тра - вы да цве - ты, гу - ля - ют там жи - вот - ны - е не -
ви - дан - ной кра - сы. Од - но, как жел - тый ог - не - гри - вый лев, дру -
го - е — вол, ис - пол - нен - ный о - чей, с ни - ми зо - ло - той о - рел не - бес - ный,
чей так све - тел взор не - за - бы - ва - е мый.

Под небом голубым есть город золотой,
С прозрачными воротами и яркою звездой,
А в городе том сад, все травы да цветы,
Гуляют там животные невиданной красоты:
Одно — как желтый огнегривый лев,
Другое — вол, исполненный очей,
С ними золотой орел небесный,
Чей так светел взор незабываемый.

А в небе голубом горит одна звезда.
Она твоя, о ангел мой, она твоя всегда.
Кто любит, тот любим, кто светел, тот и свят,
Пускай ведет звезда тебя дорогой в дивный сад.
Тебя там встретят огнегривый лев,
И синий вол, исполненный очей,
С ними золотой орел небесный,
Чей так светел взор незабываемый.

Є місто золоте під небом голубим,
І зіронька яскрава виблискує над ним.
А в місті тому сад, там квіти запашні,
Гуляють звірі в тім саду незнаної краси.
Один — мов жовтий вогнегривий лев,
А другий — віл, що сповнений очей,
З ними золотий орел небесний,
Погляд чий і світлий, й незабутній.

В блакитних небесах горить ясна зоря,
Вона твоя, о янголе, вона завжди твоя.
Як любиш ти когось, любитимуть й тебе,
Хай в дивовижний сад отой зоря тебе веде.
Тебе зустріне вогнегривий лев,
І синій віл, що сповнений очей,
З ними золотий орел небесний,
Погляд чий і світлий, й незабутній.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про музично-театральну творчість Є. Ф. Станковича.
2. Якою є тематична основа балету «Ольга» і фольк-опери «Цвіт папороті»?
3. Охарактеризуй особливості оригінального музичного стилю Є.Ф. Станковича.

Народжений в Америці

Характерною рисою мюзиклу є вирішення навіть серйозних драматургічних завдань нескладними для сприйняття художніми засобами.

Дмитро Кабалевський

Поміркуємо разом...

1. З чим пов'язане народження нових мистецьких жанрів?
2. У чому полягає сучасність мюзиклу як музично-театрального жанру?

Мюзикл як новий жанр народився випадково. 1886 року в одному з нью-йоркських музичних театрів виникла пожежа, внаслідок якої артисти залишилися без роботи. Продюсер звернувся за допомогою до свого колеги — режисера драматичного театру. І тоді, об'єднавши зусилля двох різних театральних колективів, вони створили незвичну виставу, яка йшла протягом п'яти з половиною годин, але публіка до кінця вистави із захопленням сприймала дійство. Завдяки вдалому експерименту вистави нового жанру швидко розповсюдилися на театральних підмостках США.

Мюзикл — музично-сценічний жанр, який поєднує у собі ознаки оперети і драматичного спектаклю, використовуючи виразні прийоми і засоби сучасної та побутової музики. Як жанр мюзикл формувався протягом ХХ ст.

Іноді вважається, що поняття «оперета» і «мюзикл» знаходяться в одному ряду. Це не зовсім точно. Насправді, мюзикл є одним із сучасних різновидів оперети і має нерозривний зв'язок із естрадною традицією. Але своєрідна музична мова мюзиклу істотно відрізняється від опереткової, що наближає цей жанр до серйозної оперної музики.

Вид на Бродвей з висоти пташиного польоту

Жанр музичної комедії Бродвею, а також жанр музичної кінокомедії Голівуду, який переніс кращі прийоми музичних вистав на екран, стали називати «мюзикл». У цій назві узагальнено ознаки музичної комедії (*musical comedy*) та музичної п'єси (*musical play*).

Бродвей — вулиця в Нью-Йорку.

Бродвейські театри — умовні найменування американських театрів, розташованих на Бродвеї.

Характерними рисами мюзиклів є, з одного боку, звернення до серйозної драматургії (*нефарсове*, тобто серйозне трактування сюжетів), а з іншого — використання простих художніх і музичних засобів. У мюзиклах органічно поєднуються елементи джазу, фольклору, оперети і літератури. Сюжетами багатьох мюзиклів стали твори видатних письменників — У. Шекспіра, М. Сервантеса, Ч. Діккенса, Б. Шоу та інших, які набули сучасного звучання. Серед відомих мюзиклів — «Моя прекрасна леді» Фредерика Лоу (за твором Б. Шоу), «Людина з Ламанчі» Д. Вассермана (за твором М. Сервантеса), «Вестсайдська історія» Леонарда Бернстайна тощо.

Одним із перших мюзиклів стала музична комедія «Оклахома» Р. Роджерса та О. Хаммерстайна, яка набула популярності в усьому світі завдяки однойменній кіноверсії.

Розквіт мюзиклу прийшовся на 50-60-ті роки ХХ століття. Світове визнання отримали вистави «Кабаре», «Ісус Христос — суперзірка», «Фантом Опер», «Кішки», «Титанік» та багато інших. Постановки мегамюзиклів, здійснених у сучасних комерційних театрах Бродвею, вражають використанням новітніх технічних засобів.

? Назви мюзикли, які тобі відомі. Де можна побачити ці вистави?

Наприкінці 50-х років незаперечний успіх американського мюзиклу привернув увагу глядачів усього світу. Цьому сприяли тріумфальні закордонні гастролі Бродвейської трупи з виставою «Моя прекрасна леді». Стали з'являтися твори європейських авторів, і мюзикл зробив крок на європейські підмостки.

У жанрі мюзиклу написано чимало творів для дорослих і дітей. Яскравою подією в українському мистецтві стало створення у 1971 році дитячого мюзиклу «Пригоди на Міссісіпі». Його автори — подружжя українських композиторів **Левко** та **Жанна Колодуб**. Цей твір є музично-сценічною версією відомої повісті американського письменника Марка Твена «Пригоди Гекльберрі Фінна», яку знають і люблять дітлахи всього світу. Гостро-пригодницький сюжет мюзиклу поєднується з яскравими музичними номерами, насиченими ознаками афроамериканського фольклору, характерними джазовими інтонаціями і ритмами.

Л. і Ж. Колодуб

Фрагменти мюзиклу «Пригоди на Міссісіпі»

Контрольні запитання та завдання

1. Назви характерні ознаки мюзиклу.
2. Розкажи про історію виникнення і становлення цього жанру.
3. Яке враження справили на тебе музичні фрагменти з мюзиклу «Пригоди на Міссісіпі»?

Український авангард

Київський авангард — це перше помітне явище після 1920-х років в українській музиці.

Леонід Грабовський

Поміркуємо разом...

Як ти вважаєш, чи є авангард формою вираження сучасного інтелекту, що виражає складну картину сучасної реальності?

Музичне мистецтво, як і будь-яка сфера людської діяльності, неможливо уявити без поступального руху вперед. Нові досягнення, нові стилістичні відкриття кожної епохи, кожного століття — це відображення історичних змін, які постійно відбуваються в житті суспільства.

На початку 60-х років ХХ століття в Україні була створена творча група під назвою «Київський авангард», яка мала на меті вивчення досягнень сучасних композиторів світу та пошуки нових виражальних засобів і форм. До цього об'єднання входили Л. Грабовський, В. Сильвестров, В. Годзяцький, В. Губа, І. Карабиць, Є. Станкович та інші. Активна творча діяльність молодих композиторів дала можливість усьому світові ознайомитися з новою українською музикою й викликала неабияку зацікавленість у музичних колах.

Які твори названих вище композиторів тобі відомі?

Л. О. Грабовський
(нар. у 1935 р.)

Сучасну композиторську школу в Україні неможливо уявити без **Леоніда Олександровича Грабовського**, визнаного лідера «Київського авангарду».

Леонід Грабовський навчався на композиторському факультеті Київської консерваторії у видатних майстрів — спочатку в Левка Миколайовича Ревуцького, а потім у Бориса Миколайовича Лятошинського.

60-70-ті роки XX століття — період творчого розквіту композиторського обдарування Леоніда Грабовського. Серед жанрового розмаїття — опери-буфф «Ведмідь» та «Весільна пропозиція» за п'єсами А. П. Чехова; три симфонії, камерно-інструментальні та вокальні композиції, хорова музика.

Б.Пророков. «Тривога»

«Симфонічні фрески» для симфонічного оркестру за мотивами серії картин художника Бориса Пророкова «Це не повинно повторитися» було створено у 1961 році. У них відображені найжахливіші події Другої світової війни (1939—1945 рр.), передусім атомне бомбардування японських міст Хіросіми й Нагасакі. Компози-

тор Л. О. Грабовський був одним із перших в історії розвитку української музики, хто звернувся до апокаліпсичної теми.

? Що ти можеш розповісти про апокаліпсичну тему в мистецтві?

«Симфонічні фрески» — це сюїта, яка складається із семи частин. Кожна з них (крім першої) має програмний заголовок і є музичним втіленням певної картини художника Б. Пророкова, серед яких «Авторська передмова», «Тривога», «Наліт», «У руїнах», «Мати», «Хіросіма» та «Прокльон катам». Образ кожної «фрески» розкривається через оригінальні засоби музичної виразності, притаманні авангардистському типу мислення композитора. У музиці «Симфонічних фресок» звучить гнівний і схвилюваний голос автора, який закликає: «Ні — війні! Це не повинно повторитися!».

? Пригадай митців, які звертались до воєнної тематики.

Л. Грабовський

«Симфонічні фрески» (фрагменти)

У 1990 році Л. О. Грабовський переїхав до США, щоб «прорватися до електронної та комп'ютерної музики, яка в Америці набула широкого розвитку». Нині свої творчі задуми композитор пов'язує з розвитком найсучасніших комп'ютерних технологій і розробляє свою комп'ютерну програму.

В. Сильвестров

Творчість **Валентина Сильвестрова** привертає увагу передусім новаторством музичного вираження, що властиве композиторам авангардистського спрямування. Використання нової композиційної техніки є засобом втілення його ідей. На думку композитора, суть авангардизму полягає в тому, що він по-новому розкриває старі елементарні музичні поняття, свідомо відкинуті західною музикою на початку ХХ ст., — *симетрію, ритм, мелодію*. Розвиток електронної музики він вважає перспективним напрямом, проте сам цією системою не користується.

Творче становлення *Валентина Васильовича Сильвестрова* (народився в Києві 1935 року) було тривалим, але цілеспрямованим. По закінченню школи із золотою медаллю він став студентом Інженерно-будівельного інституту. Але вже після третього курсу залишив навчання і вступив до консерваторії, присвятивши себе музиці лише тоді, коли цілком усвідомив необхідність такого кроку. Навчаючись по класу композиції у Б. М. Лятошинського, він приділяв велику увагу і грі на фортепіано.

Серед найкращих фортепіанних творів Валентина Сильвестрова — «Кітч-музика» (складається з п'яти частин). Створений у 1977 році, цикл відображає одну з характерних рис творчості композитора — ліричність висловлення, втілення в музиці найзаповітніших думок і почуттів.

В анотації до фортепіанного циклу В. Сильвестров пояснює назву «кітч» як «слабке, відкинене, невдале», але попереджує, що вкладає в це поняття ліричний, а не загальноприйнятий іронічний зміст.

Кітч — напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується безідейністю, розважальністю.

В авторському поясненні важливими також є вимоги до виконання цього твору: «Грати дуже тихо (*pp*) і гранично тихо (*ppp*), ніби здалеку. Мелодію слід виділяти обережно, грати її якнайближче до акомпанементу! Грати дуже тихим, інтимним звуком, ніби обережно торкаючись музикою до пам'яті слухача, щоб музика звучала всередині свідомості, наче його пам'ять сама співає цю музику».

В. Сильвестров
«Кітч-музика» (фрагменти)

Про що б не розповідало мистецтво Валентина Сильвестрова, воно завжди насичене високою духовністю, тому що етичні, моральні проблеми — головні проблеми його творчості. Тому музика композитора така виразна й красива, піднесена й шляхетна.

Контрольні запитання та завдання

1. Що таке авангардизм як напрям у мистецтві?
2. Розкрий образний зміст «Симфонічних фресок» Л. Грабовського.
3. Охарактеризуй особливості творчого стилю Валентина Сильвестрова на прикладі фортепіанного циклу «Кітч-музика».

Мелодії щастя

Цей концерт — геніальний за симфонічним зльотом думки і щедрістю звукоідей.

Борис Асаф'єв

Поміркуємо разом...

Яку музику можна назвати «мелодією щастя»?

П. І. Чайковський
(1840—1893)

Перший концерт для фортепіано з оркестром — найвідоміший твір П. І. Чайковського — прикраса репертуару кращих піаністів світу. Він входить до обов'язкової програми Міжнародного конкурсу ім. П. І. Чайковського, що традиційно проходить у Москві.

Серед трьох фортепіанних концертів композитора Перший вирізняється і значущістю задуму, і мелодійною щедрістю, і дивовижною досконалістю форми. Величезний заряд життєлюбства

містить ця музика. Композитор поєднує риси героїчного віртуозного стилю з тонким ліризмом, речитативність — із російською пісенністю. У музиці використовуються українські народні наспіви: П. І. Чайковський завжди прагнув створити концерт для фортепіано з оркестром саме на основі народних пісень.

Пригадай музику фіналу Першого концерту для фортепіано з оркестром П. І. Чайковського. Мелодія якої української пісні-веснянки стала основною темою фіналу?

І. Гончар. «Веснянки»

зливається велична й ніжна мелодія струнних інструментів. Великий за обсягом *вступ*, побудований на розробці урочистого закличного мотиву, композитор пише як окрему частину, включивши до нього велику віртуозну *каденцію соліста*.

? Що таке каденція соліста? Яку роль вона відіграє в інструментальному концерті? Наведи приклади каденції солістів у відомих тобі фортепіанних концертах.

У головній темі I частини, поривчасто-схвильованої за характером, композитор використав наспів сліпих лірників, який він чув раніше в Україні. «Варто звернути увагу, що всі сліпі співаки у Малоросії співають один і той же вічний наспів із тим же награванням. Я частково використав цей наспів у першій частині мого фортепіанного концерту», — писав П. І. Чайковський.

«Лірники». З архіву М. Біляшівського. Київський музей Українського образотворчого мистецтва

М'яко контрастує *побічна тема*, побудована на інтонаціях ласкавого прохання, несміливого зізнання. Це один з найкращих ліричних образів у музиці композитора. Кульмінацією I частини є грандіозна *каденція соліста*. Наче спогади, звучать у ній мелодії побічної теми, бравурні акорди розробки, наповнюючи музику роздумами, хвилюванням, ніжністю.

П. І. Чайковський

Перший концерт для фортепіано з оркестром

У II частині твору переважають ліричні й споглядальні образи. Світло й неспішно, як голос ранкового пробудження природи, звучить плавна, ніжна мелодія. Пісенька-вальс, що з'являється у середньому розділі, нагадує картини життя, які постають у роздумах людини.

Музика фіналу — світла і ясна — сповнена щастя і радості. Головна тема — вже знайома нам мелодія української веснянки «Вийди, вийди, Іванку» — передає атмосферу народного свята. Побічна тема звучить у дусі величальної мелодії (яка починає концерт), більш спрямованої і поривчастої. У завершенні її «співають», зливаючись воєдино, рояль і оркестр, виконують натхненно, як пісню щастя.

Толстой — невичерпне джерело для текстів під музику, це один із найсимпатичніших мені поетів.

П. І. Чайковський

Любов, поезія, музика... Як часто почуття, що переживає людина, виливається згодом у рядки віршів! Але іноді трапляється ще одне диво — ці вірші поєднуються з музикою. Так з'явився один із шедеврів російської вокальної музики — романс М. І. Глинки на вірші О. С. Пушкіна «Я пам'ятаю мить чарівну».

Ця історія кохання, що почалася «серед шумного балу», подарувала світові безліч музичних шедеврів, один із яких — відомий романс П. І. Чайковського «Серед шумного балу». Він був написаний на вірші російського поета Олексія Костянтиновича Толстого. Ім'я незнайомки, яка вразила поета своєю чарівністю — Софія Андріївна Міллер. Швидкоплинна зустріч на балу стала початком великого кохання на все життя. Згодом Софія Андріївна стала дружиною поета. Навіть багато років потому Олексій Костянтинович писав їй: «... Я не можу лягти, не сказавши тобі те, що кажу вже 20 років — що я не можу жити без тебе, що ти мій

Віденський бал у Москві

конується у ритмі вальсу, з яким у композитора пов'язані найпоетичніші сторінки балетів, фортепіанних п'єс, опер, симфонічних творів. Музична інтонація — несмілива, хитка — тонко передає незвичайність цієї зустрічі, таємничість і загадковість самої героїні, поезію і чарівність кохання, що народжується в душі.

П. І. Чайковський

Романс «Серед шумного балу»

Краса української душі, її гостинність і привітність розкриваються у чудовій пісні українських авторів **Ігоря Білозіра** і **Вадима Крищенка** «Ласкаво просимо!». Від щирого серця ми вітаємо дорогих гостей словами, що «скупані в любові», і зустрічаємо хлібом-сіллю «на світлому, як доля, рушникові...».

І. Білозір

«Ласкаво просимо!»

Ласкаво просимо!

Вірші В. Крищенко

Музика І. Білозіра

Стримано

Слова В. Крищенко

го по чу-ють лю-ди зві-ду - сіль. На світ-ло-му, як до-ля, руш-ни-ко - ві до - зволь - те вам під - нес - ти хліб та сіль. На світ-ло-му, як до-ля, руш-ни - ко - ві до - зволь-те вам під-нес-ти хліб та сіль. Лас - ка - во // ля.

Співа Дніпро, відлунюють
Карпати,
Той голос чути волзьким
берегам.
Ми хочемо усіх вас привітати,
У пояс поклонитись, друзі, вам.

Приспів:
Ласкаво просимо, ласкаво
просимо —
Моя Україна щиро промовля.
Ласкаво просимо, ласкаво
просимо.
Братерством нашим світиться
земля.

А слово наше скупане в любові,
Його почують люди звідусіль.
На світлому, як доля, рушникові
Дозвольте вам піднести хліб
та сіль.

Приспів.

Ми дружбою і правдою багаті,
Злітають наші мрії до висот.
У добрій справі брат вітає брата
І до народу тягнеться народ.

Приспів.

Контрольні запитання та завдання

1. Охарактеризуй образний зміст кожної частини Першого концерту для фортепіано з оркестром П. І. Чайковського.
2. Як у романсі П. І. Чайковського «Серед шумного балу» проявилися особливості творчого стилю композитора?
3. Яке враження справила на тебе музика П. І. Чайковського?

Сповідь душі

У симфонію цю я вклав, без перебільшення, усю мою душу. Я, напевно, вважаю її найкращою і особливо «найщирішою» з усіх моїх речей.

Петро Чайковський

Поміркуємо разом...

Чому Б. Асаф'єв назвав Шосту симфонію П. І. Чайковського «трагічним документом епохи»?

Симфонії П. І. Чайковського — завжди як сповіді великого людського серця. Тому є зрозумілим висловлювання П. І. Чайковського про симфонію як «найліричнішу з усіх музичних форм».

Кожна з шести симфоній композитора має автобіографічні риси. У перших двох переважають світлі настрої. Їх джерела — російська й українська природа, картини народних свят, яскраві жанрові замальовки; принцип розвитку — оповідно-споглядальний. Але і в них уже відчуваються мотиви роздумів людини про мету та сенс життя.

Останні три симфонії П. І. Чайковського доводять зрілість не тільки творчу, але й життєву. Композитора хвилюють більш глобальні питання буття: життя і смерть, особистість і суспільство, мрії і дійсність, радість і страждання.

Пам'ятник П. І. Чайковському у музеї композитора в м. Кліну (Росія)

Шоста симфонія замислювалася П. І. Чайковським як програмна. Хоча навряд те чи інше «лібрето» могло б вичерпати зміст цієї геніальної музики: кожний слухач знаходить в ній свою «програму» — так багато містять ці звуки.

Шоста «Патетична» симфонія П. І. Чайковського — грандіозний філософський роздум про життя людини, про сам сенс людського існування. «Трагічним документом епохи» назвав її Б. Асаф'єв. Але це *лірична трагедія*, що звучить як «сповідь душі» та пройнята пекучою правдою.

? Пригадай ліричну мелодію I частини Шостої симфонії.
Які почуття викликала в тебе ця музика?

I частина симфонії ніби відкриває панораму життя з його прагненнями, сумнівами, запалом, боротьбою... З теми *вступу* виростає *головна тема*, сповнена тривоги й томного очікування, світле звучання чергується з похмурими гнітючими образами. Лише натхненна *побічна тема-мрія* вносить світлі образи, виражає великі прагнення та поривання людини до щастя. У розробці створюється картина титанічної битви та нелюдського напруження сил. І кінець її — не перемога, а лише тимчасовий перепочинок і вимушене примирення з неминучим. Життя — це боротьба.

Новий настрій — світлий і безтурботний — відчувається в музиці II частини, яка сприймається як розрядка після драматичного напруження.

III частина — скерцо-марш «в урочисто-радісному значенні», яке, однак, залишає неусвідомлене занепокоєння.

Але все це лише на деякий час віддаляє неминучу розв'язку, яка настає у *фіналі*. На зміну пориванням до світла та радості приходять мелодії, в яких відчувається болісний відчай. Життя повільно згасає, про що зосереджено й скорботно розповідає *головна тема фіналу*. Але чим сильніші нестяма і відчай, якими сповнений людський розум, тим більш запеклим стає прагнення до життя і протест проти загибелі. Просвітлено, як остання надія, звучить *побічна тема*. Але це лише прощальне поривання до світла. Надії не залишається ніякої, життя скінчилося.

П. І. Чайковський

Шоста («Патетична») симфонія. Фінал

Шоста симфонія закінчується трагічно, однак у цілому твір не залишає песимістичного враження. Композитор показав у музиці такі яскраві й наповнені життям образи, вилив такий пристрасний потік людських почуттів, що, незважаючи на трагічний фінал, цей твір вселяє велику любов до життя, до кожної її миті й віру в перемогу світла й добра.

«Лебедина пісня» композитора — Шоста симфонія — виявилася останнім його твором. Через декілька днів після її прем'єри він

раптово помер. Великий гуманіст, П. І. Чайковський залишив людству прекрасні твори, сповнені щирої любові до людей і життя. Вони близькі всім, хто розуміє й відчуває людське страждання, добро і красу.

**Могила П. І. Чайковського
у м. С.-Петербурзі**

Контрольні запитання та завдання

1. Розкажи про відомі тобі симфонії П. І. Чайковського.
2. Яка сила — трагедія смерті чи віра в перемогу світла і добра — перемагає у фіналі Шостої симфонії? Поясни свою думку.
3. Яке враження справила на тебе музика Шостої симфонії П. І. Чайковського?

Народна музична драма

*Я сприймаю народ як велику особистість,
одухотворену великою ідеєю — це моє завдання.
Я спробував вирішити його в опері.*

Модест Мусоргський
Присвята до опери «Борис Годунов»

Поміркуємо разом...

1. Які композитори-реформатори оперного мистецтва тобі відомі?
2. Як ти розумієш вислів письменника Р. Добровенського: «Совість — це почуття, що поєднує людину з людством»?

М. П. Мусоргський
(1839—1881)

Модест Петрович Мусоргський — видатний російський композитор XIX століття. Його твори й нині підкорюють силою драматичного задуму, правдивістю втілення музичних образів, розкривають високий гуманізм творчих ідей художника-громадянина, що виступив реформатором російського музичного мистецтва. Творчим девізом композитора були слова: «До нових берегів, безстрашно, крізь бурю, мілини й підводне каміння!...». Вони одухотво-

рювали М. П. Мусоргського в роки напружених творчих пошуків, підтримували в періоди незгод і розчарувань.

М. П. Мусоргський вважав, що головне завдання творця — це розкриття життєвої правди. У його розумінні мистецтво виступає не тільки як засіб спілкування між людьми, але й як засіб їхнього виховання. «Художнє зображення однієї краси... — дитячий вік мистецтва, — писав він. — Найтонші риси природи людини й людства, настирливе проникнення в ці маловідомі країни й завоювання їх — ось справжнє покликання художника».

Опера «Борис Годунов» — одне з найвеличніших досягнень світового оперного мистецтва. В основі літературного сюжету опери — однойменна трагедія О. С. Пушкіна. Звернувшись до цієї історичної драми М. П. Мусоргському порадив літературознавець В. В. Нікольський.

У драматичних сторінках російської історії композитор відчував драматичну ситуацію й свого часу. Він розумів: головне, що зближує між собою три доби — Бориса Годунова, О. С. Пушкіна та сучасність, — це глибока прірва між владою та народом. Цар і народ — вічні, непримиренні супротивники.

Ф. Шаляпін у ролі
Бориса Годунова

У далекі часи, які відтворені у пушкінській трагедії, країною правив Борис Годунов, якого народ ненавидів, вважав його незаконним царем, злодієм, убивцею спадкоємця престолу малолітнього Димитрія. Проте народ повірив у казку про чудесний порятунок Димитрія, «законного царя». Його чекали як рятівника. А насправді допомогли зійти на престол самозванцеві, зраднику вітчизни, викликавши таким чином страшне лихоліття.

Версія про причетність царя Бориса до вбивства царевича Димитрія деякими істориками відкидається, але вона була потрібна обом митцям, щоб довести в образній формі злочинність самодержавної влади взагалі.

В опері «Борис Годунов» протиставлені узагальнений образ народу, що виростає із сукупності масових епізодів і музичних характеристик його окремих представників, та образ царя. Два образи, два світи, глибоко ворожих, непримиренних, які несуть в собі відбиток своєї трагічної долі.

З усіх образів, створених композитором, образ Бориса у психологічному плані — найскладніший. Народ у цілому — трагічний образ, але він сам не усвідомлює цього. Борис відчуває, що

приречений, і всі його дії цим визначаються. Він — один проти всіх.

Вокальна партія Бориса складається з низки монологів: самоспоглядання («Скорбить душа»), скорботні роздуми царя («Досяг я вищої влади»), страшні муки совісті (сцена галюцинацій), прощання з життям. Трагічна приреченість відчувається вже при першій його появі, у сцені коронації.

Другий акт опери цілком присвячений розкриттю образу Бориса. Він постає то ніжним, люблячим батьком, то мудрим державним діячем (який усвідомлює розлад між собою та народом), то проникливим політиком. І, зрештою, як людина, що глибоко страждає, чия душа роздerta муками совісті. Наприкінці другого акту під одноманітні, ніби заворожуючі дзвони курантів, Борису ввижається «дитя скривавлене». Музика досягає вражаючої сили вираження — схвильовано-тремтливе звучання оркестру, яке нагадує страшний мерехтливий привид; уривчасті репліки царя, який охоплений жахом; численні паузи між репліками, які передають нелюдське напруження всіх його душевних сил.

М. П. Мусоргський

Опера «Борис Годунов». Сцена з курантами

Багатогранний образ народу — головного героя опери «Борис Годунов» — розкривається в музиці хорових сцен. Створення нового типу хорових сцен — одне з новаторських досягнень М. П. Мусоргського в оперному мистецтві. Показуючи народ як активну діючу силу історії, композитор досяг надзвичайної життєвості та реалістичності в його зображенні. В таких епізодах М. П. Мусоргський уперше використав форму речитативу, що виконується окремими голосами з хору та невеликими хоровими групами. У хорах цілісної побудови, що підпорядковуються єдиній музичній думці, виникає народ «як особистість, одухотворена єдиною ідеєю».

Перша хорова сцена демонструє байдужість народу під час обрання царя. Образу пригніченого, покiрного народу відповідають

Сцена з опери «Борис Годунов»

інтонації плачу — голосінь, а також протяжної пісні («На кого ти нас залишаєш»).

У сцені біля собору Василя Блаженного хор «Хліба» ніби увібрав голоси знедолених і голодних людей. Він звучить як неусвідомлений, слабо виражений протест, що об'єднує народ.

Справжньою вершиною всіх народних сцен став могутній хор «Розходилося, розгулялося, завзяття молодече!», який звучить у фіналі опери. Музика подібна до лавини, що все змітає на своєму шляху. Народний протест попередньої сцени переростає у стихійний бунт.

М. П. Мусоргський

Опера «Борис Годунов».

Хор «Розходилося, розгулялося»

«Борис Годунов» виявився першим в історії світової опери твором, де з надзвичайною глибиною та правдивістю розповідалося про народні долі, де народу було приділене настільки значне місце.

? Як в опері «Борис Годунов» розкривається образ народу?

Музика М. П. Мусоргського — цілий світ, велетенський, не-осяжний за своєю образною насиченістю. Трагічні звукові фрески опер «Борис Годунов» і «Хованщина», яскрава сонячність опери «Сорочинський ярмарок», різнобарвний вернісаж фортепіанного циклу «Картинки з виставки», поетичність вокального циклу «Дитяча» та похмура безвихідь пісень циклу «Без сонця»... У кожному жанрі композитор створив шедеври, де перед нами постає художньо перевтілене життя людини у всій своїй багатозначності. Творчість М. П. Мусоргського — це не тільки історичне минуле, у ній живуть і теми сьогодення.

Драматичною насиченістю вирізняється чудова лірична пісня «Три поради», створена видатним українським композитором **І. Шамо** у співавторстві з поетом-піснярем **Ю. Рибчинським**. Пісня звучить і як прониклива задушевна сповідь, і як палкий заповіт зберігати красу рідної природи й чистоту людських почуттів.

І. Шамо
«Три поради»

«Три поради»

Вірші Ю. Рибчинського

Музика І. Шамо

Помірно

Музична партитура для голосу з акордами. Ключ: F# (два дізми). Темп: Помірно.

Акорди: F#m, C#7, F#m, G#dim7, C#7, F#m, C#7, F#m6, G#dim7, C#7, F#m, Hm7, E7, C#m, F#m, Hm, C#7, F#m, Hm7, E7.

Лірика:

Край до - ро - ги не ру - бай то - по - лю, —

мо - же, та то - по - ля тво - я до - ля,

тво - я до - ля світ - ла, то - по - ли - на,

на - че піс - ня жу - рав - ли - на...

Не ру - бай то - по - лю, не ру - бай то - по - лю, —

бо зу - стрі - неш - ся з бі - до - ю.

Не ру - бай то - по - лю,

не ру-бай то-по-лю,— кра-ще при-не-си ти їй во - ди.

ти! Не ру-бай то-по-лю, не ла-май ка-ли-ну—

світ - лу мрі - ю жу-рав - ли - ну...

Збе-ре-жи на-зав - жди, збе-ре-жи на-зав - жди,

ти на все жит - тя їх збе-ре - жи!

Ти на все жит - тя їх збе-ре - жи.

Край дороги не рубай тополю, —
 Може, та тополя твоя доля,
 Твоя доля світла, тополина,
 Наче пісня журавлина...
 Не рубай тополю, не рубай тополю, —
 Бо зустрінешся з бідою.
 Не рубай тополю, не рубай тополю, —
 Краще принеси ти їй води!

Не ламай калину біля хати,
Бо вона заплаче, наче мати,
І впадуть на трави, на шовкові
Серця сльози колискові...
Не ламай калину, не ламай калину, —
Бо вона в житті єдина.
Не ламай калину, не ламай калину, —
Краще їй онуків принеси.

Не стріляй у птаха на світанні, —
Може, то любов твоя остання,
Може, то кохання білий лебідь,
Що летів крізь ніч до тебе...
Не стріляй у птаха, не ламай ти крила -
Твоє щастя прилетіло.
Не стріляй у птаха, не стріляй у птаха,
Краще з ним у небо полети.

Не рубай тополю, не ламай калину —
Світлу мрію журавлину...
Збережи назавжди, збережи назавжди
Ти на все життя їх збережи!

Контрольні запитання та завдання

1. Поясни творчий девіз М. Мусоргського — «До нових берегів!». У чому полягає новаторство композитора?
2. Розкажи про історичні події, які стали основою опери «Борис Годунов»?
3. Як розкриваються образ народу й образ Бориса Годунова в однойменній опері?

З думкою про Україну

*Наша дума, наша пісня,
Не вмре, не загине.*

Тарас Шевченко

Поміркуємо разом...

Яку роль відігравав хоровий жанр у формуванні української національної музичної класики?

*М. Лисенко
(1842—1912)*

У творчому доробку видатного українського композитора, засновника української класичної музики **Миколи Віталійовича Лисенка** найпочесніше місце посідають твори вокально-хорового жанру.

Які видатні майстри української хорової музики тобі відомі? Пригадай твори, написані в цьому жанрі.

Спираючись на багаті народні традиції, починаючи з 80-х років XIX століття, українська хорова музика досягла значних висот. Твори видатних майстрів духовної музики XVIII — початку XIX століття М. С. Березовського, Д. С. Бортнянського та А. Л. Веделя тривалий час були вагомою часткою хорового музичного виконавства. Вони мали значний вплив на творчість багатьох композиторів XIX століття та підготували підґрунтя для появи хорових композицій крупних форм цілком світського змісту.

Хоровій творчості належить провідна роль у формуванні української національної музичної класики, яке відбувалося у другій половині XIX століття. З'являється велика кількість обробок народних пісень для хору, а також своєрідні хорові сюїти —

«віночки» або «в'язанки», робляться успішні спроби створення музики в жанрах кантати, балади, поеми та інших великих форм. У цьому напрямку працювали П. Сокальський, Д. Сичінський, М. Вербицький, П. Ніщинський.

Твори М. В. Лисенка — це новий етап у розвитку хорового жанру в Україні. У них виражений палкий відгук на соціальні проблеми, велика зацікавленість сторінками героїчного минулого українського народу, міцний зв'язок із передовою класичною літературою та народнопісенною творчістю.

На вірші Великого Кобзаря композитором написано чотири кантати.

Кантата — це великий вокально-хоровий твір для солістів хору та симфонічного оркестру.

Різні за своєю жанровою ознакою, ці кантати увійшли до циклу «Музика до «Кобзаря» Т. Г. Шевченка». Окрім кантат у цьому циклі є хори, ансамблі, пісні та романси.

? Що надихнуло М. В. Лисенка на створення кантати «Б'ють пороги»?

Улітку 1878 року М. В. Лисенко узяв участь у археологічній експедиції з розкопок захоронень на острові Хортиця. У листах до майбутньої дружини він із захопленням розповідає про свої враження від переправи через дніпровські пороги: «Що за розкішна природа була біля цих порогів! Така грандіозна місцевість: береги скелями дуже високими вкриті. А Дніпро реве й шумить, стиснутий камінням поперек від краю до краю».

Емоційний настрій М. В. Лисенка, який панував під час тієї поїздки, захопленість героїчною історією запорізьких козаків — усе це потім втілювалося в таких творах, як опера «Тарас Бульба», хорова поема «Іван Підкова» і, передусім, кантата «Б'ють пороги». Вона була створена відразу після закінчення експедиції.

Одночастинна кантата «Б'ють пороги» написана для солістів, чоловічого, жіночого та змішаного хорів і симфонічного оркестру. Вона складається з п'яти контрастних епізодів, які йдуть

**Симфонічний оркестр
Донецького театру опери та балету
імені А. Б. Солов'яненка**

образах: романтичні картини Дніпра з його кам'янистими порогами, через які перекочуються могутні хвилі; спогади про героїчні походи козаків проти завойовників.

До 1917 року фінальний епізод кантати видавався без тексту, бо царська цензура не могла дозволити публічне виконання цього справжнього гімну українському народові, його розуму, його невмирущій пісні.

М. В. Лисенко

Одночастинна кантата «Б'ють пороги»

Коло тем і образів романсової творчості М. В. Лисенка дуже широке. Воно охоплює найкращі зразки світової поезії: від «Слова о полку Ігоревім», У. Шекспіра, Г. Гейне, революційної поезії Т. Г. Шевченка до сучасних композиторів авторів — Лесі Українки, І. Франка, М. Старицького. Постійний інтерес до вокальної музики зумовлений образним складом мислення композитора, вихованого на народній пісні, де слово й музика — єдине ціле.

Шість романсів М. В. Лисенка на вірші видатного українського письменника та поета Івана Франка можна вважати справжнім вокальним циклом. Це різні душевні стани ліричного

героя — ніжна, світла печаль, гіркота нерозділеного кохання тощо.

Загостреною емоційною насиченістю вирізняється романс «Безмежнеє поле». Бурхлива поривчаста музика втілює бентежний характер віршів. Образ засніженого степового простору відтіняє глибокий душевний біль. Вокальна партія (баритон) декламаційного складу поєднується із динамічним фортепіанним супроводом.

«Безмежнеє поле»

М. В. Лисенко

Романс «Безмежнеє поле»

Романс «Безмежнеє поле», як і більшість вокальних творів М. В. Лисенка, продовжує жити тим життям, яке не підвладне часу.

Контрольні запитання та завдання

1. Розкрий провідну роль хорового жанру у формуванні української національної музичної класики.
2. Розкажи про історію створення кантати М. В. Лисенка «Б'ють пороги». У чому полягають особливості драматургії цього твору?
3. Охарактеризуй образний зміст романсу «Безмежнеє поле».

Перлини хорової музики ХХ століття

*Щира, світла, промениста
Хай усіх єднає пісня,
Хай лунає людям на добро!*

Юрій Рибчинський

Поміркуємо разом...

Яке місце належить співу а'сarella в процесі духовного розвитку українського народу?

Хорова музика — один із провідних жанрів у творчості українських композиторів. Це обробки українських народних пісень, оригінальні хорові твори, кантати, ораторії тощо.

Видатні майстри українського хорового мистецтва ХХ століття (Л. Ревуцький, Б. Лятошинський, М. Вериківський, Г. Верьовка та інші) створили багато високохудожніх творів на вірші Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Рильського, П. Тичини. Звернення до кращих зразків світової поезії, наприклад, до творчості О. Пушкіна, А. Фета, Г. Гейне, П. Шеллі, збагатило образну палітру хорової музики новими яскравими фарбами.

? Пригадай, як називається виконання хорових творів без інструментального супроводу?

Б. М. Лятошинський
(1895—1968)

Серед хорових творів видатного українського композитора **Бориса Миколайовича Лятошинського**, написаних на вірші О. С. Пушкіна, особливою поетичністю вирізняється хор «По небу крадеться місяць». У ньому втілена одна з найулюбленіших тем мистецтва — *людина і природа*. Поетичний пейзаж у цьому творі співзвучний душевному станові героя, а картина природи виступає засобом для втілення філософських роздумів.

Б. М. Лятошинський

Хор «По небу крадеться місяць»

? Яка з улюблених тем мистецтва втілена у хорі а сарелла «По небу крадеться місяць» Б. М. Лятошинського?

До якого б жанру не звертався Б. М. Лятошинський, завжди відчувається симфонічність його мислення, передусім, безперервність розгортання музичної думки. Хор «Тече вода в синє море» на вірші Т. Г. Шевченка — яскравий приклад симфонізації хорового твору шляхом активного розвитку тематичного зерна. Інтонаційна основа теми — це українські народнопісенні мотиви.

Б. М. Лятошинський

Хор «Тече вода в синє море»

? Б. М. Лятошинський став засновником конфліктно-драматичного симфонізму в українській музиці. Пригадай композитора, з іменем якого пов'язане створення лірико-епічного типу симфонізму.

Відомий український композитор **Георгій Іларіонович Майборода**, послідовник традиційної композиторської школи Л. М. Ревуцького, у своїй хоровій творчості часто звертався до поетичних образів М. Т. Рильського. На вірші цього поета створено цикл «П'ять хорових прелюдій», першим твором якого є хорова елегія «Неначе сон», присвячена пам'яті Миколи Віталійовича Лисенка.

Г. І. Майборода
(1913—1992)

Г. І. Майборода
Хор «Неначе сон»

«Пісня на добро», написана чудовим творчим дуєтом — композитором Іваном Карабицем та поетом Юрієм Рибчинським, є однією з перлин української пісенної класики. Чарівні, осяяні весняним світлом краєвиди, дзвінкий солов'їний наспів, що лине у прозорій тиші, щира промениста пісня — все це наша співуча країна, наша Україна.

І. Карабиць
«Пісня на добро»

«Пісня на добро»

Вірші Ю. Рибчинського

Музика І. Карабиця

Спокійно, виразно

tr
Cm D7 Fm

Гей на вид - но - ко - лі — кле - ни і то - по - лі,

3 G7 Cm C7 Fm

там виш - не - ва ніч зго - ра. Там, в про - зо - рій ти - ші,

6 Cm D7 G7

кві - тень вір - ші пи - ше, тра - вень на со - піл - ці гра.

9 Cm D7 Fm

Там ди-тин - ства вес - ни, рай - дуг пе - ре - вес - ла,

11 B7 E^b C7 Fm B7

там по-ча - ток всіх шля - хів. Там ме-не спі - ва - ти

14 E^b A^b A^b7 G7 Cm G7

вчи - ла рід - на ма - ти, бу - ти шед - рим бать - ко вчив.

17 Cm Fm

Яб - лу - не - ва, со - ло - в'ї - на, в мо - їм сер - ці У - кра - ї на,

19 B7 E^b G7

в мо - їм сер - ці со - няч - ний Дніп - ро.

21 Cm Fm

Щи - ра, світ - ла, про - ме - ни - ста, хай у - сіх є - дна - є піс - ня,

23 A^b7 G7 Cm Cm

хай лу - на - є лю - дям на до - бро! // ро!

26 A^b7 G7 Cm

Хай лу - на - є лю - дям на до - бро! - - - - -

Гей на видноколі —
Клени і тополі,
Там вишнева ніч згора.
Там, в прозорій тиші,
Квітень вірші пише,
Травень на сопілці гра.
Там дитинства весни,
Райдуг перевесла,
Там початок всіх шляхів.
Там мене співати
Вчила рідна мати,
Бути щедрим батько вчив.

Приспів:

Яблунева, солов'їна,
В моїм серці Україна,
В моїм серці сонячний Дніпро.
Щира, світла, промениста
Хай усіх єднає пісня,
Хай лунає людям на добро!

Гей на видноколі —
Ранки ясночолі,
Гори, ріки і поля.
Роки там ясніють,
Там сади рясніють,
Там співа моя земля,
Я дарую людям,
Щирим, добрим людям
В радісний щасливий день
Зорі України, квіти України,
Буйний сад її пісень!

Приспів.

Контрольні запитання та завдання

1. Яких видатних майстрів хорового жанру в Україні ти знаєш?
2. Наведи приклади хорових творів Б. М. Лятошинського й Г. І. Майбороди.
3. Розкрий образний зміст цих хорових шедеврів.

«Велика патетична соната»

Він — найгероїчніша сила в сучасному мистецтві. Він найбільший і найкращий друг усіх, хто страждає й бореться.

Ромен Ролан, французький письменник

Поміркуємо разом...

Яким ідеалам і в житті, і в мистецтві був вірний Л. Бетховен?

Творчий спадок Людвіга ван Бетховена величезний, він писав музику майже в усіх жанрах. Але головними для нього залишалися сонати і симфонії, в яких розкривалися його найглибші і найсміливіші задуми. У кращих своїх симфоніях композитор втілював образи героїчної боротьби, у сонатах розкривається глибокий внутрішній світ видатного композитора.

Соната № 8, яку сам Л. Бетховен назвав «Великою патетичною сонатою» («патетична» означає «піднесена»), була написана в 1798 році. «Бетховен був генієм музичним, що не заважало йому бути поетом думки», — писав російський музикознавець О. М. Сєров. Уже в цій сонаті закладено все те, що дозволить Л. Бетховену сказати: «Музика повинна викарбовувати вогонь із людських сердець».

Важкі акорди величного повільного *вступу* вражають своєю значущістю, закликають до уваги. Це наче запитання, відповідь на яке людина шукає все життя.

Головна тема I частини (сонатне *allegro*) — енергійна і напориста; музика боротьби звучить як єдиний могутній порив.

Побічна тема наспівно-ліричного характеру нагадує схвилюваний діалог двох голосів.

У заключній партії *експозиції* (іноді її вважають другою побічною) спочатку тихо, а потім все гучніше і гучніше звучить нова тема могутнього мужнього характеру.

Своєрідним «лейтмотивом долі» знов нагадує про себе сувора і велична музика вступу: починається лаконічна й стисла *розробка*, побудована на зіткненні й напруженій боротьбі тем, які раніше

Будинок у Бонні
(Німеччина),
у якому народився
Л. Бетховен

вже звучали. Цей «поєдинок» перетворюється у вихор стрімких і бурхливих пасажів, що поступово затихають і відходять все глибше у низький регістр.

Реприза повторює теми експозиції, підкреслюючи провідну роль головної теми.

Наприкінці I частини ще раз з'являється тема вступу, але відповіддю на неї звучить енергійна і вольова музика, в якій відчувається палке ствердження: «Я живу, відчуваю і борюся!».

Музика II частини — *Adagio cantabile* — сповнена дивовижної співучості, благородна і велична. Її стриманий наспів відрізняється глибокою зосередженістю, яка допомагає героєві знайти довгоочікуваний спокій в собі самому чи в образах оточуючої природи.

III частина — *фінал (Allegro)*, стрімке і схвильоване звучання якого нагадує музику I частини. Але в ній вже нема вольового натиску, напруженого розвитку, вогняно-пристрасного пафосу. Фінал написаний у формі рондо-сонати, основна тема (рефрен) повторюється в ній 4 рази. Стрімкі епізоди, які часто змінюються, нагадують безперервну течію життя. Соната закінчується кодою. Останні такти твору наче відповідають на «запитання» вступу «Як бути?», і ця відповідь сповнена мужнього, суворого і вольового звучання: тільки мужність і воля допоможуть подолати всі перешкоди, принесуть радість і перемогу.

Л. Бетховен
Соната № 8 «Патетична».

Контрольні запитання

1. У чому полягають особливості жанру «соната»?
2. Розкрий образний зміст «Патетичної» сонати Л. Бетховена.
3. Яке враження справила на тебе ця музика?

Заповіт наступним поколінням

Мистецтво Бетховена не знає меж ні в часі, ні в земному просторі, ні у велетенській силі впливу на людину.

Дмитро Шостакович

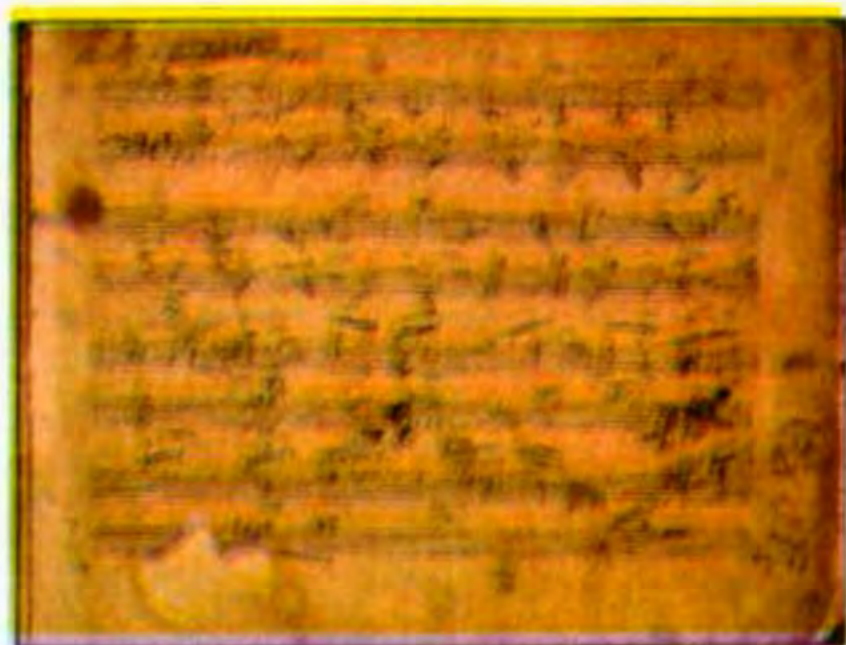
Поміркуємо разом...

Чому, на твою думку, Л. Бетховена називали «Шекспіром мас», а його симфонії — «дев'ять світів симфонічних» (О. Сєров)?

Наче велична вежа, вінчає грандіозну споруду симфонічної творчості Людвіга ван Бетховена його остання, **Дев'ята симфонія**, підбиваючи підсумок великим досягненням композитора у симфонічному жанрі. Завершена в кінці життя, вона стала своєрідним заповітом наступним поколінням. «Дев'ятим валом», до якого «клонилася вся велика діяльність геніального симфоніста», — назвав цю симфонію О. М. Сєров. Вона належить до тих рідкісних творів світового мистецтва, які, подібно гірським вершинам, здіймаються над усім, що створив художній геній людства. Поряд з іншими шедеврами — «Божественною комедією» Данте, «Сикстинською мадонною» Рафаеля, «Фаустом» Й. Гете — Дев'ята симфонія Л. Бетховена є вираженням загальнолюдських ідеалів і прагнень.

Ще в юнацтві, захоплений революційними ідеями про свободу, рівність, братерство, Л. Бетховен шукав можливості музичного втілення оди Фрідріха Шіллера «До радості», на текст якої пізніше буде написаний хоровий фінал Дев'ятої симфонії. Задум Дев'ятої симфонії той же, що і Третьої («Героїчної») і П'ятої симфоній («Від темряви до світла, через страждання до радості»). Але Дев'ята симфонія — твір глибоко новаторський: уперше у симфонію вводиться спів. Цей сміливий прийом був необхідний Л. Бетховену, щоб показати звучання Голосу Людства.

У I частині наче з небуття народжується Світ, владно проголошуючи: «Я єсть!». Але цей світ розривають протиріччя,

Рукопис Дев'ятої симфонії

створюючи враження велетенської битви і викликаючи в пам'яті циклопічні образи античного епосу.

Напружена динаміка **скерцо (II частина)** передає образ пориву, що закликає до дій. Стрімка музика скерцо викликає в уяві героїчні й фантастичні образи.

Велична краса музики **III частини** наводить на високі роздуми про моральну досконалість людини, її місію і обов'язок; тут панує мудра ясність і гармонія почуття й думки.

Початок **фіналу** сповнений сум'яття. Лютим вихором проносяться теми попередніх частин. Теми сприймаються як етапи пройденого шляху, і кожна рішуче «відкидається» речитативом віолончелей: жодна з них не може стати темою фіналу. В оркестрі настає мить таємничої тиші, наче очікування... І нарешті, народжується нова тема — *тема Радості*, що звучить як *відкриття*. Це Радість перебореного страждання, перемоги над Злом, досягнення вищої гармонії й свободи людського духу. Її звучання у виконанні всього оркестру досягає грандіозних масштабів.

Тема Радості виникає у солістів і хору:

*О прекрасна, божественна Радосте!
Дочко небес! Натхненна,
Ми вступаємо в твоє святилище!*

З цього моменту почуття безмежної, нічим не затьмареної Радості не зникає до самого кінця твору. Тема звучить то як пісня, то як світлий гімн, то як героїчний марш, і ці епізоди складаються в загальну грандіозну картину всеосяжного тріумфу, торжества звільненого щасливого людства. Голоси солістів, хору і оркестру зливаються в єдиному могутньому звучанні:

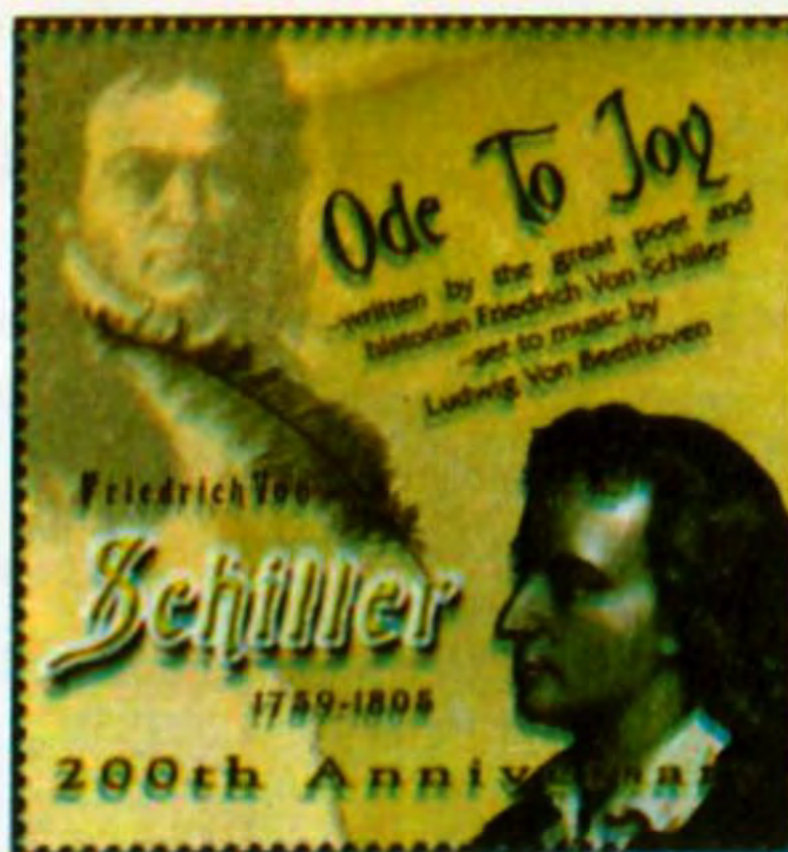
*Обіймайтеся, мільйони!
Злийтеся у Радості єдиній!*

Цим апофеозом Свободи, Братерства людства і завершується Дев'ята симфонія.

Л. Бетховен
Дев'ята симфонія. Фінал

Майже двісті років минуло з моменту створення Дев'ятої симфонії Л. Бетховена, але й в ХХІ столітті кожне її виконання проходить при переповнених залах і має величезний успіх. Наприкінці ХХ століття до відкритого космосу було запущено супутника, на борту якого знаходилася капсула, що зберігала 24-годинну інформацію про земну цивілізацію загалом. І з усієї існуючої на той час музики до неї було записано Дев'яту симфонію Л. Бетховена, яку вінчає хоровий фінал — ода «До радості» — пристрасний заклик до всесвітнього братерства.

Марка, присвячена
Дев'ятій симфонії

Ода «До радості» з Дев'ятої симфонії Л. Бетховена є Європейським гімном.

Контрольні запитання та завдання

1. У чому полягає задум Л. Бетховена, який він втілив у Дев'ятій симфонії?
2. Які новаторські прийоми використав у ній композитор?
3. Чому хоровий фінал Дев'ятої симфонії було обрано Європейським гімном?
4. Розкажи, яке враження на тебе справила ця музика.

Узагальнення теми «Музика в діалозі з сучасністю»

(II семестр)

Дай відповіді на завдання чотирьох рівнів складності

I РІВЕНЬ

1. Назви відомих тобі композиторів за їхніми портретами:

2. Визнач музичні жанри:

3. Пригадай музичний твір та його автора за таким асоціативним рядом:

- ✓ Віктор Гюго, Італія, жахлива трагедія, блазень;
- ✓ Уільям Шекспір, кохання, родова ворожнеча;
- ✓ Німеччина, скандинавські міфи, симфонізація опери;
- ✓ «Айвазовський в музиці», Схід, казка;
- ✓ симфонія, джаз, «нокаутуючий успіх»;
- ✓ «Богема», Франція, маленька опера;
- ✓ фольк-опера, М. В. Гоголь, «некерованийий» спів;
- ✓ Б. Пророков, апокаліпсис, авангард;
- ✓ імпресіонізм, півтон, музичний живопис;
- ✓ «лебедина пісня» композитора, життя та смерть, Росія;
- ✓ О. С. Пушкін, «народ як велика особистість», психологічна драма;
- ✓ «Запорізька Січ», хоровий жанр, Т.Г. Шевченко;
- ✓ великий тріумфатор, всесвітнє братерство, Ф. Шіллер.

II РІВЕНЬ

1. Назви видатних композиторів і виконавців, представників різних національних шкіл:

Україна;	Норвегія;
Угорщина;	Америка;
Росія;	Польща;
Італія;	Франція;
Німеччина;	Австрія.

2. Порівняй музичні твори різних композиторів, написаних на один літературний сюжет:

- а) Опера «Фауст» Ш. Гуно і «Мефісто-вальс» Ф. Ліста.
б) Увертюра-фантазія «Ромео і Джульєтта» П. Чайковського і балет «Ромео і Джульєтта» С. Прокоф'єва.

3. Згадай відомі тобі транскрипції музичних творів і розкажи про них:

Ж. Бізе — Р. Щедрін — «Кармен-Сюїта»;
Ф. Ліст — пісня «Кохай, кохай...» — ноктюрни з «Мрії Кохання».

III РІВЕНЬ

1. Назви мистецькі стилі, за якими об'єднані ці композитори:

Й. Гайдн	Дж. Верді	Ф. Шуберт
В.-А. Моцарт	Ж. Бізе	Ф. Шопен
Л. Бетховен	М. Мусоргський	Ф. Ліст
	М. Лисенко	Р. Вагнер

К. Дебюссі
М. Равель

А. Шнітке
Л. Грабовський
В. Сильвестров

Чим відрізняються ці мистецькі стилі?

2. Поясни поняття:

полістилістика; неокласицизм; авангард; фольк-опера; авторська пісня; джаз; мюзикл; рок-музика.

З іменами яких композиторів пов'язані ці музичні поняття і явища?

3. Чому сучасні композитори звертаються до творчості композиторів минулого? Наведи приклади.

IV РІВЕНЬ

Поміркуємо разом...

1. Поміркуй, чи може досвід мистецтва минулого допомогти нам зрозуміти проблеми нашої епохи.
2. Чому, на твою думку, сучасній людині необхідна музика попередніх епох?
3. Чи можлива, на твою думку, поява музичного твору, абсолютно вільного від різних впливів? Поясни свою відповідь.
4. Спробуй охарактеризувати музику нашого часу. Що нове з'явилося у ній у порівнянні з минулими віками і що залишилося незмінним?
5. Запропонуй свою скарбницю колекції «Музичні шедеври романтизму», «З думкою про Батьківщину», «Видатні виконавці фортепіанної музики», «Шедеври вокального мистецтва», «Золоті голоси».
6. Склади програму концерту «Музика XX століття». Напиши про свої думки щодо сучасної музики.

Післямова

*Покликання митця —
нести світло в глибини
людського серця.*

Роберт Шуман

Могутнім життєстверджуючим акордом пролунала остання тема курсу «Музичне мистецтво». Протягом восьми років цей предмет дарував тобі яскраві зустрічі з талановитими особистостями, незабутні враження від спілкування з шедеврами світової музики. Вони залишаться з тобою назавжди і, сподіваємось, стануть надійними орієнтирами в безмежному океані музики, що оточує нас.

Безліч мелодій життя, розмаїття його гармоній і ритмів відчули ми за цей час. Як природно зливаються воедино ці поняття — Життя і Музика! Живе й захоплююче мистецтво звуків розкриває усю багатогранність нашого існування, допомагає відчувати красу і гармонію навколишнього світу, надзвичайно розширює емоційну палітру кожного з нас.

Людина ХХІ століття — це високоінтелектуальна і високодуховна особистість, яка буде жити і творити за законами Добра, Краси, Гармонії й Любові!

Бажаємо тобі подальших успіхів на шляху духовного самовдосконалення!

Автори

Музичний словник

- Авангард** (з франц. *avant-garde* — передовий загін) — назва різноманітних течій сучасного музичного мистецтва, які характеризуються руйнуванням традицій класичної музики й пошуками нових форм і виразових засобів.
- Арія** (від італ. *aria* — пісня) — номер закінченої музичної побудови з опери, кантати, який виконує співак-соліст у супроводі оркестру.
- Апокаліпсис** — можлива загибель цивілізацій і людства взагалі внаслідок ядерної війни, духовного падіння, знешкодження природного середовища.
- Барди** (від англ. *bard* — співець-поет) — народні поети-співаки у стародавніх кельтів у Ірландії, Уельсі та Шотландії, які оспівували героїв та їхні подвиги. У середні віки музикантів, потішників, декламаторів і поетів при дворах знатних феодалів у Франції й Англії називали менестрелями.
- Бароко** (від італ. *barocco*) — художній стиль кінця XVI—середини XVIII століття, що поєднував велич і пишність, глибоку емоційність і складну декоративність у прикрашанні мелодії.
- Блюз** (від англ. *blues*, від *blue devils* — меланхолія, журба) — світська лірична пісня афроамериканців зазвичай сумного, елегійного змісту.
- Біг-біт** — (від англ. *big* великий + *beat* удар) — стиль танцювальної музики «сильного удару», що характеризується ритмічною пульсуючою енергією та мелодійною простотою.
- Жанр** (франц. *genre* — рід, тип) — вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, що визначається за різними ознаками (змістом, структурою, засобами виразності).
- Імітація** (лат. *imitatio* — наслідування) — повне або часткове повторення теми чи мелодійного звороту.
- Камерна музика** (лат. *camera* — кімната) — твір, який написаний для одного або кількох інструментів. Призначалася для виконання в невеликих приміщеннях (для домашнього музикування).
- Кітч** — напрям в сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується безідейністю, розважальністю.

- Модернізм** — визначення різноманітних сучасних напрямів нереалістичного мистецтва, зокрема абстракціоналізму.
- Оперета** (з італ. — маленька опера) — музично-драматичний комедійний твір, здебільшого розважального характеру, в якому спів і танець поєднуються з розмовним діалогом. Часто її називають музичною комедією.
- Рапсодія** (грецьк. *rhapsodia* — пісня рапсода, спів або наспівне декламування) — 1) пісня, легенда або вірш, що виконувалися в Стародавній Греції мандрівними співаками-рапсодами; 2) інструментальний твір, фантазія на народну тему.
- Ритм-енд-блюз** — музика афроамериканського населення США, яка поєднує танцювальний біт («beat» — удар) та урбаністичний (міський) блюз.
- Рок-н-рол** (з англ. *rock'n'roll* — крутитися та гойдатися) виник на основі ритм-енд-блюзу.
- Кантрі-енд-вестерн** — це ковбойські, дорожні, матроські пісні й кантрі (сільські) блюзи, які мали особливий колорит й надзвичайну виразність.
- Речитатив** (лат. *recito* — читати вголос) — форма вокально-музичного твору, яка інтонаційно та ритмічно наближається до декламації; наспівне декламування.
- Регтайм** (з англ. — рваний час) або стиль «рег» — використання перехресних ритмів африканської музики афроамериканськими музикантами при виконанні польок, кадрили та інших танців.
- Спіричуел** (від англ. *spiritual* — духовний) — хоровий жанр, духовні пісні-гімни афроамериканців.
- Сюрреалізм** — формалістичний напрям у мистецтві й літературі ХХ ст., який заперечує роль розуму й досвіду в творчості та шукає джерела її у сфері підсвідомого, інтуїтивного.
- Токата** (від італ. *tossare* — торкатися) — твір для клавішних інструментів — клавесина, органа. Пізніше токатою стали називати інструментальні п'єси швидкого, рівномірно-чіткого руху, з ударною «молоточкоподібною» технікою виконання.
- Шансоньє** — французький естрадний співак, виконавець жанрових пісень; часто — автор слів і музики до них.

Зміст

Державний Гімн України	3
Музичне мистецтво і сучасність	4
Відлуння епох у музичному мистецтві	6

I семестр

Одвічний сучасник	8
Шлях до безсмертя	9
Бах у Домському соборі	11
Й.-С. Бах. Токата і фуга ре мінор	11
Л. Квінт. «Здрастуй, світ!»	12
Оркестрова музика Й.-С. Баха	17
Й.-С. Бах. Бранденбурзький концерт № 5, фрагменти	19
Й.-С. Бах. Арія з Сюїти № 3	20
У сузір'ї Баха	21
Е. Віла-Лобос. Арія з «Бразильської бахіани № 5»	23
А. Шнітке. «Сюїта в старовинному стилі», фрагменти	25
Симфонія як картина світу	27
Л. Ревуцький. Друга симфонія. III частина	31
П. Майборода. «Моя стежина»	31
Вічне джерело натхнення	34
Л. Бетховен. «Елізі»	34
Л. Бетховен. Соната № 14	36
«Квітка дивовижної краси»	38
Ж. Бізе. Увертюра до опери «Кармен»	40
Ж. Бізе. Хабанера з опери «Кармен»	40
Ж. Бізе. Куплети тореадора з II дії опери «Кармен»	41
Ж. Бізе — Р. Щедрін. «Кармен-сюїта» (фрагменти)	43
Видатні майстри розважального жанру	44
Й. Штраус. «Полька-піцикато»	45
І. О. Дунаєвський. «Марш веселих хлоп'ят»	47
І. Шамо. «Києве мій»	47
Музичний зорепад французької естради	50
Ш. Дюмон. «Ні, я ні за чим не жалкую»	52
Джо Дассен. «Бабіне літо»	53
П. Каас. «Besie»	54
Поети, які співають свої вірші	55
Б. Окуджава. «Ваша Величносте, Жінко» («Ваше Величество, Жінщина»)	57
В. Висоцький. «Я не люблю»	58
В. Висоцький. «Пісня про друга»	59
Витоки джазу	61
М. Джексон. «Молитва»	63
Л. Армстронг. «West End Blues» («Блюз західної околиці»)	64
Легенди світової рок-музики	66
Е. Преслі. «Все гаразд, мамо»	68

Дж. Леннон, П. Маккартні. «Girl»	70
Дж. Леннон, П. Маккартні. «Yesterday»	70
Рок-музика: кумири 70-80-х років ХХ століття	73
Гурт «Pink Floyd». «Ще одна цеглинка у стіні»	76
Фредді Мерк'юрі, Монсеррат Кабальє. «Barcelona» («Барселона»)	77
Група «Queen». «We are the Champions» («Ми — чемпіони»)	77
Гурт «Queen». «Шоу повинно тривати»	78
Зірки української рок-музики	79
Гурт «Океан Ельзи». «Друг», «911»	82
Т. Петриненко. «Господи, помилуй нас»	82
На щедрій пісенній ниві	85
Українська народна пісня «Там, де Ятрань круто в'ється» у виконанні Анатолія Солов'яненка	85
Українська народна пісня «Веснянка» у виконанні Ніни Матвієнко	86
Українські народні пісні «Ой, у гаю при Дунаю», «Чом ти не прийшов» у виконанні тріо Мареничів	87
В. Івасюк. «Два перстені», «Пісня буде поміж нас» у виконанні Софії Ротару	88
В. Івасюк. «Червона рута»	88
Узагальнення теми «Відлуння епох у музичному мистецтві»	91

II семестр

Музика в діалозі з сучасністю	93
Геній італійської опери	94
Дж. Верді. Пісенька Герцога з опери «Ріголетто»	96
Дж. Верді. Фінал опери «Ріголетто»	96
О. Білаш. «Два кольори»	97
Останній романтик	100
Р. Вагнер. «Політ валькірій» з опери «Валькірія»	103
Шекспірівська трагедія в музиці С. С. Прокоф'єва	104
С. С. Прокоф'єв. «Монтеккі і Капулетті» з балету «Ромео і Джульєтта»	107
«Танець дівчат з ліліями» з балету «Ромео і Джульєтта»	107
М. Катричко. «Хуртовина»	107
Казковий світ музики М. А. Римського-Корсакова	110
М. А. Римський-Корсаков. Симфонічна сюїта «Шехеразада»	113
Кольори в ритмічній пульсації	114
К. Дебюссі. «Місячне сяйво» з «Бергамаської сюїти»	116
К. Молчанов. «Журавлина пісня»	117
Вічна молодість «Фауста»	121
Ш. Гуно. Опера «Фауст». Куплети Мефістофеля з I дії	122
Ф. Ліст. «Мефісто-вальс»	124
Мистецькі зустрічі Ф. Ліста	125
Ф. Ліст. «Мрії кохання»	126

Рапсодія в стилі життя	127
Дж. Гершвін. «Рапсодія в стилі блюз»	129
О. Злотник. «Родина»	130
Корифеї опереткового жанру	133
І. Кальман. «Карамболіна» з опери «Фіалка Монмартра»	135
І. Дунаєвський. «Пісня про Одесу» з оперети «Біла акація»	136
Із минулого в майбутнє	137
Є. Станкович. Триптих для скрипки й фортепіано «На верховині»	137
Є. Ф. Станкович. Опера «Цвіт папороті». Фрагменти з II дії	139
Є. Ф. Станкович. Балет «Ольга». Пролог	141
«Місто золоте» у виконанні Бориса Гребенщикова і групи «Акваріум»	141
Народжений в Америці	144
Л. і Ж. Колодуб. Фрагменти мюзиклу «Пригоди на Міссісіпі»	146
Український авангард	147
Л. Грабовський. «Симфонічні фрески» (фрагменти)	149
В. Сильвестров. «Кітч-музика» (фрагменти)	150
Мелодії щастя	151
П. І. Чайковський. Перший концерт для фортепіано з оркестром.	153
П. І. Чайковський. Романс «Серед шумного балу»	154
І. Білозір. «Ласкаво просимо!»	154
Сповідь душі	157
П. І. Чайковський. Шоста («Патетична») симфонія. Фінал	159
Народна музична драма	160
М. П. Мусоргський. Опера «Борис Годунов». Сцена з курантами	162
М. П. Мусоргський. Опера «Борис Годунов». Хор «Розходилося, розгулялося»	163
І. Шамо. «Три поради»	164
З думкою про Україну	168
М. В. Лисенко. Одночастинна кантата «Б'ють пороги»	170
М. В. Лисенко. Романс «Безмежнеє поле»	171
Перлини хорової музики ХХ століття	172
Б. М. Лятошинський. Хор «По небу крадеться місяць»	173
Б. М. Лятошинський. Хор «Тече вода в синє море»	173
Г. І. Майборода. Хор «Неначе сон»	174
І. Карабиць. «Пісня на добро»	174
«Велика патетична соната»	177
Л. Бетховен. Соната № 8 «Патетична».	178
Заповіт наступним поколінням	179
Л. Бетховен. Дев'ята симфонія. Фінал	181
Узагальнення теми «Музика в діалозі з сучасністю»	182
Післямова	186
Музичний словник	187

Навчальне видання

*МАКАРЕНКО Ганна Михайлівна
НАЗЕМНОВА Тетяна Олексіївна
МІЩЕНКО Наталія Іванівна
ДОРОГАНЬ Людмила Олександрівна
ОЧАКОВСЬКА Юлія Олександрівна*

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

Підручник для 8 класу
загальноосвітніх навчальних закладів

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Відповідальна за випуск *О. О. Билина*
Макет, художнє оформлення та художнє редагування *М. М. Молчанов*
Комп'ютерне макетування *М. О. Шевчук*
Технічний редактор *Є. І. Таглін*
Редактор *Н. В. Назаренко*

Підписано до друку 17.03.08. Формат 70х100/16. Папір офс.
Гарнітура шкільна. Друк офс. Ум. друк. арк. 15,6.
Обл.-вид. арк. 17,45. Наклад 147 500 пр. Зам. № 8-073.

Видавництво «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007.

Набір та верстка комп'ютерного центру видавництва «Оберіг».

Віддруковано у ТОВ «Оберіг»
61140, м. Харків, проспект Гагаріна, 62, к. 97.
Свідоцтво про держреєстрацію ДК № 3045 від 07.12.2007.